

Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos mokslo ir praktikos žurnalas

Kraštovaizdžio architektūra

Lithuanian Journal of Landscape Architecture

2024 RUDUO (Nr. 5)



Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos mokslo ir praktikos žurnalas

Kraštovaizdžio architektūra

Lithuanian Journal of Landscape Architecture

2024 RUDUO (Nr. 5)

Straipsniai lietuvių, anglų ir kitomis ES kalbomis.
Pradėtas leisti 2022 metais.

Periodiškumas – 2 žurnalai metuose.

Tiražas 150 egz.

Spausdino UAB „Printėja“
Gedimino g. 16-1, LT-56128 Kaišiadorys

Print ISSN 2783-6304
Online ISSN 2783-6312

Vyriausiasis redaktorius

Prof. dr. Petras Grecevičius

Sudarytojas

Prof. dr. Gintaras Stauskis

Kalbos redaktorė

Irma Glebauskienė

Dizaineris

Matas Grecevičius

Viršelis

Nuotraukos autorius M. Semaška



© Lietuvos kraštovaizdžio
architektų sąjunga



Sudarytojo žodis

Džiaugiamės su Jumis, kad laikote savo rankose penktąjį žurnalo „Kraštovaizdžio architektūra“ (The Lithuanian Journal of Landscape Architecture) numerį. Tęsiame lietuviškos profesinės spaudos misiją ir teikiame erdvę plačiai diskusijai kraštovaizdžio architekto profesijai svarbiais klausimais. Besitęsiant konfliktams pasaulyje, pastangos ekologiškai, racionaliai ir estetiškai tvarky-

**Tęsiame lietuviškos
profesinės
spaudos misiją ir
teikiame erdvę
plačiai diskusijai
kraštovaizdžio
architekto profesijai
svarbiais klausimais**

ti aplinką gal atrodo mažareikšmės, tačiau, kaip sakė neseniai IFLA Europe parodoje įvykusios diskusijos dalyviai, „maži dalykai lemia didelius pokyčius“.

Dr. Dalia Traškinaitė, sėkmingai apgynusi daktaro laipsnio disertaciją, pateikia naujos architektūros UNESCO pasaulio paveldo kultūriniame kraštovaizdyje Lietuvoje estetinių ir paveldosaugos problemų analizę. Autorė kelia klausimus apie naujų pastatų ir kraštovaizdžio tvarkymo projektų rengimą ir įgyvendinimą Kuršių nerijoje ir Vilniaus senamiestyje, kur taikoma daug apribojimų. Klausimas, kaip tie ribojimai prisideda prie projektų ir realizacijų kokybės gerinimo.

Maria Jaakkola, Helsinkio miesto savivaldybės planavimo padalinio vadovė, pristato Helsinkio miesto Žaliąją strategiją. Autorė nagrinėja, kokia miesto žaliųjų erdvių ir viso kraštovaizdžio tvarkymo strategija gali kurti atsaką į tokius globalius iššūkius, kaip klimato pokyčiai, ir kurti žmonėms gyventi palankius stambius miestus, tokius, kaip Helsinkis.

Rūta Baškytė yra tikra saugomų teritorijų steigimo, reglamentavimo ir tvarkymo profesiona-

lė, ilgametė Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos darbuotoja. Skaitytojams pristatome jos įžvalgas apie kraštovaizdį kaip „gyvą“, nuolat kintantį mūsų gyvenimo pamatą, ir su juo kuriamą santykį. Autorė diskutuoja apie kraštovaizdžio vertes, jų kaitą, kraštovaizdžio apsaugos poreikį ir jį keičiančiųjų profesinę atsakomybę.

Šiame numeryje pradėdame naują rubriką „Aštri akis“, kurioje pateikiame prof. Petro Grecevičiaus ir dr. Madaros Markovos (Latvija) parengtas dviejų objektų – Vingrių skvero Vilniuje ir Pašto salos Jelgavoje – kritines ir profesionalias recenzijas. Šiomis pirmosiomis kraštovaizdžio tvarkymo profesionalų parengtomis recenzijomis atveriamė langą diskusijoms apie naujus Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse įgyvendintus kraštovaizdžio tvarkymo projektus. Patirties analizė yra svarbus kelias projektų ir jų įgyvendinimo kokybei kelti.

Kraštovaizdžio architekto profesijos prestižą formuoja jo atliekami darbai ir jų įgyvendinimo kokybė. Šioje srityje Reinoldas Liaudanskas gali pasidalinti didžiule gyvenimo ir profesinės veiklos patirtimi, kurią jis sukaupe prižiūrėdamas projektų įgyvendinimą ir vėliau vykdydamas parkų, sodų ir kitų kraštovaizdžio objektų nuolatinę ir sezoninę priežiūrą. Puikus sektinas pavyzdys mūsų jauniems kolegoms, kurie tik ateina į kraštovaizdžio architekto profesiją.

Džiugu, kad įsibėgėjo kraštovaizdžio architektūros studijos Lietuvoje: vasarą bakalauro studijas baigė devyni bakalauro studijų programos absolventai. Trumpai pristatome jų mintis apie nagrinėtus Lietuvos miestų kraštovaizdžio tvarkymo iššūkius, pateikiame jų baigiamųjų darbų apžvalgą su projektų iliustracijomis.

Kviečiame kraštovaizdžio architektų ir gretimų mokslo ir praktikos sričių atstovus teikti analitinius straipsnius ir recenzijas skirtingais kraštovaizdžio tvarkymo klausimais ir taip formuoti mūsų žurnalo dėmesio lauką. Patarimus, kaip parengti straipsnį publikavimui, rasite žurnale.

Redakcinės kolegijos vardu,



Arch. dr. prof. Gintaras Stauskis
Vilnius, 2024 lapkritis

LEIDINIO REDAKCINĖ KOLEGIJA

Editorial Board

Vyriausiasis redaktorius

Prof. dr. Petras Grecevičius, KU

Prof. dr. Gintaras Stauskis, VILNIUS TECH

Prof. dr. Jonas Jakaitis, VILNIUS TECH

Dr. Madara Markova (Latvia University of Life Sciences and Technology Latvia)

Prof. Albert Fekete
(MATE University Hungary)

Prof. Urszula Forczek Brataniec (Poland)

Dr. Vaiva Deveikienė,
Vilniaus m. savivaldybė

Prof. dr. Jūratė Kamičaitytė, KTU

Landscape architect Pia Kuusiniemi
(MARK president, Finland)

Prof. Simon Bell (EMU, Estija)

Dr. Bruno Marques (IFLA, Australija, Kinija)

Dr. Ugis Bratuškis (RTU, Latvija)

Prof. Jozef Hernik (University of Agriculture in Cracow Poland)

Prof. Koichi Kobayashi (USA, Japan)

Doc. dr. Jurga Kučinskienė

Dr. Evaldas Ramanauskas

Regimantas Pilkauskas

Dr. Jonas Abromas

Landscape architect Valdeko Lukken
(MAB Estonia)

LEIDINIO RECENZENTAI

The Reviewers

Dr. Jonas Abromas

Dr. Laimutis Januškevičius

Prof. dr. Jūratė Kamičaitytė

Doc. dr. Asta Klimienė

Doc. dr. Jurga Kučinskienė

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus Matulionis

Dr. Rita Nekrošienė

Dr. Evaldas Ramanauskas

Prof. dr. Gintaras Stauskis

Prof. dr. Petras Grecevičius



A word from the guest-editor

We continue the mission of the Lithuanian professional press and provide space for a broad discussion on issues important to the Landscape architect's profession

We are happy with you that you are holding in your hands the fifth issue of the magazine "Landscape Architecture" (The Lithuanian Journal of Landscape Architecture). We continue the mission of the Lithuanian professional press and provide space for a broad discussion on issues important to the landscape architect profession. With ongoing conflicts in the world, efforts to manage the environment ecologically, rationally and aesthetically may seem insignificant, but as the participants of the recent IFLA Europe exhibition said, "small things lead to big changes".

Dr Dalia Traškinaitė has recently successfully defended her PhD thesis, and she presents an analysis of the aesthetic and heritage preservation problems of new architecture in the cultural landscape of the UNESCO World Heritage sites in Lithuania. The author raises questions about the preparation and implementation of new building and landscape architecture projects in the Curonian Spit and Vilnius Old Town, where many restrictions apply. The question is how those limitations contribute to improving the quality of projects and realisations.

Maria Jaakkola, Head of the Planning Unit of the City of Helsinki presents the Green Strategy of the City of Helsinki. The author examines what kind of urban green spaces and landscape ma-

We are pleased to notice that landscape architecture studies in Lithuania have gained momentum: nine graduates of the bachelor's study programme have completed their studies in the summer 2024

management strategy can create a response to the global challenges as climate change and help creating big liveable cities such as Helsinki.

Rūta Baškytė is a true professional in the establishment, regulation and management of protected areas in Lithuania; she is a long-time employee of the State Service of Protected Areas. We present her insights into the landscape as a “living” ever-changing foundation of our lives and the relationship we create with it. The author discusses landscape values, their change, the need for landscape protection and the professional responsibility of those who change it.

In this issue, we start a new column A Sharp eye, in which we present two critical and professional reviews of two landscape sites – Vingriai Square in Vilnius and Pašto Island in Jelgava prepared by prof. Petras Grecevičius and dr Madara Markova (Latvia). With these first reviews prepared by landscape management professionals, we open a window for discussions about new landscape management projects implemented in Lithuania and in the neighbouring countries. Experience analysis is an important way to improve the quality of projects and their implementation.

The works he or she performs and the quality of their implementation shape the prestige of the profession of a landscape architect. In this area, Reinoldas Liaudanskas can share his vast experience of life and professional activity, which he has accumulated by supervising the implementation of projects and later by carrying out permanent and seasonal maintenance of parks, gardens and other landscape objects. This is a great model for our young colleagues who are just entering the landscape architect profession.

We are pleased to notice that landscape architecture studies in Lithuania have gained momentum: nine graduates of the bachelor's study programme have completed their studies in the summer 2024. We briefly present their ideas about the analysed challenges of landscape management in Lithuanian cities, as well as few illustrations of their final project.

We invite landscape architects and representatives of related fields of science and practice to submit analytical articles and project reviews on different issues of landscape planning, design and management and thus shape the focus of our magazine. See the journal for tips on how to prepare an article for publication.



Arch. dr. prof. Gintaras Stauskis
Vilnius, November 2024



Turiny

2

**SUDARYTOJO
ŽODIS**

A word from the guest-editor

3

**REDAKCIŅĖ
KOLEGIJA**

Editorial Board

6

TURINYS
Contents

RECENZENTAI

The Reviewers

Mokslo publikacijos Research

8

**DALIA TRAŠKINAITĖ. NAUJOS
ARCHITEKTŪROS UNESCO
PASAULIO PAVELDO KULTŪRINIAME
KRAŠTOVAIZDYJE LIETUVOJE
ESTETINĖS IR PAVELDOSAUGINĖS
PROBLEMOS**

*Aesthetic and heritage protection problems of new
architecture in cultural landscapes of UNESCO World
Heritage in Lithuania*

25

**MARIA JAAKKOLA. HELSINKIO
ŽALIOJI STRATEGIJA KURIA ŽALIAJŲ
VALDYMĄ**

*Maria Jaakkola. Helsinki Green Strategy Creating
Green Governance*

Mūsų padangėje

Under the Sky

36

**RŪTA BAŠKYTĖ. GYVAS KRAŠTOVAIZDIS.
ŽMOGAUS SANTYKIS SU KRAŠTOVAIZDŽIU**

Aštri akis Critical Eye

44

PETRAS GRECEVIČIUS. VILNIAUS
KULTŪRINIS KRAŠTOVAIZDIS. VINGRIŲ
ŠALTINIŲ SKVERO PROJEKTO
SPRENDINIAI IR JŲ REALIZAVIMAS

*Cultural landscape of Vilnius City. Vingriai Springs
square project and its realisation*

51

MADARA MARKOVA. PAŠTO SALA
JELGAVOJE, LATVIJOJE

*Madara Markova. Post Island (Pasta sala) Jelgava,
Latvia. Critical review*

Žmonės ir darbai

People and their
achievements

56

REINOLDAS LIAUDANSKAS. GYVENU ĮDOMIAI

Reinoldas Liaudanskas. Life is interesting

60

JAUNIEJI KRAŠTOVAIZDŽIO
ARCHITEKTŪROS ABSOLVENTAI

The Young Graduates in Landscape Architecture

Aktuali informacija Relevant information

64

GAIRĖS MOKSLINIO
STRAIPSNIO
AUTORIAMS

Guidance for the Authors

66

ATESTUOTI LKAS
NARIAI

Licensed Members of LKAS

68

MŪSŲ RĖMĖJAI

Our sponsors

Naujos architektūros UNESCO pasaulio paveldo kultūriniam kraštovaizdyje Lietuvoje estetinės ir paveldosauginės problemos

Dr. Dalia Traškinaitė
dalia.traskinaite@gmail.com

SANTRAUKA

Kiekvienas saugomoje teritorijoje atsirandantis naujas architektūros objektas reikalauja atsakingų, pagrįstų ir unikalių sprendimų, profesionalaus architektūrinio, sociokultūrinio, istorinio konteksto suvokimo ir pajautimo bei kokybiško įgyvendinimo realybėje. Lietuvos teritorijoje į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą yra įtrauktos penkios vietovės, trijose iš jų nauja statyba iš esmės yra galima / reglamentuota. Straipsnyje nagrinėjama dviejų vietovių naujų ir pritaikytų (rekonstruotų) pastatų (nuo įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą iki šių dienų) – Kuršių nerijoje (2001–2022 m.) ir Vilniaus istoriniame centre (1994–2022 m.) architektūrinė raiška, tarptautinių ir nacionalinių paveldo apsaugos dokumentų reikalavimai naujai, pritaikomai ir atstatomai architektūrai. Nagrinėjant teisinių nuostatų ir architektūros estetikos sąsają, siekiama atskleisti, kokiomis šiuolaikinėmis paveldo apsaugos gairėmis ir architektūriniais, urbanistiniais bei estetinės raiškos principais rekomenduojama vadovautis, planuojant statyti ir rekonstruoti pastatus tiriamose UNESCO pasaulio paveldo vietovėse. Pateikiamos įžvalgos apie estетinių ir teisinių kriterijų nulemtą šių pastatų dabartinę architektūrinę būklę kultūrinio kraštovaizdžio kontekste bei tolimesnės saugomų vietovių kaitos galimybes.

RAKTINIAI ŽODŽIAI

Architektūros estetika, paveldo apsauga, kultūrinis kraštovaizdis, nauja architektūra, istorinė aplinka.

IVADAS

Naujos architektūros atsiradimas UNESCO saugomose teritorijose yra gerokai apribotas, siekiant kuo mažiau pakenkti vietovės vertingosioms savybėms, dėl kurių ji ir yra įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą. Kariniai veiksmai, ginkluoti konfliktai, gamtos sukeltos stichinės nelaimės – žinoma, didžiausią poveikį turintys veiksniai, dėl kurių paveldo vietovės gali atsidurti pavojuje. Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašas – tai informacinė priemonė tarptautinei bendruomenei, informuojanti apie sąlygas, kurių pagrindu ir buvo įtraukta vietovė ar objektas, bei drauge paskata taikomiesiems veiksams, padėsiantiems atstatyti padėtį. Šiuo metu Europoje, vykstant kariniams veiksams Ukrainoje, į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą ir kartu į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą jau yra įtrauktas Odesos istorinis centras (2023 m.), taip pat į šį sąrašą pateko ir Pasaulio paveldo vertybių sąrašė esantis istorinis Lvivo centro ansamblis. Be minėtų priežasčių, vietovės atsidurti pavojuje gali ir dėl neplanuotų miesto plėtros pokyčių, naujos architektūros koncentracijos ir, dažnu atveju, saugomoje teritorijoje arba jos apsaugos zonose rekomenduojamo aukštingumo viršijimo. 2004 m. į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytas Liverpulio centras ir dokai jau 2012 m. dėl planuojamos didelio ir plataus masto neigiamo poveikio saugomai vietai turėsiančios „Liverpool Waters“ plėtros buvo įtrauktas į jau Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą (Bolland et al., 2022), o 2021 m., padėčiai nesikeičiant,

išbrauktas ir vis dar netekęs Pasaulio paveldo vietovės statuso (UNESCO World Heritage <...>, 2021). Nemažą įtaką ir didelį spaudimą darantis verslo sektorius dažnai gali nulemti miesto plėtros sprendimus, pagrįstus tik ekonominiais faktoriais, veiksmingumu, ignoruojant kultūrinės ir socialines vietas vertes, todėl susidaro precedentas, atstovaujantis vienpusišką požiūrį ir keliantis realų pavojų saugomai Pasaulio paveldo vietai. Liverpulio centras ir dokai buvo trečioji Paveldo vietovė, išbraukta iš šio sąrašo, o tokie įvykiai iš esmės yra nuostolis visai tarptautinei bendruomenei, tarptautiniu mastu bendroms vertybėms bei įsipareigojimams pagal Pasaulio paveldo konvenciją. Kiek paradoksalu, kad Vienoje, kurioje 2005 m. vyko būtent šiuolaikinei architektūrai ir paveldui skirta konferencija (Vienos memorandumas), davusi oficialią istorinio urbanistinio kraštovaizdžio (HUL) termino apibrėžtį ir pradžią, taip pat yra objektų, patenkančių į Pavojuje esančių pasaulio paveldo sąrašą. 2017 m. į šį sąrašą įtrauktas Vienos istorinis centras (Pasaulio paveldo vertybė nuo 2001 m.), dėl numatomų daugiaaukščių pastatų statybų ir rekonstrukcijų jos saugomoje teritorijoje, išskiriant naujų statybų aukščio klausimą ir tai įvertinant kaip neigiamą poveikį jos išskirtinei visuotinei vertei (UNESCO World Heritage <...>, 2017).

Paveldo apsaugos nuostatos nuolat kinta kartu su suvokimu, kaip tinkamiausiai, geriausiai išsaugoti paveldo vertybes. Kinta ir įvairūs miestiečių poreikiai saugomose teritorijose, į kuriuos taip pat atsižvelgiama formuojant paveldo politiką. Kiekvienas naujas objektas, atsirandantis arba rekonstruojamas tokiose teritorijose, neatšiejamas nuo aplinkos, kurioje jis planuojamas, todėl paveldo apsaugos klausimai itin reikšmingi ir tiesiogiai arba neformaliai formuoja projektyvius sprendinius. Žinoma, pati nekilnojamojo

Paveldo apsaugos nuostatos nuolat kinta kartu su suvokimu, kaip tinkamiausiai, geriausiai išsaugoti paveldo vertybes

kultūros paveldo apsauga yra nuolatos besikeičianti visuomenės veiklos sritis, pasireiškianti teoriniame ir teisiniame bei praktikos lygmenyse, siekianti aplinkos formavimo tęstinumo ir darnos (Jurevičienė, 2010). Tarptautiniai teisiniai dokumentai, paveldosaugos doktrina (chartijos, deklaracijos, rekomendacijos ir kt.) yra rašytinė reakcija į politinius, visuomeninius ir ekonominius pokyčius, sudarantys paveldo politikos pagrindą (Kolbitsch, 2020). Dėl paveldosauginės minties pokyčių kiekvienas ankstesnis teisinis UNESCO, ICOMOS ar nacionalinis paveldo apsaugos dokumentas turi būti periodiškai skaitomas kaip to laikmečio produktas, ir suvokiamas tikrinant, ar neparado aktualumo šiandieniniame sprendimų priėmimo. Saugomos Pasaulio paveldo vietovės sudėtingumas priklauso nuo skirtingų suinteresuotų grupių bei nuo gausybės teisinių dokumentų, gairių, į kurias reikia atsižvelgti saugant, planuojant pokyčius, rekonstruojant esamus ir statant naujus pastatus joje. Dokumentų kiekis ir apimtis yra didelė, todėl dažnam projektuojančiam architektui tai sudėtingas uždavinys.

Siekiant išanalizuoti naujos architektūros įsiterpimo ir esamų pastatų pakartotinio panaudojimo bei rekonstrukcijų istorinėje aplinkoje sąlygas, galimybes ir jai taikomus reikalavimus, apribojimus bei rekomendacijas, buvo atlikta nacionalinių ir tarptautinių teisinių dokumentų analizė, gilinantis į dvi Lietuvos Pasaulio paveldo vietoves: Vilniaus istorinį centrą bei Kuršių neriją (Lietuvos teritorijos dalis). Straipsnyje aptariami patys svarbiausi tarptautinės ir nacionalinės teisės dokumentai, reglamentuojantys naujos architektūros atsiradimą saugomose teritorijose, išskiriant Lietuvos UNESCO pasaulio paveldo vietovių teisinio reglamentavimo reikšmingiausias principus, apibrėžiančius šiuolaikinės architektūros pastatų (naujų ir rekonstruotų) architektūrinę, urbanistinę, estetinę išraišką tokiose teritorijose.

LIETUVOS KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS TEISINIŲ DOKUMENTŲ ĮTAKA NAUJAJAI ARCHITEKTŪRAI

Lietuva 1992 m. tapo UNESCO nare ir yra prisijungusi prie beveik visų pagrindinių paveldo globos konvencijų, tik ne visas ratifikavusi. Ratifikuodama valstybė narė prisijungia prie tų kon-

vencijų, chartijų nuostatų, kurias privalo vykdyti, bet įgyvendinti jas gali tik tuomet, kai tos nuostatos perkeliamos į nacionalinius teisės aktus. ICOMOS (Lietuva narė nuo 1991 10 21) chartijos bei rekomendacijos sieja valstybes nares, tačiau į jas dažnai atsižvelgia ir UNESCO, Europos Taryba ir ES, nes ICOMOS yra pasaulinė pasaulio paveldo saugos ekspertų organizacija, patarinėjanti šiais klausimais UNESCO. Šiam tikslui įgyvendinti – ratifikuoti konvencijas, chartijas ir kitus dokumentus, perkeliant juos į nacionalinę teisę, – neišvengiamai kyla problemų, atsiranda įvairių integruojamų nuostatų interpretacija (taip pat dėl vertimo subtilybių), savitumas, o kai kurių turinys gali likti ir neapibrėžtas dėl nusistovėjusio nacionalinės paveldosaugos taikomų principų kitoniškumo, neaktualumo. Nors sutarus, pasirašius ir ratifikavus tarptautinius dokumentus įsipareigojama vadovautis šių dokumentų nuorodomis, vis tiek atsiranda skirtingų šalių krypties, nusistovėjusios per laiką, įgijusios savitą nacionalinio kultūros paveldo saugojimo koncepciją, tarptautiniams dokumentams prisitaikant prie esamų šalies teisinės tradicijos, finansinių galimybių, aplinkos tvarkymo standartų (Jurevičienė, 2010). Lietuvos paveldo apsaugos teisinės bazės painumas bei dažnas dokumentų keitimas yra vieni iš galimų kliuvinių, trukdančių užtikrinti veiksmingą paveldo apsaugą, o drauge ir kokybiškos naujos architektūros atsiradimą saugomose kultūros paveldo teritorijose.

Stengiantis išlaikyti saugomų Pasaulio paveldo vietovių išskirtinę visuotinę vertę bei tinkamai valdyti vietovę, yra rengiami jų valdymo planai. Tai strateginio planavimo dokumentai, ne teritorijų planavimo ir jie yra privalomi visoms UNESCO pasaulio paveldo vietovėms užtikrinant jų teisinę apsaugą. Lietuva turi dvi Pasaulio paveldo vietas, kuriose yra galima naujų pastatų statyba: Kuršių neriją ir Vilniaus istorinį centrą, o nuo 2023 m. ir trečią – „Modernistinio Kauno: Optimizmo architektūros, 1919–1939“, kurios reglamentavimo procesai dar rengiami, koreguojami. Vilniaus istorinis centras (į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas 1994 m.) iki 2023 m. turėjo UNESCO Pasaulio paveldo vietovės valdymo sistemos metmenis ir iki 2024 m. metų išsikeltas tikslas paruošti vietovės valdymo planą, o Kuršių nerijos (į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukta 2000 m.) valdymo plano rengimo procesas turėtų prasidėti jau parengus Vilniaus.

Vilniaus miesto savitumą nulėmusi tiek miesto, tiek Lietuvos istorija, kultūra, tradicijos, kraštovaizdis, laike besikeičianti erdvinė kompozicija, skirtingų laikmečių pastatai – suformavo Vilnių tokį, koks jis yra dabar, bei sudarė sąlygas tolimesnei miesto kaitai ir paveldo apsaugai

UNESCO pamatinis paveldo apsaugos dokumentas – 1972 m. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija, veiksmingiausių tarptautinę galią turintis ir plačiausiai pripažintas paveldo apsaugos dokumentas (Karalevičienė, 2016), kuriuo kartu su Pasaulio konvencijos įgyvendinimo gairėmis vadovaujamosi, saugant Pasaulio paveldo vertybes. Šis dokumentas – pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis Pasaulio paveldo objektų apsaugą bei valdymą ir veikiantis tiesiogiai, bet kiekviena Pasaulio paveldo šalis įsipareigoja šį dokumentą integruoti į savo teisinę sistemą, ko Lietuva dar nėra padariusi. Iš esmės, geriausia apsaugos praktika dažnai yra sprendimais nulemiamas dalykas. Gerosios praktikos aiškinimas retai kada gali visiškai objektyviai nustatyti, ar siūlomos intervencijos į istorinę vietą yra teisingos, ar neteisingos, todėl ir teisės aktai negali tiesiogiai užtikrinti išsaugojimo praktikos kokybės, bet įstatymai gali tą geriausią praktiką užtikrinti netiesiogiai (pvz., skiriama finansinė parama, kad būtų laikomasi gerosios praktikos reikalavimų). Na, o architektui, projektuojančiam saugomose teritorijose, sunkiau įsisavinti kultūrinės aplinkos kontekstą ir perteikti jį savo projekte. Kaip teigia architektūros tyrėjas Vytautas Petrušonis, „pagrindinė šiuolaikinės kultūros paveldo traktuotės bėdų priežastis yra klasiškinės pasaulėžiūros reliktinis poveikis“ (Petrušonis, 2017), o reikėtų susitelkti ne vien ties estetinė meno funkcija, bet ir semantinio kūrinio apibrėžčių lauke, kad forma nebūtų atskiriama nuo turinio.

ISTORINIS VILNIAUS CENTRAS

Vilnius yra išskirtinė Centrinės Europos miesto, organiškai išsivysčiusio per penkis šimtmečius, iliustracija. Išskirtinė Vilniaus senamiesčio vertybė – jo universalumas, harmoninga jo įvairių ypatybių gausos visuma. Į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas Vilniaus istorinis centras įrašytas remiantis (ii) ir (iv) kriterijais: (ii) „Vilniaus istorinis centras yra išskirtinis viduramžiais susiformavusio miesto pavyzdys, kelis šimtmečius turėjęs didelę įtaką architektūros ir kultūros tendencijoms didelėje Rytų Europos dalyje.“; (iv) „Miestovaizdyje išsaugota turtinga pastatų įvairovė“ (Retrospective description <...>, 2013). Vilniaus miesto (pav. 1b) savitumą nulėmusi tiek miesto, tiek Lietuvos istorija, kultūra, tradicijos, kraštovaizdis, laike besikeičianti erdvinė kompozicija, skirtingų laikmečių pastatai – suformavo Vilnių tokį, koks jis yra dabar, bei sudarė sąlygas tolimesnei miesto kaitai ir paveldo apsaugai. Vilniaus senamiestis saugomu reliktu paskelbtas jau 1936 m., o 1949 m. įtrauktas į SSRS istorinių miestų sąrašą, bet jo saugojimas buvo daugiau deklaratyvus, nes buvo ketinta pažangiais statybos metodais jį perstatyti, o senamiesčio perkūrimo moderniai motyvas lieka ir kituose sovietmečio planavimo dokumentuose. Iki 6 deš. naujų pastatų statyba neregamentuojama, tik užsimenama apie jų statymo galimybę ir buvimą foniškais aplinkai (Navickienė, 2006).

Dėmesys naujai architektūrai skiriamas 1956–1959 m. senamiesčio rekonstrukcijos plano projekte, kur pabrėžiama, kad ji turi derėti aplinkoje, jos nemėgdžijant ir leidžiant senus pastatus atkurti tik pagal istorinius duomenis. 1970–1974 m. jau regeneracijos projekte senamiestis diferencijuotas į kelias zonas, kuriose ir reikalavimai naujų pastatų statybai, restauravimui, tvarkymui skiriasi. Bendrai numatomas naudoti sanacijos metodas, vertingiausiose gatvėse nauja statyba neleistina, o kitur, rengiant individualius projektus, nurodoma remtis kontrasto aplinkai principu, kaip Vilniaus senamiesčio savybe ar formaliai derinti ją prie aplinkos. Senamiesčio regeneracijos korektūros projekte (1988–1992 m.) skiriamas dėmesys urbanistinei senamiesčio visumai ir sklypams (Glemža, 2002), o naujos statybos klausimu nutolstama nuo modernizmo idėjų, daug ką siūloma atstatyti ar atkurti įvaizdį. Po nepriklausomybės atkūrimo, 1992 m., remiantis ir ankstesniu regeneracijos korektūros planu ir vėliau, vystan-

tis ir plėtėjant tiek reglamentinei bazei, tiek įvairioms korektūroms – reikalavimai naujai architektūrai ėmė priklausyti nuo skirtingoms zonoms taikomų apsaugos režimų, o siekiant išlaikyti darnią senamiesčio visumą, dėmesys skiriamas darniam naujų ir rekonstruojamų pastatų tarpusavio santykiui, patikrinant jį iš skirtingų Vilniaus senamiesčio apžiūros taškų.

Atsižvelgiant į Vilniaus senamiesčio apsaugos teisinių dokumentų gausą bei kaitą matome, kad nėra paprasta juos keisti – daug patogiau juos papildyti atskirais, papildomais dokumentais, leidžiančiais išsamiau aprėpti visus apsaugos, tvarkybos klausimus, atskirais atvejais reaguojant į susidariusius precedentus. Pavyzdžiui, toks teisės aktus papildantis dokumentas parengtas 2012 m. – Vilniaus senamiesčio tvarkybos rekomendacijos. Rengtas ir ne vienas paveldotvarkos / tvarkybos plano koncepcinis variantas (nuo 2014 m. Vilniaus senamiesčio tvarkymo planas (VSTP)). Pradėtas rengti nuo 2009 m. (reng. VĮ „Lietuvos paminklai“), kuriame reglamentuotos veiklos ne tik Vilniaus senamiestyje, bet ir jo apsaugos zonoje, po metų, išnagrinėjus pateiktus variantus, 2012 m. sukurtas ir patvirtintas Kultūros ministerijos ir Kultūros paveldo departamento. Patvirtintos pagrindinės tvarkybos kryptys: konservavimas ir restauravimas, dar kartą nustatyti naudojimo režimai užstatytoms struktūros dalims. Griežčiau reglamentuojamas ir atstatymo klausimas: atkūrimas ir konversija (statinių statyba) leidžiama atlikus detalius tyrimus, pateikus teisinį pagrindą, reglamentuojamos teritorijos, kuriose numatoma urbanistinės struktūros kaita. Svarbus senamiesčio apsupties reglamentavimas, t. y., apsaugos zonų, kurių tikslas taip pat išsaugoti Vilniaus senamiestį, jį supantį kraštovaizdį, reglamentuojant saugomos vietovės kaitą, kad nauji miesto struktūros elementai nebūtų disonuojantys bei neatsirastų tokių pastatų, kurie gadintų Senamiesčio unikalius siluetus, perspektyvas, panoramas (Filipavičienė ir Kliobavičiūtė, 2014). 2013 m. patvirtintas Vilniaus senamiesčio Vertinimo tarybos aktas, kuriame patikslintos ir įvardintos visos senamiesčio vertingosios savybės, panoramos, siluetai, perspektyvos, išklotinės, užstatymo morfologiniai tipai, vertingųjų savybių turintys pastatai, statiniai, o šioji Akto medžiaga tapo pagrindu, rengiant sprendinius Vilniaus senamiesčio tvarkymo planui.

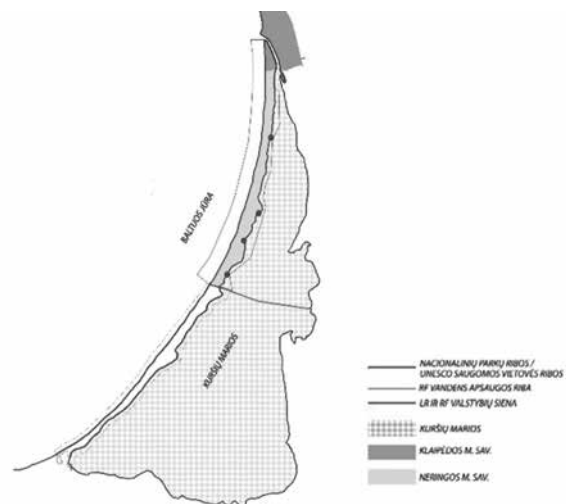


**1 pav. a) Nidos kraštovaizdis (autorės nuotr.); b) Vilniaus istorinio centro kraštovaizdis (autorės nuotr.).
Fig. 1. a) The landscape of Nida (author's photo); b) Vilnius Historical Center landscape (author's photo).**

KURŠIŲ NERIJA

Išskirtinės visuotinės vertės apraše (Retrospective Statements <...>, 2014) Kuršių nerija (pav. 1a), pusiasalis esantis Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos teritorijoje (straipsnyje nagrinėjama Lietuvos teritorijos dalis) (pav. 2), apibrėžiama kaip UNESCO saugoma Pasaulio paveldo vietovė, kaip „vėjo ir žmogaus veiklos sąveikoje susidaręs ir toliau besiformuojantis smėlingas, miškingas pajūrio nerijos kultūrinis kraštovaizdis su mažomis pamario gyvenvietėmis, pasižymintis unikalių gamtos ir kultūros paveldo vertybių gausa, turintis socialinę ir kultūrinę svarbą“. Be jau aptartos kraštovaizdžio morfologinės sandaros ir jo formavimąsi nulėmusių veiksnių reikšmės, be bendrosios erdvinės struktūros tarp šios vietovės vertingiausių kraštovaizdžio elementų, išskiriamos raiškios panoramos bei siluetas nuo Kuršių marių pusės (Retrospective Statements <...>, 2014). Pamario panoramą sudarantys senieji žvejų kaimai, virtę kurortinėmis gyvenvietėmis, jų planinė-erdvinė struktūra bei architektūra: senieji mediniai žvejų namai, XIX a. profesionaliosios architektūros statiniai – švyturiai, prieplaukos, bažnyčios, mokyklos, vilos, jūrinio kultūrinio paveldo elementai – visi jie yra vieni iš vertingiausių kultūrinio kraštovaizdžio elementų (UNESCO, 1999). Kuršių nerijos paveldo apsauga keitėsi kartu su teritorijos perėmimu politinėmis aplinkybėmis. Iki XX a. vid. viskas, kas sena ir vertinga, buvo perimama ir išsaugojama, kuriant nauja (Bučas, 2001), o 1907 m. Rytų Prūsijoje buvo priimtas įstatymas, draudžiantis daryti vietoves, gražų kraš-

tovaizdį, po metų – žinybinis įsakas, neleidžiantis pastatų statybos, kurie galėtų bjauroti pastatais miestus ir miestelius, todėl galima daryti prielaidą, kad naujų pastatų atsiradimas buvo pagabus esamai aplinkai, siekiant ją tausoti, saugoti. Po Antrojo pasaulinio karo kultūros paveldo apsaugos Neringos teritorijoje nebuvo, o tik 1960 m., Kuršių nerijai suteikus landšaftinio draustinio statusą, nauji statybos projektai derinami su gamtosaugininkais (Drėmaitė, 2020). Dėl funkcinės Neringos turistinės-poilsinės krypties, neekvojant individualiai gyvenamajai statybai vertingos vietos, rekomenduojama ten statyti pensionus, vasarinius viešbučius, pionierių stovyklas, turis-



**2 pav. Kuršių nerijos teritorinė schema (sudaryta autorės).
Fig. 2. Territorial scheme of the Curonian Spit (elaborated by the author).**



tines bazes, palapinių miestelius, kempingus ir pan. turistines poilsio bazes. 1961 m. jau siekiama saugoti senuosius žvejų kaimus, nukreipiant statybas į jūros pusę; tais pačiais metais patvirtintas Nidos gyvenvietės suplanavimo ir užstatymo generalinis projektas suskirstytas zonomis, išskiriant etnografinių pastatų saugojimą. 1961–1967 m. projektuose siekta subtilumo, santūrumo, dermės su kraštovaizdžiu, bet stilistinis braižas priklausė projektuojančiam autoriui. 7-uoju deš. senosiose architektūros zonose įvardinami konkretūs reikalavimai naujiems pastatams – ne didesni nei dviejų aukštų, o kitose – galimi ir trijų, keturių (Drémaitė, 2020).

Kuršių nerija yra ir nacionalinis parkas, kurios teritorijai taikomos ir LR Saugomų teritorijų įstatymas, ir parko Reglamentas. Pastarajame dokumente reikšmingas dėmesys skiriamas naujos architektūros detaliams reikalavimams, jų regionalistinės etninės architektūros ar vietos viloms būdingai architektūrinei išraiškai. Viena iš Kuršių nerijos tvarkymo plano zonų – saugojamo kraštovaizdžio tvarkymo, siekiant išsaugoti istorinių valdų ribas, kuriose leidžiama atkurti buvusius vertingus statinius, bet neleistina statyti vietovei nebūdingus statinius, keisti erdvinę kompoziciją, panoramas ir siluetus. Senesniuose dokumentuose (nei galiojančiuose šiuo metu), pavyzdžiui, 1994 m. Kuršių nerijos nacionalinio parko teritorijos ir jos dalių generaliniame plane, – griežtai nurodyta, kad nauja statyba yra neleistina ant aukštesnių reljefo taškų (kopų gūbrio) (Stauskas, 2012), bet privačiam kapitalui pavyko tinkamai nulemti svirtus į savo pusę, ir naujos statybos, pavyzdžiui, Nidoje (Urbo kalno šiaurinėje dalyje, G. D. Kuverto

g.) atsirado bei praplėtė sovietmečiu statytų poilsio namų kvartalą. Dažniausiai nacionalinio parko apsaugos reglamente nurodyti reikalavimai būna bendresni, o tvarkymo plane apibrėžiami reikalavimai konkreitiems objektams (Kuršių nerijos, 2012; 2019): ūkiniams pastatams – Kuršių nerijoje naudoti būdingas architektūrinės išraiškas, tūrius, medžiagas, puošybos elementus; esamiems pastatams – išardomas jungtis tarp statinių, stiklinius priestatus; rekonstruojamiems pastatams – nedidinti esamo pastatų aukščio ir užstatymo tankio. Tvarkymo plane (Kuršių nerijos, 2012; 2019) taip pat pažymimos konkrečios teritorijos, kuriose galima šiuolaikinė architektūra, nauji pastatai, dažniausiai leidžiama esamų sovietinių pastatų rekonstrukcija arba konversija, numatomos atstatyti senosios vilos (Juodkrantėje). Preilos tvarkymo zonoje galima esamų poilsio namų rekonstrukcija: tūrius skaidant ir projektuojant artimus tradicinių žvejo sodybos pastatų tūriams, proporcijoms, naudojant tradicines spalvas ir medžiagas, nurodomas ir galimas maksimalus pastato aukštingumas. Kitose Kuršių nerijos tvarkymo plano zonose, statant naujus objektus teritorijoje, išlaikomas Kuršių nerijos urbanistinio kraštovaizdžio pobūdis, žvejų sodyboms arba senosioms viloms būdingos architektūrinės formos. Zona, apimanti Nidos ir Juodkrantės rekreacinio prioriteto dalį su vyraujančiu daugiabučių užstatymu, pagal šį dokumentą nepasižymi „architektūrine ir urbanistine verte“. Svarbiais tampa saugomos panoramos ir siluetai nuo marių pusės, todėl turi būti užtikrinamas principinis architektūros tūrio ir formų suderinamumas su vietos rekreacinės architektūros, nepažeidžiant panoramų ir silue-

tų nuo Kuršių marių pusės. Šioje Pasaulio paveldo vietoje yra nemažai ir sovietinio modernizmo bei postmodernizmo laiko pastatų, kuriuos šiame dokumente siūloma rekonstruoti nedidinant esamo užstatymo, įrengiant šlaitinius stogus, dengtus raudonomis čerpėmis, mažinant pastatų tūrį ir tankį.

TARPTAUTINIŲ IR NACIONALINIŲ PAVELDOSAUGINIŲ DOKUMENTŲ REIKALAVIMAI NAUJAI, REKONSTRUOTAI (PRITAIKYTAI) BEI ATSTATOMAI ARCHITEKTŪRAI

Atlikta kokybinė teminė analizė ir tokiu būdu išnagrinėti tarptautiniai ir nacionaliniai teisiniai paveldo apsaugos dokumentai (svarbiausi dokumentai, kuriuose reglamentuojamos naujos architektūros galimybės, sąlygos), išgryninant bendras nuostatas, išskirti naujų, pritaikomų ir atkuriamų pastatų tiriamose vietovėse kriterijai, be to, lyginamosios analizės būdu palyginti Lietuvos ir tarptautinių dokumentų kriterijai, nustatant dalį architektūros teisinio reguliavimo trūkumų ir privalumų, su kuriais susiduria projektuojantieji naujus pastatus saugomose teritorijose. Straipsnyje susisteminti kriterijai papildomi estetinio vertinimo kriterijais, kurie išskiriami taikant literatūros šaltinių sisteminės analizės metodą ir tokiu būdu ištiriant anksčiau autorės atliktus tyrimus architektūros estetikos srityje. Naudojant istorinės analizės metodą, išskiriami analizuojamų vietovių urbanistinės raidos dėsningumai, dėmesį sutelkiant į tam tikro pasirinkto laikotarpio naujus ir rekonstruotus pastatus bei jų ypatumus, susijusius su kelių būdingiausių naujos architektūros tendencijų (regionalizmo, etniškumo apraiškų, modernizmo bei postmodernizmo įtakos) raiška.

Tiriant nacionalinius ir tarptautinius paveldo apsaugos dokumentus ir bendrai apstatytosios aplinkos kokybiškai architektūrai keliamų kriterijų teisinius dokumentus, pastebima bendra požiūrio į paveldą, į naujus bei pritaikomus esamus pastatus saugomuose kultūriniuose kraštovaizdžiuose nuostatų kaita. Modernizmo laiku besiformavusi kultūros paveldo apsauga (vienas pirmųjų ir vis dar vienas įtakingiausių paveldosaugos dokumentų – Venecijos chartija) turėjo tiesioginį poveikį paveldosauginei doktrinai. Straipsnyje tiriamų vietovių, esančių tiek Vilniaus senamiestyje, tiek

tuometinės Lietuvos (LTSR) Kuršių nerijoje, paveldo apsaugos principai tiesiogiai koreliavo tarp dviejų kategoriškai priešingų polių – modernizacijos ir apsaugos. Vilniaus senamiestyje planuojami modernizacijos darbai, platinant jo gatves, griauinant menkavertiškesnius objektus, o Kuršių nerijoje pradedami apsauginio kopagūbrio darbai, vietovė saugoma kaip landšaftinis draustinis (nacionalinis parkas), tačiau plečiama jos apimtis, plėtros pikas – didelio masto poilsio namų statybos, kurorto modernizavimas.

Ankstesniuose dokumentuose pastebima tarptautinių paveldo dokumentų įtaka. Chronologiškai analizuojant nacionalinius ir tarptautinius dokumentus, įžvelgiama nuostatų kaita, kuri ženkliai išplečiama ir orientuojama į naujos miesto plėtros bei naujų pastatų kultūriniame kraštovaizdyje darnaus vystymo tikslų vykdymą. Iš tarptautinių dokumentų, pradedant nuo kultūros paveldo doktrinos esmės – chartijų ir konvencijų, nagrinėjami standartai, deklaracijos, gairės bei rekomendacijos, kur reikalavimai naujiems pastatams detalesni. O iš nacionalinių dokumentų, pradedant nuo konstitucinės teisės į kultūros paveldą, įstatymų ir poįstatyminių aktų, nagrinėjami strateginiai teritorijų planavimo dokumentai (nuo bendrųjų Lietuvos miestų planų iki miesto dalių detaliųjų ir specialiųjų planų), reglamentai bei rekomendacijos, analizuojant naujų pastatų atsiradimo saugomose teritorijose sąlygas bei reikalavimus jiems.

Kadangi abi tiriamos vietovės yra UNESCO pasaulio paveldo sąraše, vienu svarbiausių dokumentų ir įgyvendinimo gairių yra Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija, kurios specialioji konvencija skirta tokioms vietovėms ir kurios principai bei sąvokos į Lietuvos teisinę sistemą nėra perkelti. Vienas pagrindinių reikalavimų tiek perstatomiems, pritaikomiems (rekonstruojamiems) pastatams, tiek naujiems – nepažeisti jų išskirtinės visuotinės vertės, apibrėžtos jų nominacinėse bylose bei valdymo planuose (šiuo metu rengiamuose ir derinamuose). Tiriant tarptautinius dokumentus, nagrinėjant paveldosauginių dokumentų genezę, išskirti kriterijai, apimantys ir anksčiau tekste aptartuosius. Išskiriami bendrieji nuostatai, apibrėžiantys terpe, kurioje gali atsirasti nauji pastatai, ir esminiai bendrieji kriterijai, nuostatos, susijusios su pokyčiu paveldo vietovėje:

- Paveldo (bendrają prasme), kaip kintančio socialinio proceso, pokytis – normalus procesas, o nauja architektūra ar esamos pritaikymas turėtų kelti vietos gyvenimo kokybę; taikomas laipsniškos evoliucijos principas.
- Prioritetas teikiamas pakartotiniam pastatų panaudojimui, juos pritaikant, o ne griauinant.
- Paveldas ir pokyčiai saugomose teritorijose turi būti integrali ekonominio, socialinio bei darnaus vystymo politikos dalis, pagrįsta regiono, miesto planavimu, nustatant išsaugojimo ir plėtros veiksmų prioritetus bei gerbiant skirtingus kultūrinius kontekstus, vertybes, tradicijas.
- Prieš projektuojant naują pastatą ar jį pritaikant, reikia atlikti nuodugnią istorinio urbanistinio kraštovaizdžio vertybių ir svarbos analizę, vietos konteksto tyrimą ir analizę, istorinės teritorijos erdvinės sandaros analizę, planuojamos įgyvendinti intervencijos (naujo pastato) ilgalaikio poveikio ir tvarumo tyrimą.
- Vietovių apsaugos zonų (konteksto) statybų stebėseną, siekiant laiku identifikuoti ir įvertinti galimybes bei rizikas (esminis planavimo veiksnys).
- Išskirti paveldo vertingųjų savybių pažeidžiamumą dėl klimato pokyčių, socialinių ir ekonominių įtampų bei į platesnę miesto plėtros sistemą integruoti paveldo vertybes ir jų pažeidžiamumo statusą.
- Bendruomenės, suinteresuotųjų asmenų bei ekspertų įtraukimas į galimų paveldo vietovės pokyčių (į naujų bei pritaikomų pastatų) procesus bei visuomenės gebėjimų atpažinti objekto ir vietos estetines, istorines, mokslines, socialines vertybes, kuriomis kuriama vietos ir bendruomenės kultūrinė tapatybė, ugdymas.

Išrinkus šiuos bendruosius kriterijus, Lietuvos paveldosaugos dokumentuose nėra gausiai akcentuojamas bendruomenės įtraukties faktorius (Faro konvencija (2005) vis dar neratifikuota), tačiau derinant kiekvieną naują pastatą, pritaikant ar priimant naują teritorijų planavimo dokumentą, numatyti visuomenės informavimo, viešo pri-

statymo reikalavimai (STR, Teritorijų planavimo įstatymas). Pakartotinis pastato panaudojimas taip pat nėra įtvirtintas kaip prioritetas, tačiau aiškiai akcentuojamas siekis išsaugoti pastatus juos restauruojant.

LR įstatymuose iš tiesų pasigendama ilgalaikio poveikio ir tvarumo tyrimo poreikio bei konkrečių paveldo savybių pažeidžiamumo išskyrimo, integruojant paveldo pažeidžiamumo statusą į miesto plėtros (BP) sistemą. Vietovių apsaugos zonų stebėseną yra įtvirtinta, tačiau rizikos vertinimas, kaip rodo praktika, įvyksta tik jau prasidėjus statybai (šv. Jokūbo kvartalas, archit. „DO ARCHITECTS“). O atstatymo klausimu – Lietuvos NKPI atstatymas ar tikslus pastato elementų atkūrimas tik išskirtiniu atveju pagrįstas dokumentais, tačiau neakcentuojamas ilgo proceso reikalavimas dokumentuoti viso proceso metu ir po jo, taip pat nėra įvardinta virtualaus atkūrimo galimybė.

Atstatymo kriterijai:

- pastatas atstatomas išskirtiniu atveju, esant visuomenės poreikiui (kuomet po ginkluoto konflikto ar stichinės nelaimės sunaikintos ar stipriai sužalotos fizinės vertybės ir jų infrastruktūra), neskubiai ir dokumentuojant procesą prieš, per ir po atkūrimo, remiantis „atstatyk geriau“ principu ir atstatymo procesą derinant su darniu vystymusi bei grindžiant jį mokslinė, istorine medžiaga ir tyrimais;
- atstatomas pastatas gali būti atkuriamas ir virtualiai, nebūtinai fizinis pavidalas, jo atvaizdas fiktyvus.

Nagrinėjant tarptautinius dokumentus, išskiriami nuo konkrečių reikalavimų naujiems pastatams iki plačių kontekstinių reikalavimų, apimančių ne tik materialuosius, bet ir nematerialius kriterijus. Harmoningas įsiliejimas į esamą aplinką svarbus tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose paveldo apsaugos dokumentuose, kaip vientisumo, sklypo morfologinio tipo svarbos, mažiausio poveikio aplinkai ir autentiškumui savo masteliu ar projektuojant patikrintos būsimos pastato trimatės perspektyvinės projekcijos nustatytose svarbiuose saugomų vietovių vietose, panoramos. Lietuvos teisiniuose dokumentuose neakcentuojama materialiojo ir kultūrinio kraštovaizdžio

sąryšingumo ir jų sąveikos išlikimas, taip pat estetiškos pastato vertės kūrimas per jusles, emocinį ir psichologinį poveikį žmogui.

Išskiriami šie tirtų dokumentų naujiems pastatams kriterijai:

- Harmoningai įsiliėti ir praturtinti teritorijos įgyvendinimą padėsiantys erdviniai matmenys: perspektyvos (trimatės perspektyvinės projekcijos iš naujų statinių ir į juos), reginiai, pagrindiniai žiūros taškai.
- Užtikrinti kultūrinį tęstinumą.
- Skirtis nuo autentiškų, būti lengvai identifikuojamas kaip naujas (šiuolaikinės architektūros), vengti pseudoistorinių formų.
- Išlaikyti vientisumą, kompozicinį tęstinumą, vengiant fragmentiško suskaidymo.
- Išlaikyti pagarbą erdvinės formos sandarai – mastelio (žemės sklypo dydžio atžvilgiu); pastato proporcijos ir sklypas turi atitikti konkretų istorinį modelį ir tipą, išorinį vaizdą.
- Išlaikyti pagarbą aplinkiniam kontekstui, jo charakteriui, autentiškumui, darant istoriniams elementams kuo mažesnę poveikį savo aukščiau, masteliu, apimtimi.
- Nesugriauti ir išlaikyti materialiojo ir kultūrinio kraštovaizdžio sąryšingumą, tarpusavio sąveiką, nemenkinti kultūrinės kraštovaizdžio vertės ir nestokoti jautraus požiūrio į kultūrą, istoriją.
- Pastatas – įžvalgiai kūrybiškas, įkūnija vietos dvasią, yra įkvėptas ne tik aplinkos fizinių, bet ir nematerialiųjų vertybių.
- Naujų pastatų įkvėpimo šaltinis gali būti istoriniai pastatų medžiagos, statybos būdai, formodara.
- Plėtos metu nepadaryti žalos istorinio urbanistinio kraštovaizdžio prigimčiai.
- Pastato estetiškos vertės kūrimas per jusles, emocinį poveikį žmogui.
- Įvertinti pastato funkcinį poreikį.

Jei planavimo dokumentuose nenumatyta pastatų konversija pritaikant pastatus (kuomet keičiamos vertingosios savybės – rekonstruojami, maksimaliai išsaugant vertes ir pritaikant naujiems poreikiams), siūloma maksimaliai išsaugoti pritaikomų pastatų turio parametrus – aukštį, plotį, ilgį, todėl ir priestatų šalia kūrimas turėtų būti pagrįstas istorinio sklypo užstatymo

pobūdžiu. Visgi pokytis tokiuose pastatuose išoriškai nėra didelis, tačiau vidinės erdvės sandaros klausimu labiau kintantis, tačiau neperžengiama riba ir ji nėra visiškai pašalinama, išlaikant tik pastato fasadą. Čia ir tarptautinių, ir nacionalinių dokumentų principai iš tiesų labai panašūs ir bendrai siekiama viso pastato vieningumo išlaikymo:

- Perstatant nederėtų keisti pastato proporcijų ir spalvų ryšių bei santykių.
- Pritaikant bei funkciškai naudojant gerbti pastato, vietos istorinį ir meninį pobūdį, išlaikyti jo formos vientisumą.
- Pritaikant (rekonstruojant ar perstatant) medinius pastatus laikytis subtilumo, vientisumo, išlaikant bendrą pastato visumą.
- Pritaikant (tvarkybos darbų metu) taikomas stilistinis lygiateisiškumas, harmoningai įterpiant atstatomus pastato elementus, dalis ir aiškiai parodant skirtumą nuo autentiškų.
- Naujų priestatų prie esamo pastato projektavimo pagrindas – istoriniai miestovaizdžiai ir pirminių sklypų užstatymo pobūdis.
- Pritaikant pastatus, išlaikyti vidinę erdvinę struktūrą; fasadiškumas – netinkama struktūrinės intervencijos priemonė.

Visuose šiuose išskirtuose kriterijuose vyrauja dėmesys fiziniams, erdvinėms pastato raiškos savybėms, išskiriant vietos dvasios įkūnijimo nauju pastatu svarbą, ir tik Davoso deklaracijos Baukultur koncepcijoje išskiriami estetiški kriterijai, grįsti emociniais ir psichologiniais, jusliniais klausimais, ko stokojama apmąstant ir realizuojant, kuriant pastatus. Derėtų pridėti ir estetinio vertinimo kriterijus, atskleidžiant visumos faktorių, kuriant harmoningą pastato įsiliejimą į kultūrinį urbanistinį kraštovaizdį tiriamose pasaulio paveldo vietovėse. Tačiau taip besiplečianti įvairių kriterijų ir mokslinių sferų apimtis reikalauja plataus įvairių sričių ekspertų (sociologų, filosofų, psichologų, kultūrologų ir t.t.) ir pačių žmonių įsitraukimo į poveikio jiems tyrimų ir priimamų sprendimų procesus, todėl reikalauja atskiros ir išplėstinės studijos. Išskiriami papildomi kriterijai, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai atsispindi teisiųjų dokumentų tyrime:

- Etninis kriterijus (ar išvis etiška ir ar yra poreikis kažką statyti naujo ir neapgalvoto, moraliai neatsakingo, kuriančio tik ekonominę naudą).
- Naratyvo kūrimas pastatu ir naratyvo kūrimas pastate (aiškiau suvokiant pastato struktūrą, siekį patirti ir norą būti pastate, tapatintis su juo, rasti prasminį ryšį).
- Pojūčių svarba (ne tik vizualaus poveikio įtraukimas į pastato kūrimą, bet ir kitų juslinių kriterijų, emocinių paveikimų, palydimų intelektualiais apmąstymais).
- Psichologinis kriterijus.

UNESCO SAUGOMŲ VIETŪVIŲ LIETUVOJE KAITOS TENDENCIJŲ PRIELAIDOS

Atsižvelgiant į teisinių dokumentų analizę ir iškirtus kriterijus, galima daryti apibendrintas abiejų tiriamų vietovių kaitos tendencijų prielaidas. Abiejų UNESCO Pasaulio paveldo nagrinėjamų teritorijų – Kuršių nerijos ir Vilniaus istorinio centro – architektūrinė, urbanistinė, sociokultūrinė, istorinė raida nulėmė jų kraštovaizdį, kurį valstybė įsipareigojo saugoti viso pasaulio bendruomenės dabartiniams ir ateities poreikiams. Atsižvelgiant į ankstesnę, istorinę, projektavimo praktiką ir jos pavyzdžius saugomose paveldo teritorijose, tiek tarptautinius paveldosaugos reikalavimus, šiuolaikinę (nauja) architektūra Pasaulio paveldo vietovėse tampa tvarumo matmeniu. Tiek istoriniuose miesto centruose, tiek naujausiose miesto teritorijose šis tvarumo principas reikšmingiausias ir tiesiogiai koreliuoja su estetiniais klausimais (su estetinė kokybe).

Abi tiriamos Pasaulio paveldo vietovės yra kultūriniai kraštovaizdžiai, kurie savo tapatumu esmingai skiriasi, bet principai, kuriais vadovaujan-

Paveldo potencialo panaudojimas tampa esminiu išsaugojimo principu ir yra viena iš galimų tiriamų Pasaulio paveldo vietovių kaitos krypčių

tis juose atsiranda nauja architektūra, yra labai panašūs. Nors Kuršių nerijos nacionalinio parko reglamente (dabar – Nuostatuose, 2023) rekomenduotina sekti neprofesionaliosios, – tikimasi, tvaresnės, – architektūros pavyzdžiu, joje esanti profesionaliosios architektūros vilų architektūra taip pat skatina inspiracijas ir yra naujos architektūros detalių šaltinis. Vilniaus istoriniame centre aktualesnis ir dažniau profesinėje bei visuomenės plotmėje iškeliamas atstatymo klausimas (atstatymo pavyzdžiai pav. 3 a, b, c). Faktiškai tai – nauja architektūra, tik pagrįsta buvusio pastato ikonografinė medžiaga ir turinti ankstesnio laiko formą. Naros autentiškumo dokumentas (1994) (jo punktai – oficialūs kriterijai, atrenkant UNESCO Pasaulio paveldo sąrašo objektus (World Heritage Center, 2005) paveldo apsaugoje – vienas kertinių lūžių, rodančių, kad autentiškumas egzistuoja ne tik per fizinį, materialų faktiškumą, ir kad tai nėra vienintelė samprata: autentiškumas gali pasireikšti per formą, medžiagas, turinį, funkciją bei panaudojimą, tradiciją ir techniką, vietą, planinį išdėstymą, dvasią, jausmus ir kt. Tai platus sampratų laukas, kuriame atstatymas, kaip istorinio vaizdo atkūrimas, taip pat turi pagrindą, o jei konkretus atvejis būtų paremtas šaltiniais, vadinasi, būtų autentiškas ir paveldas. Tokio požiūrio, kuris įkūnija atstatymo galimybę, patvirtintą tarptautiniais paveldosauginiais teisės aktais, pasirinkimą turi lemti ne tik ekspertai, specialistai, bet ir su paveldu susijusi bendruomenė. Atstatymo pagrįstumas šaltiniais yra būtinybė, o atstatyto paveldo autentiškumo samprata yra labiau siekiamybė (Kulevičius, 2016). Vilniaus istoriniame centre likę per II Pasaulinį karą išgriauti kvartalai buvo numatyti atstatyti jau 1988–1992 m. Vilniaus senamiesčio regeneracijos korektūros projekte, todėl jei dabar atsirastų pastatų atstatymo šiuose sklypuose poreikis, šis sprendimas turėtų remtis numatyto atstatymo autentiškumo, reikalingumo bei bendruomenės poreikio argumentais.

Bet kokia miesto plėtra privalo būti pagrįsta ir numatyta tvariais principais, o Istorinio urbanistinio kraštovaizdžio rekomendacijoje (2015) nurodomi punktai – akstinas atsigręžti į saugomose teritorijose nefunkcionuojantį, nenaudojamą paveldą. Paveldo potencialo panaudojimas tampa esminiu išsaugojimo principu ir yra viena iš galimų tiriamų Pasaulio paveldo vietovių kaitos krypčių. Remiantis šia pasauline paveldo



3 pav. a) Atstatyti Pliaterių rūmai (autorės nuotr.); b) Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos priestato pagrindinio fasado atkūrimas (nuotr. autorės); c) Atstatyti Nacionalinio muziejaus LDK valdovų rūmai (nuotr. autorės).

Fig. 3. a) The restored Pliateriai Palace (the author's photo); b) The restored main facade of the extension of the Vrublevskiai Library of the Academy of Sciences (author's photo); c) The restored National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania (author's photo).

tendencija bei teisiniais abiejų vietovių nacionaliniais dokumentais, pagrindinė statybos rūšis straipsnyje tiriamose teritorijose – rekonstrukcijos (kapitalinis remontas, priestatai, pritaikymai rekonstruojant), mažesnioji – nauja architektūra. Proporcingai Vilniaus istoriniame centre naujos statybos yra daugiau nei Kuršių nerijoje, tačiau abiejose Pasaulio paveldo vietovėse vykdomos XX a. II p. pastatų rekonstrukcijos. Neišvengiamai šių pastatų tarpe yra unikalių ir vertingų laikmečio objektų, kurie nėra saugomi nacionaliniu mastu ir požiūris į galimas jų rekonstrukcijas gali būti taip pat liberališkesnis. Nors naujuose Kuršių nerijos nacionalinio parko nuostatuose (2023) XX a. 7–9 deš. poilsio namų architektūra išskiriama kaip saugotina, nemaža dalis šių sovietmečiu statytų pastatų jau patyrė vieną ar kelias rekonstrukcijas, pakeitusias jų architektūrinę raišką (pav. 4a, b). Tai sveikintinas pripažinimas šiai vietai, kad tai visgi yra vienas iš jos tapatybės elementų, užkertančių kelią keisti ją į vienalytę žvejų kaimelio distopiją, kuri jau iš esmės savo architektūrine įvairove yra pakitusi, o funkciškai dažnas gyventojas užsiima poilsio vietų nuoma, žvejybos amato palaikymu.

Abiejose tiriamose vietovėse XX a. II p. architektūros perstatymas (rekonstrukcijos) ženklus teritorijose, bet taip pat nemaža jų dalis dar gali būti rekonstruotinos. Sprendžiant tokią galimybę būtina įvertinti, kurie iš šių pastatų turi vertingųjų savybių, jas nustatyti bei dokumentuoti laiku, sistemingai atnaujinti informaciją, kad netektų po įvykusių pokyčių konstatuoti apie vertingųjų savybių praradimą. Tiesa, šių pastatų grupės medžiagų nepatvarumas ir kai kurių jų apleistumas sudaro pagrindą spartinti rekonstrukcijos procesus. Per 2018–2023 m. laikotarpį tiriamose teritorijose urbanistiniai pokyčiai vyko sparčiai, todėl ir tiriamųjų objektų skaičius svarus. Ilgai vykę (ir tebevykstantys) probleminių zonų komunalinių, techninių paskirčių pastatų pokyčiai Nidoje (Skruzdynėje) ir Juodkrantėje (prie Raganų kalno) aiškiai pastebimi. Juodkrantės garažų kompleksas, pristačius antrąjį aukštą, virtęs atskirais poilsiniais namais, dabar gavo naują, visus bendrai jungiantį apdailos apvalkalą su tradicinio žvejo namo detalių interpretacijomis. O panaši teritorija Nidoje, Skruzdynėje, laukia pokyčio. Šioje teritorijoje neprofesionaliosios architektūros kūrybinė išmonė yra plati, o likusios teritorijos

vaizdas per šį pastaryjų 5 metų laikotarpį pakito reikšmingai – buvę didelių gabaritų pastatai po rekonstrukcijų susmulkėjo ir įgijo naują kokybę. Vilniaus Paupio dalis, kuri patenka į UNESCO Pasaulio paveldo vietovės teritoriją, taip pat pakeitė savo urbanistinę struktūrą – pastatų teritorija iš gamyklinės paskirties virtusi daugiafunkcine, daugiausia gyvenamosios paskirties teritorija.

Nagrinėjamų saugomų teritorijų pokytis nuo įtraukimo į Pasaulio paveldo sąrašą iki dabar yra ženklus ir teritorijų urbanistine, architektūrine ir kraštovaizdine plotme. Vilniaus istorinio centro ir Kuršių nerijos tapatumo dėmenys vis dar pildomi patvirtinimais (teisinais ir tiriamaisiais), o tai natūralaus proceso dalis, nes vietos dvasios tapatumas dėl kolektyvinės atminties nepastovumo ir dėl jos procesiško nėra savaime pastovus. Tam tikra prasme „miestas yra nuolatinis utopių ieškojimas“ (Jauhiainen, 2003) ir kai kurių realizuotų bandymų rezultatas. Kiekvieno kultūrinio kraštovaizdžio kaita yra natūralus procesas ir viena iš gyvybingumo palaikymo dalių. Kuršių nerijos teritorijoje ženkliai didesnio pastatų kiekio atsirasti ir negalėtų dėl teritorijos dydžio, gamtinių rezervatų teritorijos, archeologinio paveldo, bet ši saugoma teritorija privalo būti atsakingai puoselėjama. Tai iliustruoja ir tai, kad tiriamuoju laikotarpiu (2001–2023 m.) naujų pastatų Kuršių nerijoje nėra gausu, vyrauja perstatymas (rekonstravimas), kurių vieni žymi nedidelį pokytį, kiti yra naujai perstatyti, nauji pastatai, todėl schemoje nėra išskiriami atskiru žymėjimu.

Atsižvelgus į Kuršių nerijoje galiojančius teisės aktus, nacionalinio parko tvarkymo planą, tikimasi, kad didžioji dalis pastatų bus panašios architektūrinės raiškos kaip neprofesionaliosios architektūros pavyzdys ir prototipas – žvejo sodyba (pav. 5). Svarbu, kad kitos nei gyvenamosios paskirties pastatai – mažo mastelio objektai, remdamiesi regionalistinėmis gairėmis bei etninio namo prototipu (jis gali būti inspiracija), nevirstų tokios pačios išraiškos kaip pastarieji, klaidindami savo forma esamą funkciją. Skirtingų paskirčių pastatų architektūrinės raiškos niveliavimas į vieną nėra išmintingiausias sprendimas, užtikrinantis visų laikmečių architektūros įvairovę. Dėl didelių pokyčių sovietmečiu plėtros Kuršių nerijoje gausu profesionaliosios, autorinės architektūros, kuri pakeitė anksčiau vyravusį mastelį. Nelaikant šių pastatų vertingais (nors Kuršių nerija priimta į

Pasaulio paveldo sąrašą su visa šia pastatų įvairove), jie yra rekonstruojami ar planuojami rekonstruoti. Be žvejo sodybos kaip inspiracijos, Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo plane siūloma vilų architektūra, o tai laisvo planavimo atspindžiai su savo aprūpinimo infrastruktūra.

Tvarus požiūris aiškiai artikuliuojamas naujaisiuose paveldosaugos (HUL) ir architektūrinę kokybę (Naujasis europinis Bauhausas) apibrėžiančiuose tarptautiniuose dokumentuose, tačiau Lietuvoje paveldo apsaugos dokumentuose esamų pastatų panaudojimas dar kartą įstatymiškai nėra užtvirtintas. NKPA į pataisose (nuo 2013 m.) pritaikymo (naudojimo) darbai jau nebelaikomi (2003 m. įstatyme buvo) tvarkybos darbai, o tai iš esmės sumažina galimybę daryti įtaką paveldo objektų naudojimui. Tikslas, kurį sauganti paveldą bendruomenė užsibrėžia, – jį perduoti ateities kartoms, o saugus būdas tai pasiekti yra saugomos paveldo vertybės pažinimas bei tvarus nau-



4 pav. a) Poilsio namų „Rūta“ I rekonstrukcija (Google Street View, 2013); b) buv. poilsio namų „Rūta“ I korpuso rekonstrukcija, dabar – viešbutis „Nidus“ (G. D. Kuverto g. 15, Nida) (nuotr. autorės).

Fig. 4 a) Reconstruction of the holiday house “Rūta” I (Google Street View, 2013); b) Reconstruction of the holiday house “Rūta” I, now as the hotel “Nidus” (G. D. Kuverto g., 15, Nida) (the author’s photo).



5 pav. a) Preila, gyvenamasis namas, Preilos g. 1, 1K (autorės nuotr.); b) socialinio būsto kompleksas (autorės nuotr.).

Fig. 5 a) Preila, residential house, Preilos g. 1, 1K (the author's photo); b) Social housing complex (the author's photo).

dojimas. Dėl klimato kaitos poveikio aplinkai ir taip pat kultūros paveldui tampa reikšminga ir svarbu valstybiniu mastu turėti šios kaitos suvaldymo strategiją ir ja vadovautis. Pastaroji tik rengimo stadijoje, o krizinių situacijų jau būta, pavyzdžiui, Gedimino kalno šlaitų nuošliaužų, sukeltų klimato kaitos liūčių padarinių tvarkymas. Tai viena iš kaitos tendencijų – tvarus esamo paveldo naudojimas, reglamentavus pritaikymo tikslus, priemones, jų apimtis, bet ne tik konkrečių objektų, o ir kultūrinių kraštovaizdžių. Šiuo metu vykdoma tik Vilniaus senamiesčio kaitos stebėseną, bet to nėra daroma apsaugos zonos teritorijose, todėl galimų pokyčių stebėseną taip pat yra ir vienas iš naujo Vilniaus istorinio centro valdymo plano aspektų.

Siekiant užtikrinti kokybišką, tvarią ir darnią plėtrą abiejose tiriamose Pasaulio paveldo vietovėse, reikalinga dabar atsakingai vykdoma stebėseną. Viena didžiausių Lietuvos paveldo apsaugos teisėje bėdų, nurodytų Valstybinės kultūros paveldo komisijos (VKPK, 2018), yra PKGPAK konvencija ir Gairių integracijos į nacionalinę teisę nebuvimas, todėl nėra suformuota aiški politika Pasaulio paveldo apsaugos klausimu. Nors PKGPAK rekomendacijos ir naudojamos, bet tinkamai apsaugai užtikrinti reikėtų Lietuvos įstatymus papildyti nuostatomis, apibrėžtimis, o taip pat nustatyti apsaugos taikymo mechanizmus. Numatyti įstatymų papildymai (NKPAI, STI) susiję su Pasaulio paveldo vertybės valdymo planų, kaip specifinių priemonių tų vietovių apsaugai įteisinti, puoselėjimu, gyvybingumu, naudojimu, tvarkymu, o teritorijų planavimo įstatymu VKPK siūloma įteisinti privalomąjį poveikio pasaulio paveldo objektui vertinimą ir procedūrinę sąlygą.

Teisiniai pokyčiai, užtikrinantys tiek saugomų vertybių apsaugą, tiek plėtros kokybinius aspektus, pradėti ir plėtojami, o tai turėtų padėti koreguoti sudėtingą ir painią paveldo sistemą, ypač saugant UNESCO Pasaulio paveldą Lietuvoje, kuriant naujus, pritaikant (rekonstruojant) esamus pastatus šiose teritorijose. Stebint praktikoje kylančius teisinius sunkumus (pvz., ypač keičiant vertingąsias savybes, vykdant pritaikymo darbus, traktuojamus kaip rekonstravimo, nors fiziškai nekeičiami išoriniai pastato parametrai), netikslingumus, reikia, kad praktiškai veikiančios sprendimai būtų paremti teorinėmis žiniomis ir paveikti įstatymus bei vėl būtų patikrinti praktinėje veikloje. Straipsnyje aptarti estetiniai, urbanistiniai, kultūriniai, socialiniai kriterijai turėtų būti įgyvendinti praktikoje, tiek analizuojant jau esamą situaciją, tiek projektuojant ir, remiantis tyrimų medžiaga, iš naujo peržiūrint pasiektus rezultatus.

IŠVADOS

Kiekviena UNESCO Pasaulio paveldo sąrašė esanti vietovė dėl naujos architektūros didelio masto ir koncentracijos gali prarasti išskirtinę visuotinę vertę ar jai pakenkti, padaryti nepataisomų padarinių, patirti vizualinę bei fizinę žalą. Ne tik dėl ginkluotų konfliktų, silpnos ekonomikos, stichinių nelaimių, bet ir dėl neatsakingų valstybių ar atskirų žmonių veiklos, tokių, kaip neatsakingi, moksliniais tyrimais nepagrįsti sprendimai planuojant būsimus pastatus Pasaulio paveldo vietovėje ir jos buferinėse zonose, galintys kelti rimtą pavojų jau susiklosčiusioms vertybėms istorinėje aplinkoje. Nuolat kintant paveldo apsaugos minčiai, pagrįstai teisiniais dokumentais, kinta ir

požiūris į naujos architektūros atsiradimo sąlygas, estetinę išraišką. Pačiam paveldui nebesant tik objektyviais paminklais kartu su juos supančia aplinka, naujų pastatų saugomose teritorijose planavimas išsiplečia į daugiasluoksnių kriterijų kompleksą, dėmesį skiriant pačiam paveldo apsaugos ir naujos plėtros planavimo procesui, nulemtam įvairių kultūrinių, socialinių veiksnių bei visuomenės įsitraukimo į procesus. Prie šiuolaikinės paveldosaugos krypties pokyčio prisidėjęs Istorinio urbanistinio kraštovaizdžio (HUL) 2011 m. metodas, įtvirtinęs integralumo ir tarpdiscipliniškumo saugomose vietovėse daromų sprendimų būtinybę, o šiuolaikinės architektūros kokybės užtvirtinimas Davoso deklaracijos (2018), Naujojo Europos Bauhauzo principuose žymi taip pat postūmį, nukreiptą į platų kriterijų lauką.

Architektūra kaip meno rūšis estetiniu požiūriu negali būti tiriama tik išimtinai meninės išraiškos, formos ypatumų požiūriais, ji neatsiejama nuo funkcijos ir esamo aplinkinio konteksto. Tarptautinių ir nacionalinių paveldosaugos dokumentų tyrimu išgryninti kriterijai, kur vienas iš esminių kriterijų – naujo, pritaikomo (rekonstruojamo) pastato harmoningas įsiterpimas, pagerinant vietos gyvenimo kokybę, – stokoja nematerialių, etinių, juslinių, emocinio patyrimo, psichologinio poveikio kriterijų architektūros estetinio vertinimo procese. Vietos dvasios įveiklinimas – vienas tarptautiniuose paveldo dokumentuose keliamų kriterijų, kuris formuojamas daugiasluoksniais faktorių formantais, įvertinus ne tik fizinius (gaminius, architektūrinius, erdvinės kompozicijos formantus, medžiaginius ir kt.), bet ir kiek plačiau: geoklimatinį teritorijos pobūdį, istoriškai toje aplinkoje vyraujančią ūkinės veiklos pobūdį, tokius kultūrinius faktorius, kaip gyventojų tautinis charakteris, pasaulėjauta ir gyvensenos ypatumai, religinė konfesinė priklausomybė ar geopolitinė ir

Architektūra kaip meno rūšis estetiniu požiūriu negali būti tiriama tik išimtinai meninės išraiškos, formos ypatumų požiūriais

sociokultūrinė raida, visuomeninės sąmonės santykiai su kultūros paveldu ir etnine tradicija. Tik visus šiuos (ir kai kuriuos kitus čia neišvardytus) faktorius įtraukus į naujos architektūros projektavimo procesą, galima tikėtis darnaus bei kontekstualaus galutinio estetinio rezultato.

Pasaulio paveldo vietovėse, o taip pat Kuršių nerijoje bei Vilniaus istoriniame centre ir jų buferinėse zonose, kuriose leistina, bet įvairiais reikalavimais apribota naujos architektūros statyba, susiduriama su teisiniais, planavimo bei reglamentavimo iššūkiais. Abiejų vietovių, ypač Vilniaus senamiesčio, apsaugos teisiųjų dokumentų gausa bei kaita demonstruoja, kaip nėra paprasta keisti esamus teisinius dokumentus, o patogiau juos papildyti atskirais, papildomais dokumentais, leidžiančiais išsamiau aprėpti visus apsaugos, tvarkybos klausimus, dažnai reaguojant į atskirais atvejais susidariusius precedentes. Tikimasi, kad naujieji šių vietovių valdymo planai bus atliepiantys šiuolaikinės paveldosaugos gerąją praktiką, sustiprins išskirtinės visuotinės vertės užtikrinimą ir iš esmės bus tikslingas įrankis planuojant ir vykdant įvairius planavimo, saugomos vietovės kaitos procesus, kuo mažiau darant žalos šioms Pasaulio paveldo vertybėms, nesukeliant joms grėsmės patekti į Pavojuje esančių pasaulio paveldo vertybių sąrašą.

APIE AUTORE



Dalia TRAŠKINAITĖ

Dalia Traškinaite (g. 1991) Vilniaus Gedimino technikos universitete įgijo architektūros bakalauro laipsnį, vėliau menotyros magistro laipsnį ir 2024 m. apgynė daktaro disertaciją „Nauja architektūra Lietuvos UNESCO pasaulio paveldo vietovėse – Kuršių nerijoje ir Vilniaus istoriniame centre: estetišiai ir paveldosauginiai disonansai bei kaitos galimybės“. Mokslinių straipsnių autorė, bendraautorė, nuolat rašanti architektūriniam žurnalui „Archiforma“, rengia interviu su architektais, paveldo apsaugos specialistais, architektūros teoretikais.

El. paštas: dalia.traskinaite@gmail.com

Literatūros sąrašas:

- Boland, P., Hastings, T., McKay, S., Majury, N., Galway, N. 2022. The politics of World Heritage Sites: city planning, bird shit architecture and European impunity. In: *Territory, Politics, Governance, Regional Studies Association*, Routledge: Taylor and Francis. [interaktyvus, žiūrėta 2022 07 03]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/21622671.2022.2092204>
- Bučas, J. 2001. Kuršių nerijos nacionalinis parkas. Vilnius: Savastis.
- Davos Declaration. 2018. Swiss Confederation. [interaktyvus, žiūrėta 2020 11 30]. Prieiga per internetą: https://davosdeclaration2018.ch/media/Brochure_Declaration-de-Davos-2018_WEB_2.pdf
- Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko apsaugos reglamento patvirtinimo. LR Aplinkos ministro įsakymas 2002 rugpjūčio 10 d. nr. 439. Suvestinė nuo 2016 02 02. [interaktyvus, žiūrėta 2023 04 26]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.181629/fcswqRiifD?jfwid=ouujj62ja>
- Drėmaitė, M. 20202. Nuo žvejų kolūkių iki prestižinio kurorto. In: *Neringa. Architektūros gidas*. Leidykla LAPAS: Vilnius.
- European Commission, Types of EU law. [interaktyvus, žiūrėta 2021 11 04]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/types-eu-law_en
- Filipavičienė, G.; Kliobavičiūtė, I. 2014. Vilniaus senamiesčio apsauga 1992–2014. Vilniaus istorinio centro apsaugos raida ir vertinimai. In: *Architektūros fondo leidiniai*. [interaktyvus, žiūrėta 2019 10 10]. Prieiga per internetą: <https://leidiniu.archfondas.lt/alf-05/vilniaus-istorinio-centro-apsaugos-raida-ir-vertinimai-rengiama-0>
- Glemža, J. R. 2002. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- ICOMOS Mission and Vision. [interaktyvus, žiūrėta 2021 04 25]. Prieiga per internetą: <https://www.icomos.org/en/about-icomos/mission-and-vision/icomos-mission>
- Jauhainen, J. (2003). Urban Utopias, Revolutions and the 21st Century City. In V. Sarapik, and K. Tüür (Eds.), *Place and Location. Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics III* (pp. 131–137). Tallinn: Estonian Academy of Arts.
- Jurevičienė, J. 2010. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga. Vilnius: Technika.
- Kalman, H., Letourneau, M. R. 2021. *Heritage Planning. Principles and Process*. Second Edition. London and New York: Routledge.
- Karalevičienė, E. 2016. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos globalumas ir reikšmė. In: *Skiepyti taikos idėjų sąmonėje...Lietuvos narystei UNESCO – 25 metai*. [interaktyvus, žiūrėta 2020 11 10]. Prieiga per internetą: https://unesco.lt/images/Paveldo_programos/taikosid.pdf
- Kulevičius, S. (2017). Kultūros paveldo autentiškumo beiškant. In *Pažangi architektūros paveldo apsauga: misija (ne)įmanoma*. Mokslinė-praktinė konferencija (pp. 15–26). Valstybinė kultūros paveldo komisija.
- Kuršių nerijos nacionalinio parko tvarkymo planas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 6 d. nutarimu Nr. 702. (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. spalio 30 d. nutarimo Nr. 1080 redakcija. [interaktyvus, žiūrėta 2019 03 17]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.428043>
- Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. (1994). 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-733. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165/UxRsvzaQKf>
- Navickienė, E. 2006. Nauja architektūra istorinėje aplinkoje: kūrimo patirtis. Vilnius: Technika.
- Petrušonis, V. 2017. Nauja kultūros paveldo objektų aprašo koncepcija. In: *Paveldo brydės*. Vilnius: Savastis, 11–25
- Recommendation on the Historic Urban Landscape, UNESCO Paris, 10 November 2011 [interaktyvus, žiūrėta 2021 11 30]. Prieiga per internetą: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>
- Retrospective statement of the Outstanding universal value of the historical center of Vilnius. 2013. Adopted by the World Heritage Committee at its 37th Session in Phnom Penh [interaktyvus, žiūrėta 2021 01 16]. Prieiga per internetą: https://www.unesco.lt/images/Vilniaus_istorinio_centro_OUV_patvirtintas_projektas_2013.pdf
- Retrospective statement of the Outstanding universal value of Curonian Spit. 2014. adopted by the World Heritage Committee at its 38th session in Doha, [interaktyvus, žiūrėta 2021 01 16]. Prieiga per internetą: http://www.unesco.lt/images/Paveldo_programos/Curonian_spit_WHC-14_38.COM8E.pdf
- Rules of Procedure of the International Council on Monuments and Sites, ICOMOS. Adopted by the Founding General Assembly, modified by: The 9th General Assembly (Lausanne, 1990), The 13th General Assembly (Madrid, 2002), The 17th General Assembly (Paris, 2011), The 2017 Extraordinary General Assembly (Delhi, 2017), Amended at the 2019 Annual General Assembly (Marrakesh, 2019). [interaktyvus, žiūrėta 2021 11 04]. Prieiga per internetą: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2018/Rules_of_Procedure/ICOMOS_RulesOfProcedure_EN_20191122_amended.pdf
- Stauskas, V. 2012. Architektūra. Aplinka. Atostogos. Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas.
- The Davos Baukultur Quality System, Eight criteria for a high-quality Baukultur – the whole story. Swiss Confederation 2018. [interaktyvus, žiūrėta 2020 11 30]. Prieiga per internetą: <https://davosdeclaration2018.ch/media/DBQS-en.pdf>
- Thompson, J., Wijesuriya, G. 2018. From 'Sustaining heritage' to 'Heritage sustaining broader social wellbeing and benefits. An ICCROM perspective. In: *World Heritage and Sustainable Development. New Directions in World Heritage Management*. ed. Larse, P. B.; Logan. London and New York: L. Routledge.
- de la Torre, M. 2013. Values and Heritage Conservation. In: *Heritage & society*, Vol. 60 No. 2, November, 155–166. [interaktyvus, žiūrėta 2020 04 02]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1179/2159032X13Z.00000000011>
- UNESCO. 1999. World Heritage Nomination, Curonian Spit. [interaktyvus, žiūrėta 2022 09 11]. Prieiga per internetą: http://www.unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/Pasaulio_paveldas%20Lietuvoje/herija_dok/curonian_spit_nomination_EN.pdf
- UNESCO, 2015. Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention, adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session. [interaktyvus, žiūrėta 2022 07 28]. Prieiga per internetą: <https://whc.unesco.org/document/139747>
- UNESCO World Heritage Committee. 2021. World Heritage Committee deletes Liverpool – Maritime Mercantile City from UNESCO's World Heritage List. [interaktyvus, žiūrėta 2022 07 03]. Prieiga per internetą: <https://whc.unesco.org/en/news/2314/>
- UNESCO World Heritage Committee. 2017. Historic Centre of Vienna inscribed on List of World Heritage in Danger. [interaktyvus, žiūrėta 2022 07 03]. Prieiga per internetą: <https://whc.unesco.org/en/news/1684>
- UNESCO World Heritage Committee. 2023. L'viv: UNESCO condemns the attack in the buffer zone of the World Heritage site. [interaktyvus, žiūrėta 2022 07 06]. Prieiga per internetą: <https://www.unesco.org/en/articles/lviv-unesco-condemns-attack-buffer-zone-world-heritage-site>
- UNESCO World Heritage Committee. 2022. Odesa inscribed on UNESCO's World Heritage List in the face of threats of destruction. [interaktyvus, žiūrėta 2022 07 03]. Prieiga per internetą: <https://www.unesco.org/en/articles/odesa-inscribed-unescos-world-heritage-list-face-threats-destruction>
- Valstybinė kultūros paveldo komisija. (2022). *Statybų Vilniaus baroko ansambliuose tyrimas [Tyrimo ataskaita]*. <https://vkpk.lt/veikla/tyrimai/>
- Venecijos chartija. 1997. In: *Kultūros paveldo apsauga. Reglamentuojančių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Savastis.
- Vilniaus miesto centro nekilnojamojo kultūros vertybių registro pasiūlymų sąrašo ekspertizės brėžinys. 2003. In: Filipavičienė, G., Kliobavičiūtė, I. Vilniaus senamiesčio apsauga 1992–2014 m. [interaktyvus, žiūrėta 2019 05 14]. Prieiga per internetą: <https://leidiniu.archfondas.lt/alf-05/giedre-filipaviciene-irena-kliobaviciute-vilniaus-senamiescio-apsauga-1992-2014-m>

Aesthetic and heritage protection problems of new architecture in cultural landscapes of UNESCO World Heritage in Lithuania

Dalia TRAŠKINAITĖ

SUMMARY

The provisions of heritage protection are constantly changing along the perception of the most proper and best way to preserve heritage values. The various needs of citizens in protected territories are also changing, and so they are also taken into account in shaping heritage policies. Each new object that appears or is reconstructed in such territories is inseparable from the en-

The protection of immovable cultural heritage itself is a constantly changing area of society's activities, which manifests itself at the theoretical, legal, and practical levels, aiming for the continuity and coherence of the environment formation

vironment in which it is planned; therefore, heritage protection issues are extremely significant and directly or informally shape design solutions. Of course, the protection of immovable cultural heritage itself is a constantly changing area of society's activities, which manifests itself at the theoretical, legal, and practical levels, aiming for the continuity and coherence of the environment formation (Jurevičienė, 2010). International legal documents the heritage protection doctrine (charters, declarations, recommendations, etc.) are written reaction to political, social, and economic changes, and form the basis of heritage policy (Kolbitsch, 2020). Due to changes in the heritage protection line of thinking, every previous legal document of UNESCO, ICOMOS or a national heritage protection document, should be understood as a product of its time, and should be read and understood periodically to check whether it has not lost its relevance in today's decision-making. The complexity of the protected World Heritage site depends on the interests of different groups and the abundance of legal documents and guidelines that must be taken into consideration in the protection and planning of changes, reconstruction of existing buildings, and building new ones on it. The amount and scope of the documents is large, so often as not architects find it a difficult task to design. In order to analyze the condition and possibilities for the insertion of new architecture and the reuse of existing buildings and their reconstruction in their historical environment, as well as the applicable requirements, restrictions and recommendations, an analysis of national and international legal documents was carried out, delving into two World Heritage sites in Lithuania: The Vilnius Historical Center and the Curonian Spit. The article discusses the key international and national legal documents regulating the aspects of the emergence of new architecture in protected territories, highlighting the most significant principles of the legal regulation of the UNESCO World Heritage sites in Lithuania, which define the architectural, urbanistic and aesthetic expression of buildings of contemporary architecture (new and reconstructed) in these territories.

A qualitative thematic analysis was conducted, examining international and national legal heritage protection documents (the most impor-

tant documents regulating the possibilities and conditions for new architecture), refining general principles and criteria for new, adaptable, and reconstructable buildings in the studied areas. Additionally, a comparative analysis was performed to compare the criteria of Lithuanian and international documents, identifying certain shortcomings and advantages in the legal regulation of architecture encountered by those designing new buildings in protected areas. The article systematizes these criteria and complements them with aesthetic evaluation criteria, which are distinguished using a systematic analysis of literature sources and by examining the author's previous research in the field of architectural aesthetics. Through the use of historical analysis, patterns of urban development in the analyzed areas are highlighted, focusing on new and reconstructed buildings from a specific chosen period and their characteristics related to the expression of several distinctive new architectural trends (regionalism, manifestations of ethnicity, influences of modernism and postmodernism).

In analyzing national and international heritage protection documents, as well as legal documents that set criteria for the quality architecture of the built environment, a general shift in the approach towards heritage, new constructions, and adaptive reuse of existing buildings in protected cultural landscapes can be observed. The cultural heritage protection that emerged during the Modernist era (with one of the earliest and still one of the most influential heritage protection documents being the Venice Charter) had a direct impact on heritage conservation doctrine. The heritage protection principles in the areas studied, including both the Vilnius Old Town and the Curonian Spit of then-Soviet Lithuania (Lithuanian SSR), directly correlated between two categorically opposing poles: modernization and protection. In the Vilnius Old Town, modernization works were planned, including widening streets and demolishing less valuable structures, while in the Curonian Spit, the construction of a protective dune ridge began, the area was protected as a landscape reserve (national park), yet its scope expanded, culminating in large-scale construction of holiday homes and the modernization of the resort.

ABOUT THE AUTHOR



Dalia TRAŠKINAITĖ

Dalia Traškinaite (b. 1991) obtained a bachelor's degree in architecture from Vilnius Gediminas University of Technology, then a master's degree in art studies and in 2024 defended doctoral thesis "New architecture in the UNESCO World Heritage Sites of Lithuania - the Curonian Spit and the historical center of Vilnius: aesthetic and heritage preservation dissonances and opportunities for change". She is the author and co-author of scientific articles, regularly writes for the architectural magazine "Archiforma", conducts interviews with architects, heritage protection specialists, and architectural theoreticians.

Contact: dalia.traskinaite@gmail.com

Helsinki green strategy creating green governance

Maria Jaakkola, Dr. Sc. (Arch.)

Landscape architect, Head of Research and
Development, City of Helsinki
Maria.jaakkola@hel.fi

ABSTRACT

The article explores the ways in which a green areas strategy of a city can promote resolutions to global challenges in creating and sustaining liveable cities. By taking a look at the implementation of some key components of Helsinki green areas strategy, it explores some approaches and initiatives that aim to increase biodiversity, control climate adaptation and increase equity in the form of recreational services. The findings show that a holistic vision is as necessary as skills development in knowledge-based governance, from strategies to maintenance. They also show that although many advances have been made, there is still need for even better indicators and tools for monitoring, as well as for integrative process cycles of plan, do, check and act. The holistic approach needed entails the inclusion of the invisible such as citizens' views and experiences in these processes. Interconnected green networks have great potential for climate change response and cherishing biodiversity in our cities.

INTRODUCTION

Global challenges such as biodiversity loss and the effects of climate change, together with the demand for a holistic perspective reflected in the United Nations' Sustainable Development Goals, set increased requirements for public policy and governance of public open space in cities. It is necessary to recognize the value of green areas beyond recreation, in climate adaptation and mitigation as well as social inclusion and preservation of cultural heritage. Many of these goals have co-benefits rather than tradeoffs. As social infrastructure for recreation and enjoyment of beauty, green areas are also platforms for resilience. They are habitats for biodiversity that provide potential for stormwater management and species conservation. Green walls can act as noise protection as well as mitigate pollution, and bioswales may purify water while creating habitable environments. Historic parks are important keepers of endangered species. Accordingly, methods and approaches are needed that integrate all the essential functions that the landscape's embedded values may entail.

The City of Helsinki is the most compact and populated of Finnish towns, and the annual population growth corresponds to that of the whole population of most towns in Finland. In order to reconcile this growth with the numerous landscape values, the city aims for a climate and nature conscious strategic development of its green area network, at the same time securing the skillful implementation of the strategic goals. In cities like Helsinki there is good potential

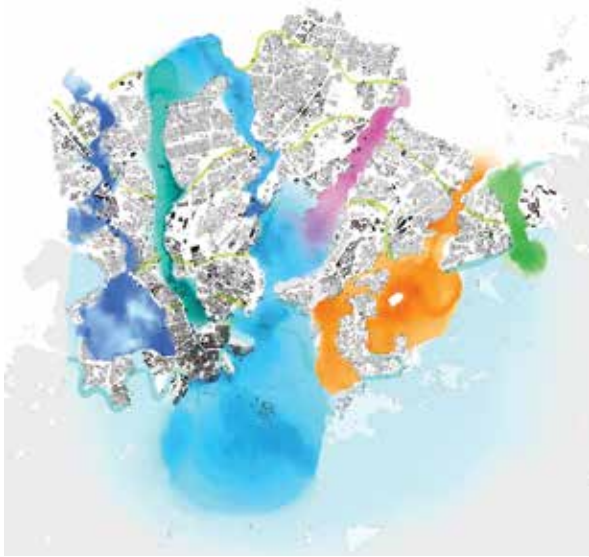


Figure 1: The Helsinki Green Fingers and Blue Palm create a backbone for the green areas system and the urban structure, complemented with transversal routes (Green Lines) (Jaakkola et al. 2016), City of Helsinki.

to benefit from the favorable effects that nearby nature may provide to inhabitants. There is 8300 hectares of public green area, most of which is multi-functional urban forest as well as hundreds of (350) islands and 130 km of shoreline, most of which is in public use. Helsinki is, however, also a rapidly growing city and will become more compact in the future.

It is important to recognize that values guide our perception of reality, and they are generated largely through personal experiences. For that reason, it is important to provide favorable nature experiences to citizens. Visions and plans based on values are further interpreted into design actions that for their part shape the reality in which experiences happen (Jaakkola 2021, p. 312). It is important that we recognize the invisible elements of landscape as well, in strategizing for a better city; citizens' wishes and hopes as well as the values of nature and culture resulting from processes of becoming.

METHODOLOGICAL APPROACHES

Green wedge urbanism in transformation

According to some early theorists such as Meurman (1947, p.367), the emblem of modern times is no longer "parks in the cities" but "cities



Figure 2: The green area network covers the whole city, to create an integral and interconnected whole with existing and future neighborhood parks as well as proposed routes and bridges. (Jaakkola et al. 2016), City of Helsinki.

in the parks", where city quarters would merge into a coherent "park city", and people and nature could rediscover one another. Much in the same way, Heikki von Hertzen argued his planning ideals when initiating the garden city project for Tapiola (Hertzen 1946). In turn, the "forest town" ideal introduced open-ended urbanism models (Mäenpää 2008; Jaakkola 2012, p.123), challenging the grid pattern that has been regarded the optimal plan since the Roman *cardo* and *decumanus*. Central principles of the garden city included a mixed structure and proximity to nature (Howard 1902). Green belts and green wedges (see Oliveira 2017) have since been a manifestation of bringing nature in cities. The green wedge approach has been a guiding strategic planning principle in Helsinki city planning since the turn of the 20th century when Jung introduced the origins of the first "Green Finger", the Central Park (Jung 1911, 1918; Jung et al. 1988). The green finger model has since been cherished in all consecutive city plans.

The forest town ideal was introduced in the design of Helsinki suburbs in the 60's and 70's (Hirvensalo 2006). Complemented by the idea of the "contact city" (Salastie et al. 2009), this approach was followed by a paradigm where the compact city is regarded as the ecological city (City of Hel-

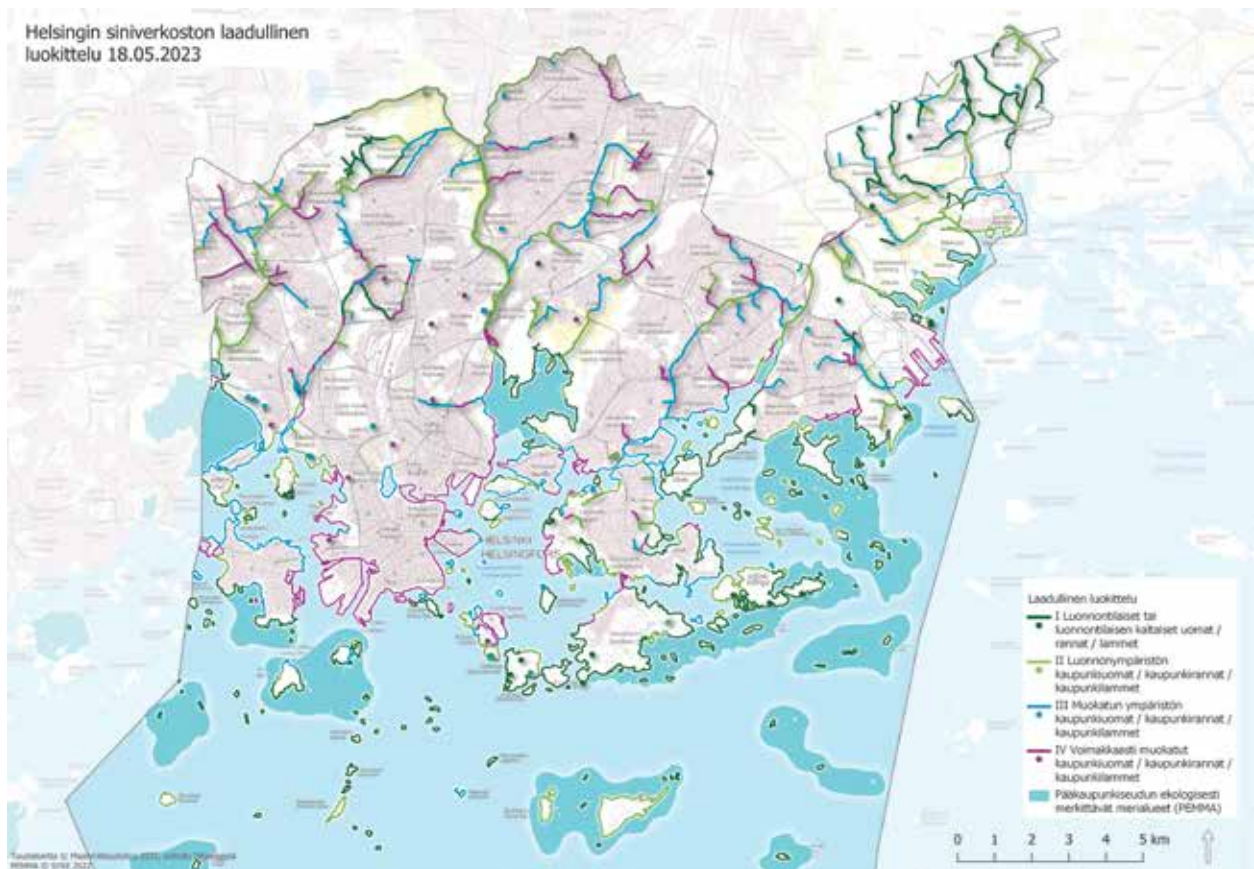


Figure 3: The blue network includes the inland creeks as well as maritime underwater habitats with their special characteristics to embrace the blue palm. Their quality in terms of their natural state has been assessed (classes I to IV). City of Helsinki 2023a.

sinki 2016), at the same time, however, especially the public cherishing the urban forest as an integral part of cities. Climate change awareness has led to an increasing interest of the public to focus on carbon sinks although there are also differences in its perception (Raymond et al 2023). As a result, in Helsinki and globally, numerous initiatives have emerged to increase greenery in cities and to preserve existing woodlands. The connection between nature and health has also recently been increasingly recognized and studied (Tyrväinen et al 2014; Hanski et al 2012; Dzhambov et al. 2018; Lipponen et al. 2022), which has contributed to a planetary health approach identifying the connections between people's health and nature's wellbeing (Sitra 2023).

Helsinki green areas strategy as an example of policy to practice

The Helsinki Master Plan of 2016, now in implementation via numerous detailed plans around the city, aims at accommodating a population in-

crease of 38% by 2050 and significant densification along the railway lines to create a network city relying on sustainable traffic forms. It is also aiming to be a 10-minute city, where all worthwhile services would be available within even less than the 15 minutes introduced by Moreno (2023). Alongside the plan, a need emerged to define green space in the scale of the whole city, to consider how to reconcile the growing city with existing landscape values. To increase the quality and accessibility of the diminishing aerial of green space, the green areas strategy (VISTRA I and II) was drawn up. This strategy remains a basis for developing the green and recreational network and acts a key document for detailed town planning. The document envisions the future of green space in the city in terms of three principles; accessibility, diversity and resilience. Equal access to recreation from all parts of the town ensures the health benefits to all residents. Diverse affordances of recreational facilities as well as varying landscapes of cultural heritage in green areas and public space create iden-

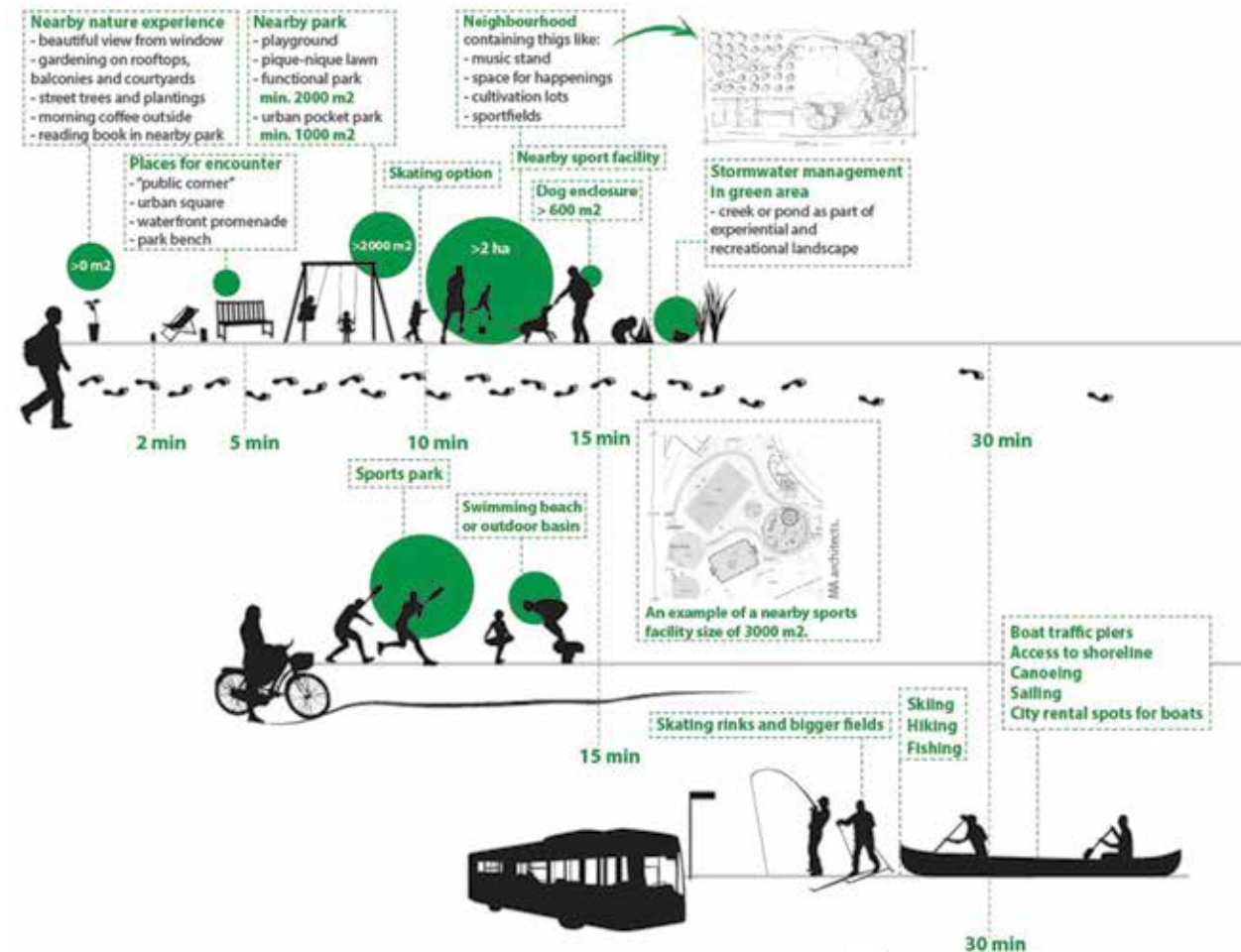


Figure 4: The Accessibility Objectives from the Helsinki Green Area Strategy. Jaakkola et al 2013, 2016. City of Helsinki.

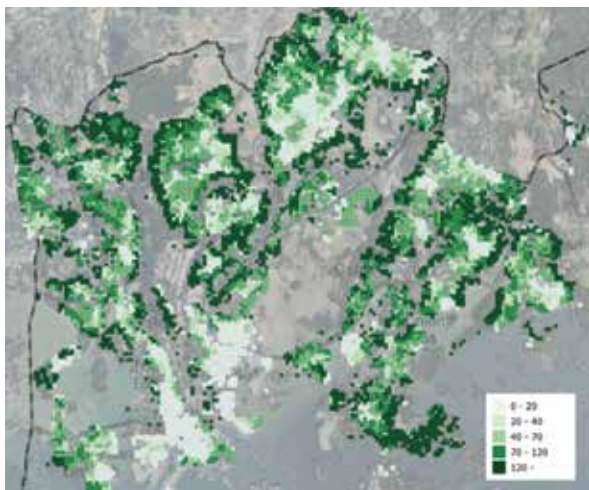


Figure 5: The Accessibility of nearby parks within 300 meters of walking distance along open street map routes, square meters of green space accessible per person from a 100mx100m grid of population. City of Helsinki.

tity to each neighbourhood, and green areas can tackle the challenges of climate change by creating green mass for carbon sequestration as well as habitats for biodiversity and species variation for resilience.

Based on a vision of a future city in the VISTRA I (Jaakkola et al 2013), the Open Space Plan (VISTRA II, Jaakkola et al 2016) laid out a comprehensive green network plan, including a park hierarchy for the prioritization of implementation. It also included a development scheme with overall plans, landscape typology, routes, and future services for the green fingers (corridors of parkland extending from the city centre to the outskirts and regionally) (Figure 1). The role of each green finger in the urban structure is better defined and made visible in the green areas strategy to essentially strengthen and cherish their integrity. The principles for the future development of the green and recreational network, including the maritime islands,

watersheds, and shoreline, were politically ratified in 2016, while the Master plan was ratified in 2018.

The implementation of the green areas strategy and the consequent plans initiated with the support it has provided, happens on many levels of green governance, from city planning to park and street design and construction. The open space plan is used as one of the starting points in all city plans. Strategic tools and plans to deploy and implement the ideas have been developed. Individual measures taken in construction and maintenance may include green corridors or green bridges, recreational facilities and street plantings complementing the green and recreational network, or lawns turned into meadows in park designs and maintenance programming.

The Green Areas Strategy is part of a range of strategic plans and thematic programs that interpret and focus the aims of the city strategy (City of Helsinki 2021a), basing themselves on nationwide strategies such as the pollinator strategy or the cultural heritage strategy by the ministry of environment. They focus on issues such as creating higher biodiversity in the built environment (City of Helsinki 2021b), better and more accessible recreational facilities such as playgrounds (City of Helsinki 2022b), or more walkability (City of Helsinki 2022a), among others. Helsinki is also recently committed to the Healthy Cities Network political statement (WHO 2019, pp.27-36), according to which we aim to promote healthy urban planning by including the One Health approach in urban planning, enabling citizens by making healthy behaviour the easy choice and contribute to equal opportunities. The statement also stresses the investments in biodiversity by creating high quality green and blue spaces.

RESULTS

Beyond recreation

The ecological networks have been surveyed in detail after drawing up the strategic plan. These network plans identify the essential corridors and possible disconnects, also presenting a plan to better connect them to each other to provide habitats for species conservation. They include the forest and tree network (City of Helsinki 2019), a network plan for the reconciliation for housing development and preservation of the flying squirrel, a plan for the meadow network (City of Helsinki 2021c) to



Figure 6: The newly constructed wheelchair accessible duckboard on a nature trail in Viikki nature conservation area for birdlife. City of Helsinki.



Figure 7: The playground policy aims to ensure a comprehensive network of play services around the town. One of the most recent additions to the network is the Vennynpuisto playground designed by Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy at the Kuninkaantammi housing area. Photo M.Jaakkola.



Figure 8: The green noise walls at Erottajankuono in central Helsinki provide shelter as well as greenery. Photo M. Jaakkola 2023.

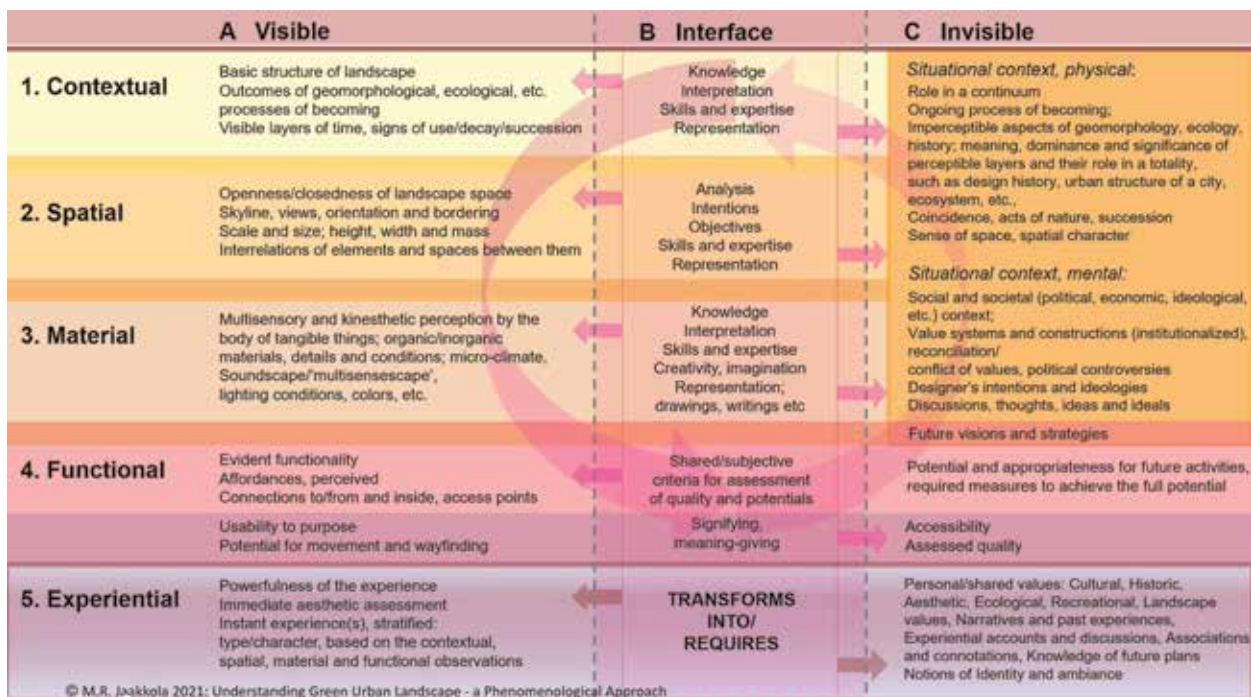


Figure 10: The phenomenology inspired analysis framework seeks to recognize both visible and invisible dimensions in the green urban landscape. Skills and participatory approaches are needed to tap into the realm of citizen knowledge and to interpret the fragments of the bygone processes of becoming embedded in the cultural landscape. Jaakkola 2021, p. 302.

better accommodate pollinator friendly approaches and the blue network (City of Helsinki 2023a, figure 3) comprising both inland creeks etc and the maritime realm. The recreational route network is complemented annually, including new maritime and shoreline connections and signage improvements, recently implemented along the Central Park as well as the waterfront trail.

The city of Helsinki also developed a GIS-based tool to measure the accessibility and user pressure of green areas in 2019, in collaboration with Site-wise consultants. This was done to support accessibility criteria set forth in the green areas strategy's sociotope diagram (Figure 4) which defines acceptable distances to green areas by foot, by bicycle and by public transport. The criteria were further developed into the maximum of 300m to the nearby park, 800m to the neighbourhood park and 2 km to a green finger or shoreline. Similar recommendations are in use for example in Gothenburg and London, in line with the Dutch Green city guidelines (De Roo 2020). In Helsinki, 300 meters was used, in line with the recommendations of the Finnish Environment Institute and the World Health organization.

The tool and corresponding criteria are to be used in monitoring the development of access to green space in the densifying city and for planners to begin to foresee and to react to the effects of land use change. The tool uses customized workspaces and open street map data. The results suggested that at the moment, 98% of Helsinki citizens live within a 300m reach of a nearby park, and the aim in the future is to maintain the level of service. The tool measures distance from home based on travel by foot.

Other practical applications and implications

In order to ensure the preservation of existing green as well as the introduction of green infrastructure in new forms, the green factor is in use in all city plans (City of Helsinki 2023b). Currently, the aerial green factor, the idea of which was first introduced in the Green areas strategy is also being developed further in collaboration with Aalto University and Green Building Council Finland, among others. It will result into practical recommendations for best practice in three piloting case study areas in the city of Helsinki.

Nature areas, such as the European level protected birdlife area within a few kilometers from the city core, have recently been made accessible for wheelchairs and baby carriages, while remodeled with new viewing platforms, bird towers etc. The meadow network is implemented by park designs where new areas of pollinator friendly patches as well as insect hotels are introduced. Participatory budgeting supports turning lawns into meadows also in central locations such as Töölölahti park or Sibeliusenpuisto park in the inner city. In plantings biochar is used for greater carbon storage impact and nutritional flow.

Social resilience is enhanced by complementing networks of leisure activities for social infrastructure and inclusion, promoting mobility among children and adolescents as well as other age groups. Walkability guidelines for urban planning and street design are under way, considering co-benefits of street greening.

The stormwater program 2018 is implemented by prioritizing retention ponds, bioswales and other open systems, for instance in the newly constructed Kuninkaantammi carbon neutral housing area, that also aims to benefit from circular economy based mass handling. The area's results are being monitored for best practices.

Biodiversity program of 2023 is implemented by strengthening the green corridors in design, by increasing the share of rotten wood in woodlands and by developing a tool to measure biodiversity in constructed areas, among numerous other measures.

In order to reach the carbon neutrality goal by 2030 and the carbon negativity goal in 2040 that the city has set, it is necessary to seek co-benefits in piloting and monitoring projects that add green structure in the urban setting. In the innovative experiment of green noise walls in the summer of 2023, it was found that the green noise wall has potential to create pockets with a more comfortable acoustic environment in the urban setting, especially shelter from car wheel noise, while providing greenery in the streetscape (Kuja-Aro and Leppänen 2023, p. 40).

Conclusions and future potentials

In order to make an enduring impact on the way our cities and green spaces are managed, both a comprehensive strategy with a vision and

a skilled implementation system with linear and iterative, self-adjusting creative processes are needed.

Social infrastructure flourishes in cities where good governance supports and facilitates grassroots activity. Although methods like participatory budgeting bring new ways of giving voice to the citizens, the city government remains the major actor responsible for keeping cities attractive for future residents.

The existing biomass and its potential needs to be cherished in all processes, from planning to maintenance, and nature based, carbon smart / water wise solutions such as stormwater management introduced wherever possible to reach co-benefits also in street environments. New nature needs to be created in the dense urban structure in the form of green roofs, bioswales, micro-forests in the backyards of housing units and pollinator friendly plantings in schoolyards, daycare centers and old peoples's homes. To maximize carbon sinks and potential for biodiversity at the same time, the existing vegetation, especially old trees and soil needs to be preserved on site, or where not possible, renewed in a sustainable way, considering both the cultural heritage of allées and historic environments and the suitable resilient species selection. Soil is to be reused for plantings nearby, and any loss of green structure compensated, as was outlined in the priority order of urban green as part of the Sustainable City Program, where the city of Helsinki participated (Finnish Environment Institute 2023). Equal access can be monitored with tools and criteria such as the 3-30-300 rule (Nature Based Solutions Institute 2023). Three trees to be seen from your window, 30 per cent of canopy cover in every neighbourhood and the maximum of 300 m distance to the nearest park, at least the latest of which we have already been able to achieve in Helsinki. The canopy cover on the whole city scale is as high as 42%, according to the latest calculations (Saarikivi 2023).

Landscape values need to be recognized and evaluated against each other. This requires a comprehensive understanding of the essence and context of each place. Different tools are needed to monitor and enhance the prevailing practices, and understanding green urban landscape as holistically as possible might be helpful

in doing so (see figure 10). The invisible can be accessed by posing the questions: What kind of societal or natural phenomena is the place linked to? How and why has the place come into being? Who possibly planned and constructed it, besides nature, why and based on what kind of principles? Who lives or spends their time here? What are the sentiments about or stories of this place by the people who do?

The most challenging issues for future cities are environmental, although these are closely intertwined with social justice concerns in complex ways. Key questions include how to reconcile urbanization with biodiversity to mitigate biodiversity loss, how to combine climate change adaptation with mitigation strategies - which can sometimes have contrasting aims and tools but can also create synergies, and ultimately, how to create health-promoting, livable and attractive cities in the process. The one health approach, where planetary well-being of the biosphere is seen in sync with human well-being, as co-benefiting and enabling each other, is a necessity to prevent and prepare for disasters due to imbalances between human and the natural world.

The major streams of thinking in the future of Helsinki include the efforts to increase resilience and social inclusion, and the promotion of health and well-being. Strategic goals affect the governance and management of green space in multiple ways, from smart energy efficient lighting to diversifying plant material selections and beyond.

Participation and open data set high demands on the progress of digitalization. Artificial intelligence and visualization tools such as augmented reality offer endless possibilities to gather, manage, and make visible data to increase the transparency of planning and decision-making. The digital tools are, however, a means to an end. At their best, they promote societal values and encourage an empathetic dialogue among experts and citizens. To reach a holistic understanding and to meet many complex demands to tackle future challenges, we need to understand the apparent and tangible as well as what lies beneath.

References

- City of Helsinki. 2016. *Kaupunkikaava. Master plan for 2050 and its preliminary reports, especially Helsinki City Plan Vision 2050. Urban Plan – the new Helsinki City plan, reports by the Helsinki City Planning Department general planning unit 2013:23 and Kohti urbaanimpaa Helsinkiä, p. 28, Yleiskaava – Selvityksiä YOS 2013. Available at www.yleiskaava.fi/en*
- City of Helsinki. 2019. *Metsä- ja puustoinen verkosto. Opas verkoston huomioimiseksi Helsingin kaupunkisuunnittelussa. Nykytila ja kehittäminen. Kaupunkiympäristön julkaisuja 2019:5.*
- City of Helsinki. 2021a. *A place of growth. Helsinki City strategy 2021-2025.*
- City of Helsinki. 2021b. *LUMO-ohjelma. Helsingin luonnon monimuotoisuuden turvaamisen toimintaohjelma 2021-2028. Kaupunkiympäristölautakunta 20.4.2021.*
- City of Helsinki. 2021c. *Perinnekedoista kaupunkiniittyihin – Helsingin niittyverkoston kehittäminen. Kaupunkiympäristön julkaisuja 2021:22.*
- City of Helsinki. 2022a. *Helsingin kävelyn edistämishjelma. Kaupunkiympäristön julkaisuja 2022:9.*
- City of Helsinki. 2022b. *Leikkipalvelulinjaus Taustaraportti. Helsingin kaupunki / Kaupunkiympäristön toimiala. Kaupunkiympäristön aineistoja 2022:1.*
- City of Helsinki. 2023a. *Helsingin siniverkostoeselvitys. Nykytila ja kehittäminen. Kaupunkiympäristön julkaisuja 2023:2.*
- City of Helsinki. 2023b. *Viherkerroin. <https://helsinginilmastoteot.fi/en/kaupungin-ilmastotyto/viherkerroin/>, accessed on Dec 18th, 2023.*
- De Roo, Michelle (undated). 2020. *The Green City Guidelines. Techniques for a healthy liveable city. Accessed in June 12th, 2020.*
- Finnish Environment Institute. 2023. *Oivalluksia ja ratkaisuehdotuksia – Kooste kolmen haastekimpputyön tuloksista Kestävä kaupunki -ohjelmassa vuosina 2022-2023. In: Ministry of Environment 2023. Insights and solutions - Compilation of the results of three challenge bundles under the Sustainable City Programme in 2022-2023. Available at: <https://kestavakaupunki.fi/-/kaupungit-tuottivat-uusia-ratkaisuja-vihreaan-hyvinvoivaan-ja-kestavasti-suunniteltuun-kaupunkiin>. Demos Helsinki, Finnish Environment Institute, Finnish institute for health and welfare, Green Building Council Finland & MDI. Accessed Dec 19th 2023.*
- Dzhambov, Angel, Markevych, I., Hartig, T., Tilov, B., Arabadzhiev, Z., Drozdostoj, S., Gatseva, P. and Dimitrova, D. 2018. *Multiple pathways link urban green- and bluespace to mental health in young*

- adults. *Environmental Research*. 166, 223–233.
- Hanski, Ilkka, von Hertzen, L. et al. 2012. *Environmental biodiversity, human microbiota, and allergy are interrelated*. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. PNAS first published May 7, 2012 <https://doi.org/10.1073/pnas.1205624109>
- Hertzen, Heikki von. 1946. *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. WSOY, Helsinki.
- Hirvensalo, Virpi. 2006. *Modernin kaupungin luonto muutoksessa: kahdeksan esimerkkiä suomalaisesta asuinalueuunnittelusta*. Turun yliopisto.
- Howard, Ebenezer. 1902. *Garden Cities of Tomorrow*. Edited with a preface by F.J.Osborn. *Introductory Essay by Lewis Mumford*. 1965 by MIT Press (first published 1898).
- Jaakkola, Maria. 2012. *Helsinki –Greenness and Urban Form in Beatley*, Timothy 2012. *Green Cities of Europe: Global Lessons on Green Urbanism*. Island Press.
- Jaakkola, Maria R. 2021. *Understanding Green Urban Landscape – A Phenomenological Approach*. Aalto ARTS Books. Aalto University Doctoral Dissertations.
- Jaakkola, Maria, Karisto, M., Kuokkanen-Suomi, L., Kiljunen-Siirola, R., and Aamunkoi, R. 2013. *Vihreä ja merellinen Helsinki – VISTRA I lähtökohdat ja visio, Asemakaavaosaston selvityksiä 2013:4*. Helsingin kaupunki: Kaupunkisuunnitteluvirasto. Available from: http://www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/aos_2013-4.pdf (24.11.2020), [Helsinki Green Area Strategy VISTRA I: Objectives and vision 2050]
- Jaakkola, Maria, Böhling, A., Nicklén, M, and Lämsä, A. 2016. *Helsingin viher- ja virkistysverkoston kehittämissuunnitelma*. VISTRA osa II. Asemakaavaosaston selvityksiä 2:2016. Helsingin kaupunki: Kaupunkisuunnitteluvirasto. Available from: http://www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/aos_2016-2.pdf (24.11.2020) [Helsinki Green Area Strategy VISTRA II: Open Space Plan]
- Jung, Bertel. 1911. *Förslag till Centralpark för Helsingfors, omfattande Kaisaniemi, Hagasund, Hesperia, Djurgården samt södra delen av Grejus skogsmarker*. Arkitekten. IX, 137–148.
- Jung, Bertel and Saarinen, E. 1918. „Suur-Helsingin“ asemakaavan ehdotus. In: B. Jung, E. Saarinen, M. Schalin, M. Sundman and L. Hedman (1988). *Bertel Jung, suurkaupungin hahmottaja*. Helsingin kaupunki: Kaupunkisuunnitteluvirasto. pp. 34–35, 103–120.
- Jung, Bertel, Saarinen, E., Schalin, M., Sundman, M. and Hedman, L. 1988. *Bertel Jung, suurkaupungin hahmottaja*. Helsingin kaupunki: Kaupunkisuunnitteluvirasto
- Kuja-Aro, Jenni and Leppänen, Anne. 2023. *Vehreät meluseinäkkeet – innovaatiokokeilu*. Kaupunkiympäristön aineistoja 2023:14.
- Lipponen, Maija, Hallikainen, V. and Kilpeläinen, P. 2022. *Effects of Nature-Based Intervention in Occupational Health Care on Stress – A Finnish Pilot Study Comparing Stress Evaluation Methods*. *J Multidiscip Healthc*. 2022;15:577-593 <https://doi.org/10.2147/JMDH.S353168>
- Mapita Ltd and the City of Helsinki. 2017. *National Urban Park in Helsinki? Citizen Survey for a National Urban Park Study*, maptionnaire 12/2017
- Meurman, Otto-Iivari. 1947. *Asemakaavaoppi*. Otava, Helsinki
- Moreno, Carlos. 2023. *The 15-minute city*. https://www.c40knowledgehub.org/s/article/Carlos-Moreno-The-15-minute-city?language=en_US, accessed in Dec 18th 2023.
- Mäenpää, Pasi. 2011. *Helsinki takaisin jaloilleen*. Askelia toimivampaan kaupunkiin. Gaudeamus 2011.
- Mäenpää, Pasi. 2008. *Avara urbanismi, yritys ymmärtää suomalainen kaupunki toisin in Hilikka Lehtonen 2008*. *Asuttaisiinko toisin? Kaupunkiasumisen uusia konsepteja kartoittamassa*. Helsinki University of Technology, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B95, Yliopistopaino Oy, Espoo.
- Nature Based Solutions Institute. 2023. <https://nbsi.eu/the-3-30-300-rule/> Accessed Dec 18th, 2023.
- Oliveira, Fabiano Lemes de. 2017. *Green Wedge Urbanism: History, Theory and Contemporary Practice*. Bloomsbury publishing. ISBN 978-1-4742-2918-0
- Raymond, Christopher, Lampinen, J. and Christie, M. 2023. *Co-creating new options for the management of carbon sequestration, biodiversity and well-being outcomes in Helsinki forests*. <https://cocarbon.fi/en/co-creating-new-options-for-the-management-of-carbon-sequestration-biodiversity-and-well-being-outcomes-in-helsinki-forests/>. Accessed Dec 18th, 2023.
- Saarikivi, Jarmo. 2023. *Unpublished communication Dec 20th, 2023*. Based on maps drawn by Juha Niemelä, City of Helsinki and Helsinki Regional landcover in kartta.hel.fi.
- Salastie, Riitta, Fogdell, M., Karisto, M. and Tiainen, P. 2009. *Siltämäen kontaktikaupunki: inventointi, arvotus, kehittämissperiaatteet, korjaustapaohjeet*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2009:3. City of Helsinki.
- Sitra. 2023. *Planetary health is built on a connection with nature*. <https://www.sitra.fi/en/articles/planetary-health-is-built-on-a-connection-with-nature/> Accessed Dec 20th 2023.
- Tyrväinen, Liisa, Ojala, A., Korpela, K., Lanki, T., Tsunetsugu, Y., & Kagawa, T. 2014. *The influence of urban green environments on stress relief measures: A field experiment*. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 1–9. *The influence of urban green environments on stress relief measures: A field experiment*. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 1–9.
- World Health Organization. 2019. *Regional Office for Europe. Implementation framework for Phase VII (2019-2024) of the European Healthy Cities Network: goals, Requirements and Strategic Approaches*.

Helsinkio žaliaji strategija kuria žaliąjį valdymą

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjami būdai, kaip miesto žaliųjų zonų strategija gali padėti spręsti globalius iššūkius kuriant visiems žmonėms gyventi tinkamus miestus. Pažvelgus į kai kurias pagrindinius Helsinkio žaliųjų zonų strategijos įgyvendinimo komponentus, matome, kad čia taikomi bei planuojami metodai ir iniciatyvos, kuriomis siekiama didinti biologinę įvairovę, prisitaikyti prie klimato pokyčių ir plėstis teikiant rekreacijos ir kitas kraštovaizdžiu paremtas paslaugas.

Autorė remiamasi klasikos autorių idėjomis, kad šiuolaikiniai miestai turi būti vystomi per einant nuo ilgai vyravusios „parkas mieste“ prie „miestai parke“ koncepcijos. Pateikiamas Tapiola miesto plano pavyzdys, paremtas miesto – sodo idėja (1946). Aptariami Helsinkio žaliųjų erdvių tinklo vystymo strategijos VISTRA I ir VISTRA II planavimo pasiūlymai, kuriuose buvo numatytas bendras žialiakelių išdėstymas, kraštovaizdžio tipologija, erdvių hierarchija, ryšiai ir paslaugos miestiečiams.

Išvados rodo, kad holistinė vizija yra tokia pat būtina, kaip žiniomis pagrįsto valdymo įgūdžių ugdymas – nuo strategijų iki projektų ir įgyvendintų sprendinių tolimesnės priežiūros. Jie taip pat rodo, kad, nors buvo padaryta daug pažangos, vis dar reikia geresnių rodiklių ir priemonių stebėjimui, taip pat integruotiems planavimo, projektavimo, įgyvendinimo, patikros ir veiksmų ciklams. Reikalingas holistinis požiūris apima nematomų dalykų, pvz., piliečių požiūrio ir patirties įtraukimą į šiuos procesus. Į rišlų tinklą sujungti želdinių masyvai turi didelį potencialą reaguoti į klimato pokyčius ir puoselėti mūsų miestų biologinę įvairovę.

Norint daryti ilgalaikį poveikį mūsų miestų ir žaliųjų erdvių valdymui, reikalinga tiek visapusiška strategija su vizija, tiek kvalifikuota įgyvendinimo sistema su linijiniais ir pasikartojančiais, savaime prisitaikančiais kūrybiniais procesais. So-

cialinė infrastruktūra klesti miestuose, kur geras valdymas palaiko ir palengvina gyventojų veiklą. Nors tokie metodai, kaip dalyvaujamojo biudžeto sudarymas, suteikia naujų būdų, kaip išgirsti piliečius, vis dėlto miesto valdžia išlieka pagrindinė veikėja, atsakinga už miestų patrauklumą esamiems ir būsimiems gyventojams.

Esamas želdinių potencialas turi būti puoselėjamas visuose procesuose, nuo planavimo iki priežiūros, planuojant ir įgyvendinant gamta pagrįstus sprendimus, tokius, kaip tvarus lietaus nuotekų tvarkymas. Tankioje urbanistinėje struktūroje reikia sukurti naujus gamtos elementus – žalius stogus, biopelkes, mikromiškus gyvenamųjų namų kiemuose ir apdulkintojams palankius želdinius mokyklų kiemuose, vaikų darželiuose ir socialinių įstaigų sklypuose. Siekiant maksimaliai padidinti anglies sugertį ir biologinės įvairovės potencialą, reikia išsaugoti esamą augmeniją, ypač senus medžius ir dirvožemį, arba, kur neįmanoma, tvariai atnaujinti, atsižvelgiant ir į alėjų kultūrinį paveldą, ir į istorinę aplinką, ir į tinkamą atsparių rūšių pasirinkimą. Dirvožemis turi būti pakartotinai naudojamas želdiniams sodinti netoliese, o bet koks žaliosios struktūros praradimas turi būti kompensuojamas, kaip buvo nurodyta miesto želdinimo prioritetų eilėje pagal Tvaraus miesto programą, kurioje dalyvavo Helsinkio miestas. Tai pasiekti galima naudojant tokius įrankius ir kriterijus, kaip, pvz., 3-30-300 taisyklė (Nature Based Solutions Institute, 2023): trys medžiai turi matytis pro jūsų langą, 30 procentų lajų dangos bendrame plote turi būti kiekvienoje kaimynijoje ir maksimalus atstumas iki artimiausio parko turi neviršyti 300 m. Šį rodiklį jau pavyko pasiekti Helsinkyje. Remiantis naujausiais skaičiavimais (Saarikivi 2023), viso miesto mastu medžių lajų danga siekia net 42%.

Kraštovaizdžio vertybes reikia atpažinti ir įvertinti viena kitos atžvilgiu. Tam reikia visapusiškai suprasti kiekvienos vietos esmę ir kontekstą. Norint stebėti, analizuoti ir tobulinti vyraujančią praktiką, reikalingos įvairios priemonės, o siekiant jas atrinkti ir pritaikyti, naudinga kuo geriau suvokti žaliąjį miesto kraštovaizdį (žr. 10 pav.). Nematoma pusė gali būti analizuojama užduodant klausimus: su kokiais visuomenės ar gamtos reiškiniais ta vieta susijusi? Kaip ir kodėl ši vieta atsirado? Kas, be gamtos, ją suplanavo ir įrengė,

kodėl ir kokiais principais remdamasis? Kas čia gyvena ar leidžia laiką? Kokius sentimentus šie žmonės jaučia šiai vietai ir kokius pasakojimus apie ją pasakoja?

Daugiausiai iššūkių būsimiems miestams kelia aplinkos apsauga, nors daugeliu atvejų ji yra glaudžiai susijusi, persipynusi su socialinio teisingumo problemomis. Pagrindiniai klausimai yra tai, kaip suderinti urbanizaciją su biologine įvairove, siekiant sumažinti biologinės įvairovės nykimą, kaip suderinti prisitaikymą prie klimato kaitos su jos švelninimo strategijomis, kurios kartais gali turėti priešingų tikslų ir priemonių, bet taip pat gali sukurti sinergiją, ir, galiausiai, kaip sukurti sveikatą stiprinančius, tinkamus gyventi ir patrauklius miestus. Vienintelis požiūris į sveikatą – į planetos biosferos gerovę žiūrėti sinchroniškai su žmogaus gerove, – kaip viena kitai naudingas ir įgalinančias, kaip būtinybę siekiant užkirsti kelią nelaimėms dėl žmogaus ir gamtos pasaulio disbalanso ir joms pasirošti.

Pagrindinės Helsinkio ateities mąstymo kryptys – pastangos didinti miesto atsparumą rizikoms ir socialinę įtrauktį, stiprinti miestiečių sveikatą ir gerovę. Strateginiai tikslai turi įtakos miesto žaliųjų erdvių tvarkymui įvairiais būdais: nuo išmanaus, energiją taupančio apšvietimo iki želdinių pasirinkimo.

Dalyvavimas ir atvirai prieinami duomenys kelia aukštus reikalavimus diegiant skaitmenines priemones. Dirbtinis intelektas ir vizualizacijos įrankiai, tokie, kaip papildytoji realybė, suteikia begalines galimybes rinkti, tvarkyti ir padaryti matomais duomenis tam, kad būtų padidintas planavimo ir sprendimų priėmimo skaidrumas. Galų gale, skaitmeninės priemonės yra skirtos tikslui pasiekti. Idealu, jeigu jos propaguoja visuomenės vertybes ir skatina empatišką dialogą tarp ekspertų ir piliečių. Tam, kad būtų pasiektas holistinis supratimas ir patenkinta daugybė sudėtingų reikalavimų sprendžiant ateities iššūkius, turime suprasti akivaizdžius ir apčiuopiamus dalykus taip pat gerai, kaip ir tai, kas slypi po jais.

Straipsnyje pateiktas vertingų šaltinių sąrašas su nuorodomis į pirminius tyrimus.

APIE AUTORĘ | ABOUT THE AUTHOR



Maria JAAKKOLA

Maria Jaakkola yra Helsinkio miesto aplinkos skyriaus tyrimų ir plėtros vadovė. Ji turi daugiau nei trisdešimt metų patirties miestų planavimo ir kraštovaizdžio architektūros srityse (iš kurių pusė – daugiadisciplininių komandų valdymo) ir architektūros mokslų daktaro laipsnį. Ji yra Suomijos kraštovaizdžio architektūros srities pirmtakė, su savo komanda parengusi pirmąją sostinės žaliųjų zonų strategiją, apibrėžiančią viešųjų erdvių ir žaliųjų zonų tinklo ateitį. M. Jaakkola surengė pirmąjį atvirą tarptautinį projektavimo konkursą šalyje, per savo karjerą parengė daugybę miesto planų, įgyvendino daug viešųjų erdvių projektų. Fenomenologinės filosofijos ir kraštovaizdžio architektūros susidūrimus ji tyrinėjo savo paskutinėje knygoje „Understanding Green Urban Landscape“ – tai pirmoji Suomijoje anglų kalba parašyta monografinė disertacija šioje srityje. Ji taip pat yra pirmoji ir vienintelė suomė, gavusi Harvardo universiteto Loeb'o stipendiją, reguliariai skaitanti paskaitas akademiniame srityje ir praktikoje. Jos, kaip tyrinėjančios ir drauge eksponuojančios, demonstruojančios menininkės, karjera buvo pripažinta tarptautiniu mastu, kaip neatsiejama dalis jos pastangų, siekiant gyventi tinkamesnių miestų.

Maria Jaakkola acts as Head of Research and Development at the Helsinki Urban Environment Division. She has thirty plus years of experience in city planning and landscape architecture, half of which in managing multi-disciplinary teams, and a Doctoral degree in Architecture. She is a forerunner in Finland's field of landscape architecture, having authored with her team the first green areas strategy for the capital city, defining the future of its public spaces and green areas network, and organized the first open international design competition in the country, among other things, in addition to numerous town plans and implemented public space designs in her career. She researched the encounters of phenomenological philosophy and landscape architecture in her recent book Understanding Green Urban Landscape, the first monograph dissertation in her field in Finland written in English. She is also the first and only Finn awarded the Loeb fellowship of Harvard University, lecturing regularly in academia and praxis alike. Her career as an exploring and exhibiting artist has been noted internationally, as an integral part of her endeavors towards more livable cities.

Gyvas kraštovaizdis.

Žmogaus santykis su kraštovaizdžiu

Skiriama Aukštaitijos nacionalinio parko 50-mečiui

Rūta Baškytė

Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba,
ruta.baskyte@vstt.lt

SANTRAUKA

Straipsnyje, remiantis ilgamete patirtimi, nagrinėjama kraštovaizdžio samprata, jo įvairovė Lietuvoje. Pristatomas nacionaliniuose parkuose saugomo kraštovaizdžio unikalumas, išskirtinumas. Atkreipiamas dėmesys į poreikį išsaugoti vertingo, skirtingo kraštovaizdžio etalonus ateinančioms kartoms. Situacija rodo, kad šiais laikais kraštovaizdį galime ne tik pakeisti, bet ir sunaikinti, tad dar aktualesnė tampa būtinybė saugoti išskirtinį kraštovaizdį. Ir čia, šiame procese itin didelis vaidmuo tenka architektams, kraštovaizdžio architektams, labai svarbi tampa jų atsakomybė.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Kraštovaizdis, kultūrinis kraštovaizdis, kraštovaizdžio įvairovė, saugomos teritorijos, nacionaliniai parkai, išsaugoti.

Kas yra kraštovaizdis, koks jis, kodėl reikia jį saugoti?.. Į šiuos klausimus tikrai atsakytume skirtingai. Vieni apskritai nežino „su kuo jis valgomas“, kiti diskutuoja, kaip geriau jį apibrėžti, tretį bando neigti jo svarbą. Bet visiems akivaizdu, kad Lietuva skiriasi nuo Ispanijos, Tailando ar Islandijos. Galima sakyti, kad skiriasi šių šalių gamta, gamtinis kraštovaizdis. Taip, bet tai ne viskas. Ne viską sukūrė gamta. Arba ką sukūrė gamta – papildė, pakeitė žmogus. Senais laikais žmogus tiesiog privalėjo prisitaikyti ir prisitaikė prie gamtos sąlygų, joms pakluso. Vėliau – bandė koreguoti, o dabar ir keičia, ir netgi griaua tai, ką paveldėjo iš gamtos, ar tai, ką sukūrė protėviai.

KRAŠTOVAIZDIS

Visi esame su kraštovaizdžiu susiję: jame telpa visas mūsų ir visos gyvasties gyvenimas, nuolat jame veikiame, ilsimės... Mokslininkai, specialistai pristato jį gana sausiai, teoriškai, pateikia įvairiausias jo klasifikacijas, menininkai – priešingai, pateikia jį kaip reginį, vaizdą. O kiek dar visokiausių tarpinių kraštovaizdžio įsivaizdavimų, interpretacijų. Ir kiekvienas yra teisybės. Kiekvienas suvokiame, priimame jį per savo asmenines patirtis, per savo suvokimą. Bet... norint susikalbėti, tuo labiau – susitarti dėl jo išsaugojimo, mums reikia tam tikrų ribų.

Natūralų pobūdį išlaikiusį, žmogaus veiklos nepaveiktą, nepakeistą kraštovaizdį vadiname gamtiniu, o žmogaus sukurtą ir jo sambūvį su aplinka atspindintį – kultūriniu. Žvelgiant griežtai, gamtiniu kraštovaizdžiu vadiname tik tai, ką sukūrė gamta (miškingas, pelkinis, smėlynų ir kt.),

t. y. be jokių intarpų, be jokių žmogaus kūrinų (laukų, pastatų ir pan.). Kadangi tokio nei Lietuvoje, nei kitose Europos šalyse jau beveik nelikę, gamtiniam kraštovaizdžiui priskiriamos miškingos, ežeringos, pelkėtos teritorijos su pavieniais žmogaus kūriniais (atskiris dirbamais laukais, pavieniais pastatais) arba teritorijos, kuriose buvęs gamtinis kraštovaizdis buvo pakeistas, sukultūrintas, bet vėliau atsikūrė savaime arba žmogus padėjo jam atsikurti.

Pilnai sukultūrintas kraštovaizdis regimas miestuose, pramonės, naudingųjų iškasenų kasybos teritorijose, o jame dažnai turime gamtinio kraštovaizdžio intarpų. Sukultūrintam kraštovaizdžiui priskiriamas ir agrarinis: dirbami laukai ir kultūrinės pievos, kaimai.

KRAŠTOVAIZDŽIO SĄVOKA

Yra šalių, kurios kraštovaizdžiu įvardija vaizdą, – tai, ką matome, nes ir pati sąvoka yra sudurtinė – krašto vaizdas. O ir šiaip žmogus kraštovaizdį pirmiausia suvokia akimis, kaip vaizdą. Yra šalių, kurios kraštovaizdžiui priskiria tik kultūrinį. Lietuva pasirinko labai plačią kraštovaizdžio sąvoką, ji įteisinta Saugomų teritorijų įstatyme. Tai – žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių uolienu, žemės paviršiaus, pažemio oro, paviršinių ir grūntinių vandenių, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir (ar) antropogeninių komponentų (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių, žemės naudmenų bei informacinio lauko), susijusių medžiaginėmis, energinėmis ir informaciniais ryšiais, teritorinis junginys.

Pagal šią sąvoką kraštovaizdyje telpa visi negyvosios ir gyvosios gamtos elementai, jų įvairovė bei visi žmonijos veiklos rezultatai, kūriniai, tautų, kultūrų, religijų, taip pat kiekvieno mūsų požiūrių ir suvokimo galimybių įvairovė. Taigi jis apima absoliučiai viską, ką mums duoda gamta (nuo gelmių iki atmosferos), ir viską, ką sukūrė žmogus (nuo dirbamų laukų iki miestų, miestelių ir pramonės teritorijų).

Pakeitus vieną ar kitą gamtos ar žmogaus sukurtą elementą, komponentą, keičiasi visi kiti su juo susiję elementai, mat viskas šioje Žemėje, kaip ir žmogaus gyvenime, yra susieta, visi gamtos ir žmogaus dariniai vienas su kitu susiję įvairiausiais tarpusavio ryšiais, visi jie nuolat veikia vienas kitą. Viskas nuolat keičiasi. Tai reiškia, kad kraštovaizdis yra gyvas! Belieka prisiminti taikliai

Pakeitus vieną ar kitą gamtos ar žmogaus sukurtą elementą, komponentą, keičiasi visi kiti su juo susiję elementai

prof. Č. Kudabos mintį: „Kaip ir kiekvienas gyvuojantis gamtos tvarinys, gyvas yra ir kraštovaizdis“.

KRAŠTOVAIZDŽIO ĮVAIROVĖ

Lietuvos ir Prancūzijos, Norvegijos ar Olandijos kraštovaizdis vienas nuo kito akivaizdžiai skiriasi, bet skiriasi kraštovaizdis ir pačioje Lietuvoje. Keliaudami po Lietuvą tikrai pastebime skirtumus: vienos teritorijose gausu ežerų, kalvų ir miškų, kitose driekiasi platūs ar siauri, atviri ar miškingi slėniai, kitur gi vyrauja lygumos. Net lygumos, ir tos nevienodos. O vasarą daugybė žmonių traukia į visiškai kitokį kraštą, į pajūrį... Taigi Lietuvos kraštovaizdis labai įvairus.

Pažvelkime į kalvynus. Jie labai skirtingi: vienuose daugybė stačiašlaitių kalvų, gūbrių, daubų, kituose jų mažiau ir šlaitai ne tokie statūs, dar kitur gausu įvairiausių ežerų, ilgų, vingiuotų tarsi upės, arba kone apvalių, gilių ar seklių. Vienuose gausu miškų, kiti – jau seniai žmogaus nuplikinti. Ir visgi didžiausias skirtumas tas, kad vienos aukštumoje telkšo ežerai, o kitos jau seniai išvagotos slėnių.

Skiriasi ir upių slėnių kraštovaizdis. Vieni slėniai gilūs, stačiašlaitiai, kiti – platūs su terasomis, dar kiti – gana tiesūs ar stipriai vingiuojantys kartu su upe, su daugybe šlaitus vagojančių raguvų.

Pajūryje turime plačių smėlėtų pakrančių su tįsančiu smėlio kopagūbriu, bet regime ir statų, bangų nuolat ardomą krantą, didesnius ar mažesnius riedulius.

Lygumų kraštovaizdžio skirtumus lemia uolienu pobūdis (vienur vyrauja molis, priemolis, kitur – smėlis, žvyras) ir jas suformavę procesai. Svarbu tai, ar jos susidarė stovinčiame vandens telkinyje, ar jas suplovė galingi tekantys vandens srautai.

Bene paprasčiausią Lietuvos kraštovaizdžio skirstymą dar praeito šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje (1977 m.) pasiūlė prof. A. Basalykas.



1 pav. Šiliniškių kalvagūbris Aukštaitijos nacionaliniame parke (nuotr. M. Semaškos).

Pagal jį, turime du itin skirtingus kalvotų aukštumų kraštovaizdžius (kalvotą moreninį ežeringą ir kalvotą moreninį slėniuotą), du smėlingų lygumų kraštovaizdžius (senovines aliuvines ir prieledynines upines lygumas), du molingų lygumų kraštovaizdžius (morenines ir prieledynines ežerines lygumas), du pajūrio lygumos kraštovaizdžius (jūrinės ir deltines lygumas) ir slėninį kraštovaizdį, paprastai perkertantį visus paminėtus.

Dar didesnę įvairovę išvardytame gamtiniame kraštovaizdyje (kalvynuose, slėniuose, lygumose, pajūryje) sukuria žmogaus veiklos rezultatai: kai kur gamtiniame kraštovaizdyje atsiranda atvirų laukų, užstatytų teritorijų intarpai, o kai kur faktiškai lieka tik gamtinis pamatas, ant kurio sukuriamas netgi smarkiai sukultūrintas kraštovaizdis (turime atvejų, kai pakeičiamas ir kraštovaizdžio pagrindas – reljefas).

„Kalbėdami apie Lietuvą, niekad negalime pamiršti jos žemiškųjų pamatų, į kuriuos ji yra atsirėmusi, – paviršiaus. <...> nevienodas yra Lietuvos paviršius – viso mūsų kraštovaizdžio pamatas“, – rašė prof. Č. Kudaba.

Štai čia ir slypi atsakymas, kodėl reikia saugoti kraštovaizdį, jo įvairovę. Išsaugoti gamtinio kraštovaizdžio etalonai leidžia neprarasti informacijos apie tai, ką paveldėjome iš gamtos, iš protėvių, turėti gyvus pavyzdžius, žinoti, kas kur labiausiai tinka. Kultūrinio kraštovaizdžio etalonai – tai įamžinta istorinė žmonijos kaitos atmintis, krašto-

vaizdžio kaitos raida, geriausi kūrybos pavyzdžiai. Be to, visi norime regėti tai, kas harmoninga, kas akiai gražu, širdžiai miela, tai, kur galėtume atsigauti nuo nuolatinės įtampos, streso.

Žmogus visuomet kūrė tikslingai, nesvarbu, ar veikė priešistoriniais, viduramžių, ar kitais laikais: ar įrengė žemės ūkiui tinkamus plotus, ar statė miestus, gynybos įrenginius ir kt. Jis visuomet turėjo tikslą, o kiekvienas laikmetis pateikdavo vis kitokias sąlygas, lemdavo kitokius poreikius. Skyrėsi tik galimybės keisti. Iki naujausių laikų žmogus turėjo prisitaikyti prie gamtinio kraštovaizdžio pagrindo, padiktuotų sąlygų (net pastatų architektūra, pvz., šlaitiniai ar plokšti stogai, statybinės medžiagos ir kt., buvo nulemta gamtos sąlygų). Faktiškai tik paskutiniajame šimtmetyje žmogus pradėjo nesiskaityti su gamta (galima išlyginti, supilti žemės paviršių, įsirausti po žeme, statyti ką nori, kur nori), nors atskirų pavyzdžių, matyt, būtų galima rasti ir anksčiau.

NACIONALINIUOSE PARKUOSE SAUGOMAS KRAŠTOVAIZDIS

Didėjant žmogaus galimybėms pakeisti, perduoti gamtinį ar kultūrinį (istorinį) kraštovaizdį, jo savitumo, ypač unikalių jo pavyzdžių išsaugojimas tampa dar aktualesnis.

Seniai įsitikinta, kad išsaugoti lengviau nei atkurti, o kai kurių kraštovaizdžio elementų, vertybių atkurti tiesiog neįmanoma... Geresnio būdo,



kaip steigti saugomas teritorijas, kuriose taikomos vienokios ar kitokios elgesio taisyklės arba ribojimai, dar niekas pasaulyje nesugalvojo.

Didžioji Lietuvos saugomų teritorijų sistemos dalis vienaip ar kitaip saugo gamtinį ir mažai sukultūrintą kraštovaizdį. Visuose šalies valstybiniuose (nacionaliniuose ir regioniniuose) parkuose, taip pat ir kraštovaizdžio draustiniuose ar kitose saugomose teritorijose, saugomas unikalus ar būdingas šalies kraštovaizdis, visas sudėtingas kūrinys, kompleksas. Regioninius parkus praeitame šimtmetyje netgi buvo siūlyta vadinti kraštovaizdžio parkais. O vietos jiems buvo siūlytos atsižvelgiant į kraštovaizdžio tipus, jų vertinimą, žinoma, vertinant, įtraukiant ir gamtos bei žmogaus sukurtus komponentus ir kt.

Trumpai peržvelkime, koks skirtingas nacionalinių parkų kraštovaizdis.

Aukštaitijos nacionaliniame parke saugomas unikalus kalvotas, ežeringas Aukštaičių aukštumų kraštovaizdis. Ilguose, giliuose dubakloniuose telkšantys ežerai tarsi karoliai protakomis suverti, virtinėmis nusidriekę, kalvagūbrių vienas nuo kito atskirti. O kiek kraštovaizdžio keistenybių čia gali išvysti! Laumakėlių ežeriukai skirtingomis vandens „akių“ spalvomis vilioja, nenusipėjamas Tauragnos upelis tai paviršium išnyra, tai po žeme pranyksta. Ne vienintelis jis čia: į Almajo ežerą Pliaušės upeliukas alma, po mišką smagiai Švo-gina ir Juodupė kilpinėja. Nacionaliniame parke viena nuostabiausių Lietuvos upių – Žeimena – užgimsta ir savo slėnį kruopščiai skaptuoja. Ir ragų čia esama: Ožio ragas Dringio ežere, Obelių ragas Žeimenio ežere kyšo, o kokia Dringio ir Dringykščio ežerų pusiasalių raizgalynė! Ir visa tai susilieja į nepakartojamą kraštovaizdžio rinkinį.

Visai kitoks Dzūkijos nacionalinio parko kraštovaizdis. Daugybė susibėgančių upių, jų slėnių vagoja Pietryčių Lietuvos smėlingą lygumą, apsigaubusių bekraste Dainavos giria. Atrodo, kad upės čia konkursą surengė: kuri gražiausią slėnį išskaptuos, išvinguos. Ir susirungė visos, – nuo didžiausios šalies upės Nemuno iki mažiausios bevardės upelės. Ir kiekvienas slėnis savaip nuostabus, unikalus, tik niekas dar gražiausio neišrinko... Nemunas, Merkys, Ūla, Skroblus, Grūda ir kitos upės teka raiškiais slėniais, atodangomis, skardžiais ar terasomis pasidabinusios. Unikalus čia ir žemyninių kopų kraštovaizdis, menantis senųjų marių laikotarpį. Iki šiol žavimės mažai užstatytu miškingu kraštovaizdžiu su archajiniais kaimais, kitomis kultūros paveldo vertybėmis.

Plateliai – giliausias, didžiausias ir bene gražiausias ežeras Žemaitijoje su salomis, pusiasaliais, įlankomis, kalvų virtinių apjuostas, miškais pasidabinęs. Kraštovaizdis čia tarsi mozaika sudė-



2 pav. Nemuno slėnis su Liškiavos piliakalniu ir vienuolynu (nuotr. M. Semaškos).



3 pav. Platelių ežeras (nuotr. M. Semaškos).

liotas iš ežerų, miškų, pelkių, kaimų, laukų, pievų, upeliūkščių... O kur dar gamtos ir kultūros paveldo objektai, vietovės. Žemaitijos nacionaliniame parke ne šilai ošia, o tankūs, ūksmingi eglynai arba mišrūs miškai veši. Mat kitokios dirvos čia žemės paviršių dengia. Ir miškingų pelkynų čia esama. Piliakalnių, alkakalnių, šventviečių gausa senąją lietuvių kultūrą mena. O pakelėse, laukuose pabirę koplytėlės, koplytstulpiai atskleidžia vietos gyventojų gyvenimą, tradicijas, godas. Jas dar labiau paryškina vis dar švenčiamos tradicinės šventės, ypač Užgavėnės.

Kuršių nerija – išskirtinis ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio kraštovaizdis: tarp jūros ir marių tįsanti ilga smėlio juosta, ragais išsikišanti į marias. Nerijos kraštovaizdžio stuburas – Didysis kopagūbris, nutįsęs nuo Kuršių nerijos pradžios beveik iki Kopgalio. Be jo Kuršių nerija būtų tarsi be dvasios. Labai skiriasi jūros pakrantės kraštovaizdis nuo marių pakrantės, o gyvenvietės čia visai kitokios, nei žemyne. Šį nepaprasto grožio kraštovaizdį, jo pagrindą – ilgą siaurą smėlio juostą – sukūrė gamta. Žmogus, nesuvokęs šio krašto trapumo, sunaikino itin svarbų, vertingą jo rūbą – senąjį mišką. Tad nutiko kaip pasakoje, įžengus į uždraustą kambarį... Nieko kito neliko žmogui, kaip su gamta galynėtis, bandant ją nuraminti, pažaboti stichiją, pabandyti ją sutramdyti, didžiulėmis pastangomis sustabdyti kopų judėjimą. Galiausiai čia turime kultūrinį kraštovaizdį – kalninėmis pušimis apsodintus Didžiojo kopagūbrio ruožus.

Trakų istorinio nacionalinio parko kraštovaizdis reprezentuoja žmogaus ir gamtos darnaus sambūvio istoriją, gebėjimą išmintingai naudoti gamtinę aplinką savigynai ir saviraiškai, nesunaikinant gamtos vertybių ir grožio, nesunaiki-

nant jo. Valstybingumo pėdsakus kraštovaizdyje paliko Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Čia vyko svarbūs Europos istorijos įvykiai, išliko vertingiausias lietuvių tautos bei tautinių mažumų (karaimų, totorių, lenkų, rusų) dvasinis ir materialinis paveldas, kultūrinės tradicijos. Nepaisant intensyvaus teritorijos apgyvendinimo ir naudojimo, istorinio nacionalinio parko kraštovaizdyje išliko didelė natūralių buveinių įvairovė.

Nacionalinių ir regioninių parkų kraštovaizdis yra unikalus. Kitų tokių pat panoraminių vaizdų pasaulyje nerasime!





4 pav. Preila (nuotr. M. Semaškos).

PAREIGA IŠSAUGOTI

Tuo, kas vertinga, vaizdinga, reta, unikalų, žmogus linkęs džiaugtis ir siekia išsaugoti tai ateities kartoms. Kraštovaizdis – ne išimtis. Lietuva apsisprendė išsaugoti šalies kraštovaizdžio įvairovę. Kiekviename nacionaliniame bei regioniniame parke saugomas vis kitoks, išskirtinis kraštovaizdis. O išskirtiniame kraštovaizdyje ir išskirtinės vertybės slypi.

Kraštovaizdį saugome ne tik mes, saugo ir kitos šalys, o Europoje kraštovaizdžiui, kaip kiekvienos šalies, regiono, vietovės visumai, savasčiai,

Lietuva apsisprendė išsaugoti šalies kraštovaizdžio įvairovę. Kiekviename nacionaliniame bei regioniniame parke saugomas vis kitoks, išskirtinis kraštovaizdis

5 pav. Trakų istorinio nacionalinio parko kraštovaizdis (nuotr. M. Semaškos).





6 pav. Etnoarchitektūrinis Kretuono kaimas Aukštaitijos nacionaliniame parke (nuotr. M. Semaškos).

išsaugoti priimta Europos kraštovaizdžio konvencija. Pagal ją kraštovaizdis yra tai, kaip žmogus suvokia vietovę, kurios pobūdį lemia gamtos ir jo paties veikla bei sąveika. Tai visa apimanti erdvė, kurios dalis yra ir pats žmogus.

Saugomas Lietuvos kraštovaizdis vertas pasididžiavimo! Bet didžiulis, gėrėtis neužtenka. Turime veikti kryptingai, kad jį išlaikytume. Kaip išsaugoti, kai viskas ir natūraliai keičiasi, kai keičiasi žmonių lūkesčiai, interesai, gyvensena?.. Šiais laikais žmogus jau nėra taip smarkiai priklausomas

Jei nesirūpinsime kultūrinio kraštovaizdžio išsaugojimu, gamta anksčiau ar vėliau susigrąžins jį sau... Taip yra nutikę ne tik kur nors atogrąžų miškuose, bet ir Lietuvoje

nuo gamtos, kaip anksčiau, tad jo veiklos galimybės yra didesnės. Didesnis ir galimas neigiamas poveikis vertybėms, šiuo atveju – kraštovaizdžiui. Su gamtiniu kraštovaizdžiu paprasčiau – belieka netrukdyti gamtos dėsniams. Taip ir elgiamasi gamtiniuose rezervatuose. Galime stebėti gamtos procesus ir nesikišti, nebent iškiltų grėsmė žmogui. Tuomet reikėtų parinkti tinkamiausias gamtai artimas priemones.

Kultūriniam kraštovaizdžiui ir ne taip griežtai saugomam gamtiniam kraštovaizdžiui išsaugoti neužtenka įsteigti saugomą teritoriją. Reikia teisės aktų, reikia planavimo dokumentų, reikia savo darbą išmanančių ir jam atsidavusių specialistų, žinančių, ko reikia vertybėms išsaugoti. Ir tai dar ne viskas: reikia, kad visuomenė ir įvairių sričių specialistai suvoktų visapusišką kraštovaizdžio, jo etalonų išsaugojimo svarbą, kad gebėtų tinkamai bendrauti, veikti tikslingai ir t.t. Jei nesirūpinsime kultūrinio kraštovaizdžio išsaugojimu, gamta anksčiau ar vėliau susigrąžins jį sau... Taip yra nutikę ne tik kur nors atogrąžų miškuose, bet ir Lietuvoje: daugybė piliakalnių, pilkapių apaugę miškais, kartais net neįtartum čia gyvenus, dirbus žmones. O kur dar po smėliu palaidoti ištisi kaimai. Akivaizdu, kad gamtos stichijos gali iš esmės pakeisti kultūrinį kraštovaizdį, bet, bent jau Lietuvoje, tai ne toks dažnas reiškinys.

Kraštovaizdį, – nesvarbu, gamtinį ar kultūrinį, –

visgi labiausiai keičia žmogus. Tad šiuo atveju svarbiausia suvokti, kaip reikėtų elgtis, kad išsaugotume vertingą kraštovaizdį, arba, kad užtikrintume jo raidos tęstinumą. Neišvengiama sąlyga kultūriniam kraštovaizdžiui išsaugoti – atitinkamos žmogaus veiklos tęstinumas: norint išlaikyti atviras erdves – reikia šienauti pievas ar arti laukus, kaip tai buvo daroma anksčiau, norint išsaugoti pastatus – juos reikia remontuoti, prižiūrėti ir t.t.

Saugant išskirtinio kraštovaizdžio etalonus, svarbu veikti taip, kad tausotume ar net praturtintume kraštovaizdį, kad veiktume žinodami, jausdami, suvokdami kiekvieną vietovę, jos vertę, įsigilinę į kraštovaizdžio struktūrą, komponentus, jausdami vietovės potencialą, suvokdami ryšius tarp kraštovaizdžio komponentų. Tai reiškia, kad mums reikalinga tinkama pasaulėjauta. Bene labiausiai čia gali padėti architektai, kraštovaizdžio architektai. Jų rankose visos galimybės: pakeisti, sunaikinti, įsirašyti, paryškinti ir t.t.

Šiais laikais bene sparčiausiai keičiasi kaimo kraštovaizdis, tad jo pavyzdžių išsaugojimas tampa vis aktualesnis. Laikmetis pasikeitė – pasikeitė (ir vis dar keičiasi) ir žmonių poreikiai. Jei anksčiau kaimuose gyvenę žmonės užsiėmė žemės ūkiu, tai šiais laikais kaimai tapo/tampa gyvenami tik vasaros metu, vyraujančia funkcija tampa poilsis. Natūralu, kad nelieka poreikio turėti daugybės įvairių ūkinių pastatų, ypač didžiųjų klojimų, nelieka ūkinių kiemų ir kt. O svarbiausia, kad šiais laikais dažnai keičiama ir pačių gyvenamųjų pastatų forma, dydžiai, įnešami miestui būdingi elementai, želdiniai. Tame pačiame kaime jau galima išvysti pastatus iš skirtingų Europos regionų, kaimuose įrengiami miestui būdingi želdynai, gėlynai, net alpinariumai... Anksčiau žmonės kūrė dermėje su aplinka, tikslingai, senuosiuose kaimuose nebuvo nieko nereikalingo, net kiekviena puošybos detalė turėjo gilią prasmę. Beje, net nevietinių augalų sodinimas kaimuose, netradicinis kaimo erdvių tvarkymas iš esmės keičia lietuviško kaimo kraštovaizdį.

Nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose saugomas tradicinis kaimo kraštovaizdis, etnoarchitektūra: sodybų struktūra, pastatų formos, tūriai ir kt. Kiekvienas nacionalinis parkas reprezentuoja vis kitą etnografinį regioną, drauge ir kitokį tradicinio kaimo kraštovaizdį. Nacionaliniuose parkuose išlikęs ne vienas etnoarchitektūrinis kaimas. Pagal gatvinių režinių, kupetinių, vienkieminių kaimų

ypatybes galima atsekti šimtametę Lietuvos kaimo, jo kraštovaizdžio raidą Aukštaitijos nacionaliniame parke. Be senųjų tradicinės architektūros kaimų nuobodus būtų beribių pušynų kraštovaizdis Dzūkijos nacionaliniame parke.

Ir čia žvilgsnis krypta į architektus, kraštovaizdžio architektus, kurių pagalba, profesionalumas, gebėjimas pajauti aplinką, jos savitumą yra labai svarbus. Dar dažnokai architektai tenkina užsakovų poreikius, nebandydami paaiškinti jiems, kaip turėtų atrodyti nauji pastatai saugomame kaimo kraštovaizdyje: kas čia tinka, o kas ne, kas ardo harmoniją, o kas ją papildo. Svarbu ir pastatų vieta kraštovaizdyje (slėnyje, kalvyne). Netinkamai parinkta pastato vieta ne tik pakeis kraštovaizdį, bet ir sukels problemų dėl drėgmės, netinkamo apšvietimo ir pan. Kiekviena teritorija vis kitokia... Reikia ją pažinti, pajauti, suvokti gamtos diktuojamas sąlygas. Ir visai nedaug bereikia: apsidairyti aplinkui, pamatyti, kaip ir kur buvo statoma anksčiau, pavartyti literatūros šaltinius, pabendrauti su vietos gyventojais ir pabandyti atsakingai įsiliesti į šį šimtametį orkestrą. Ne įsiamžinti originaliu sprendimu, o prisitaikyti, įsiliesti. Reikia atidos, pajautimo ir jautrumo.

APIE AUTORĘ



Rūta BAŠKYTĖ

Rūta Baškytė yra baigusi Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto geografijos specialybę. Dirbo Lietuvos statybos ir architektūros mokslinių tyrimų institute, vėliau Aplinkos apsaugos ministerijoje ir Valstybinėje saugomų teritorijų tarnyboje prie Aplinkos ministerijos, skaitė paskaitas Vilniaus universiteto, Vilniaus Gedimino technikos universiteto studentams, specialistams, kėlusiems kvalifikaciją kraštovaizdžio apsaugos, saugomų teritorijų valdymo, planavimo ir tvarkymo srityse. Per ilgą darbo praktiką R. Baškytė yra sukaupusi didelę patirtį saugomų teritorijų sistemos plėtojime, taip pat ir tarptautinio bendradarbiavimo.

Recenzija

Vilniaus kultūrinis kraštovaizdis. Vingrių šaltinių skvero projekto sprendiniai ir jų realizavimas

Prof. dr. Petras Grecevičius

ĮVADAS

2022 metų spalį Vilniuje, Pylimo gatvėje, Senamiesčio ir Naujamiesčio sandūroje atidarytas Vingrių šaltinių skveras. Simboliška tai, kad šioje vietoje buvo senoji Vilniaus vandenvietė, kuri iš čia esančių natūralių Vingrių šaltinių mediniais vamzdžiais tiekė miestiečiams vandenį nuo 1501 m. iki 1914 metų. Iš Vingrių gatvės šlaito ištekėjęs upelis sroveno per visą Senamiestį, o prie Žemutinės pilies įsiliejo į Vilnią.

Žinoma, jog vandens telkiniai ankstyvuojau laikotarpiu buvo naudojami gynybiniais tikslams, visuomenės buitinių poreikių tenkinimui, senosioms Vilniaus įmonėms. Šaltinių vanduo jau XVII a. buvo naudojamas miesto vandentiekiiui. Didėjant Vilniaus miesto užstatymui vandens telkiniai buvo užverčiami gruntu, pašlapusios vietos nusausinamos iškasant šulinius, atvirus ir uždarus kanalus. Miesto teritorija buvo sausinama keletą šimtmečių, galutinai šis procesas buvo pabaigtas tik XX amžiuje, kai pradėjo veikti naujoji kanalizacija (Jurkštas, 1990, Juodkazis, 2006).

Ilgą laiką pamiršti Vingrių šaltiniai dabar vėl atgijo. Skvere čiurlenantis šaltinio vanduo suteikia

**Skvere čiurlenantis
šaltinio vanduo suteikia
gyvybės rekreacinei
erdvei, o drauge
primena lankytojams
apie čia buvusią svarbią
Vilniaus vandenvietę**

gyvybės rekreacinei erdvei, o drauge primena lankytojams apie čia buvusią svarbią Vilniaus vandenvietę. Skvero plotas – 1,5 ha. Vingrių skveras įrengtas Vilniaus miesto savivaldybės ir ES struktūrinių fondų bei Lietuvos Respublikos lėšomis. Projekto autoriai – UAB „Vilniaus planas“ architektai Paulius Jonys ir Lolita Vileikienė, įgyvendintoja – UAB „Vilniaus vystymo kompanija“, rangovė – UAB „Conresta“. Projekto vertė – 1,4 mln. eurų. Skverą prižiūri VŠĮ „Vilniaus miesto parkai“.

Pažymėtina tai, jog įrengtas Vingrių šaltinių skveras 2023 metais nacionaliniuose architektūros apdovanojimuose išrinktas geriausia metų viešąja erdve. Tai paskatino atidžiau panagrinėti ir įvertinti jo gerąsias puses ir pastebėtas tobulintinas vietas. Kritinis realizuoto kraštovaizdžio projekto įvertinimas yra svarbus toliau plėtojant Vilniaus ir kitų miestų žaliąsias erdves.

OBJEKTO VERTINIMO METODIKA

Skvero, kaip miesto kraštovaizdžio objekto, vertinimas atliktas pasitelkiant sisteminę analizę ir vertinimo metodiką (Stauskis G., Jakaitis J. 2023), o taip pat šios recenzijos autoriaus parengtą kraštovaizdžio erdvinės struktūros analizės metodinę schemą (Grecevičius P. ir kt. 2013) ir panašių objektų vertinimo kituose pasaulio regionuose patirtį (Simonds J. O., Waterman T.).

Skvero koncepcija remiasi senosios Vingrių šaltinių vandenvietės pristatymu lankytojams moderniais architektūros ir meno ženklais bei suteikiant buvusiai apleistai teritorijai rekreacinę paskirtį. Projekto autorių pasirinkta skvero koncepcija panaudoti senosios Vingrių vandenvietės įvaizdį – pagrįsta ir semantiškai vertinga. Toks pasirinkimas pagausina atkuriamų senųjų Vilniaus



1 pav. Skvero prieigos ties Pylimo gatvės. Kairėje: Vingrių skvero nesutvarkytos aplinkos įspūdis. Dešinėje: gražiai apželdintas MO muziejaus kiemelis (nuotr. P. Grecevičiaus).

miesto kultūros vertybių lauką, sustiprina miesto kraštovaizdžio identitetą.

Iki XVI a. pradžios Vilniaus mažųjų upelių vanduo buvo imamas gėrimui. Vienas iš reikšmingiausių miestui buvo Vingrės upelis. Pastačius miesto sieną, Vingrės upelis įgavo gynybinę funkciją – bent iš dalies vandeniu užpildė perkasą. XVIII a. iš gynybinio perkaso upelis „virto“ į kanalizacijos griovį ir prarado savo pirminį vardą – gavo Kačergos pavadinimą. Vilnios ir Vingrės upės „įrėmino“ Senamiestį (Baubinienė ir kt. 2021).

SPRENDINIŲ REALIZAVIMO ASPEKTAI

Skvero planinė struktūra padiktuota miesto istorinės atminties lauko vertybės – senųjų Vingrių šaltinių. Projekto autoriai sėkmingai simboliškai įamžino senąją Vilniaus vandenvietę, kuri iš čia esančių natūralių Vingrių šaltinių mediniais vamzdžiais tiekė vandenį miestiečiams nuo 1501 m. iki 1914 metų.

Iš Vingrių gatvėje esančio šlaito ištekėjęs upelis sroveno per visą Senamiestį, o prie Žemutinės pilies įsiliejo į Vilnią. Deja, XIX amžiaus pradžioje Vingrių upelis buvo smarkiai užterštas, skleidė nemalonius kvapus. Todėl tuo metu tvarkant Pylimo gatvę nuspręsta upelį užmūryti – taip jis, kaip ir daugelis kitų mieste esančių upelių, buvo kanalizuoatas po Vingrių gatvę. Sovietmečiu čia buvo įrengtas vandens kaupimo rezervuaras, iš kurio šaltinio vanduo buvo nukreipiamas į buitinių atliekų vamzdyną.

Šiuo projektu, ilgą laiką buvęs pamirštas Vingrių šaltinių vanduo dabar nukreiptas atviru kanalu į baseinėlį suformuotomis kaskadomis. Šis skvere čiurlenantis šaltinio vanduo ne tik suteikia gyvybės erdvei, bet ir tampa netikėtu žaidybiniu elementu čia apsilankantiems vaikams.

Projekto autoriai sėkmingai simboliškai įamžino senąją Vilniaus vandenvietę

Skveras tarnauja ir kaip pėsčiųjų tranzitinis kelias, ir kaip trumpalaikės rekreacijos zona. Aukštesnėje terasoje įrengta apžvalgos aikštelė, iš kurios atsiveria gražus vaizdas į Vilniaus senamiestį. Skvere taip pat įrengti takai pėstiesiems, keleto tipų modernūs suoliukai. Įrengtas apšvietimas, užtikrinantis saugumą tamsiu paros metu.

Labai svarbus veiksnys skvero estetinei ir kultūrinei reikšmei – tai, kad šalia esantis MO muziejus skverui skyrė septynias lietuvių autorių, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatų sukurtas šiuolaikinio meno skulptūras, taip padovanodamas skvero lankytojams savitą nuolatinę nemokamą lauko meninę ekspoziciją. Semantiškai prasminga, kad įkomponuotas skulptūras vienija vandens tematika. Skvere eksponuojama Petro Mazūro „Tulpė“, Nerijaus Ermino „Paniręs“, Jono Aničo skulptūra „Stebėtojas“, Tauro Kensmino „Sala“, Beatričės Mockevičiūtės „Asukas“, Mykolo Saukos „Unguriai“ ir „Art Vilnius“ geriausio menininko apdovanojimą pelniusio Geraširdžio Linkėtojo (Vytauto Viržbicko) „Juoda guma“. Taip pat skvero šlaite Vingrių šaltinių vietą žymi ir projekto „Kuriu Vilnių“ metu pastatytas Severijos Inčirauskaitės-Kriaunevičienės meno kūrinys „Vandens lelijos“. Šis kūrinys sukurtas iš industrinės vandens talpyklos ir simboliškai išsiuvinėtas gėlo vandens augalų motyvais.



2 pav. Originalūs skvero vaizdai, skulptūros, aplinkos dizaino elementai maloniai nuteikia lankytojus (nuotr. P. Grecevičiaus).

Skvero erdvinės struktūros analizė leidžia teigti, jog jis pakankamai sklandžiai įsilieja į supantį urbanistinį kontekstą. Linijinė skvero struktūra padiktuota susiformavusios urbanistinės situacijos, jis vykusiai priderintas prie MO muziejaus pastato aplinkos, praplečia Pylimo gatvės vizualinį lauką. Tenka tik apgailestauti, kad skveras neturi pakankamai darnaus ryšio su kitais šio rajono želdynais. Bet tai yra Vilniaus Senamiesčio ir Naujamiesčio problema. Būtų naudinga, jeigu skveras būtų tinkamai įkomponuotas į miesto dviračių takų sistemą.

Autoriai sėkmingai pasirinko skvero visumos ir atskirų dalių spalvinį derinį. Vyraujanti šviesiai pilka spalva gerai dera su žaliomis augalų salelėmis. Sėkmingai išvengta pastarojo meto tendencingo sprendimo šaligatvius ir aikštes padengti raudonos spalvos trinkelėmis. Tačiau labai stokojama intensyvesnių daugiamečių gėlynų ir dekoratyvių krūmų kompozicijų, visžalių augalų. Žiemos metu skveras tampa pernelyg atviras ir pilkas.

Funkcinis sklypo plano sprendimas – logiškas, grindžiamas susiklosčiusia urbanistine situacija. Skveras yra ne tik pėsčiųjų tranzitinis kelias, bet ir pasyvios trumpalaikės rekreacijos zona. Tranzitu judantys žmonės pernelyg netrikdo sėdinčiųjų ant suoliukų ar stebinčiųjų tekantį vandenį bei skulptūras.

Kuriant miesto viešąsias erdves, svarbi objekto regioninė savastis. Skvere nėra ženklų, liudijančių jo, kaip regioninės reikšmės objekto svarbą. Tai labiau vietinės reikšmės ir, iš dalies dėl MO muziejaus kaimynystės, bendramiestinės reikšmės kraštovaizdžio objektas, savotiška logiška MO muziejaus lauko ekspozicijos tąsa.

Planuodami skverą, autoriai pagal galimybes atsižvelgė į aplinkos tvarumo aspektus. Naudojamos medžiagos yra atsparios atmosferos poveikiui, pakankamai patogios judėjimui pėsčiomis. Projektu išsaugoti kai kurie sklype augę brandūs medžiai. Tai svarbus tvarumo požymis, taikytinas plėtojant miesto želdynus. Tačiau tenka atkreipti dėmesį į pernelyg skurdžią parterinę augmeniją, nepakankamą izoliaciją nuo gretimybėse esančių vizualinės taršos objektų. Be to, skveras nepritaikytas regėjimo negalią turintiems žmonėms.

Skvero priežiūra ganėtinai sudėtinga, reikalaujanti daug rankų darbo. Į atvirus sraigės formos kanalus leidžiamas vanduo turėtų būti apvalomas ir tik tuomet leidžiamas atvirai.

Projektu išsaugoti kai kurie sklype augę brandūs medžiai. Tai svarbus tvarumo požymis, taikytinas plėtojant miesto želdynus

KOKIA EKOSISTEMINĖ SUKURTO OBJEKTO VERTĖ?

Vingrių šaltinių skveras – svarbus ekologinės nišos elementas urbanizuotoje aplinkoje. Neigytviai lankytojus veikia Pylimo gatvės atkarpa – vizualinio ir transporto triukšmo šaltinis. Siekiant sumažinti jos poveikį skverui, vertėtų ženkliai pagerinti izoliaciją želdiniais ar smulkiosios architektūros formomis.

Pozityvus socialinis poveikis – neabejotinas. Panašaus pobūdžio žalių viešųjų erdvių formavimas šioje miesto dalyje ir link Vilniaus miesto geležinkelio stoties – skatintinas.

Daug skvero artimoje aplinkoje gyvenančių žmonių neturi galimybės aktyviau judėti lauke, todėl vertėjo skvere įrengti bent nedidelę lauko treniruoklių aikštelę.

Objekto indėlis į meninės kraštovaizdžio kūrimo patirties praturtinimą – vidutiniškas. Kvalifikuoto kraštovaizdžio architekto dalyvavimas projektavimo grupės sudėtyje būtų buvęs naudingas išvengiant kai kurių klaidų, ypač parenkant sodinamų augalų asortimentą ar priemones erdvių vizualinei apsaugai nuo vizualinės taršos objektų. MO muziejaus iniciatyva integruoti į skvero aplinką modernias skulptūras ženkliai padidino jo estetinę vertę. Tačiau pasigendama informacijos apie esamas skulptūras bei jų autorius, taip pat ir apie skvero projekto autorius.

Autoriai projekto sprendiniais iš dalies sėkmingai siekė atitikimo universaliojo dizaino principams. Judėjimo sutrikimą turintiems lankytojams yra problematiška pasiekti kai kurias skvero vietas. Skveras nepakankamai pritaikytas regėjimo negalių turintiems žmonėms.



3 pav. Skvero fragmentai, menkinantys estetinę vertę (parterinių želdinių stygius, netvarkingai išmėtyti akmenys, nepatrauklus tekančio vandens vaizdas ir kt.) (nuotr. P. Grecevičiaus).



4 pav. Nepakankama skvero erdvės izoliacija nuo gretimbėse esančių vizualinės taršos elementų (apleisčių statinių, stambių pastatų tūrių, buitinių atliekų konteinerių ir kt.) (nuotr. P. Grecevičiaus).

APIBENDRINIMAS

Vingrių šaltinių skvero projektas Vilniuje – svarbus akcentas kuriant miesto žaliąsias rekreacines erdves. Projekto autorių pasirinkta skvero koncepcija panaudoti senosios Vingrių vandenvietės įvaizdį – pagrįsta ir semantiškai vertinga. Mažieji upeliai praeityje atliko ir dabar atlieka savo vaidmenį, jų pažinimas svarbus ir reikalingas atkuriant buvusį miesto vaizdą ir suvokimą apie dabartines bei ankstesnių laikų gyvenimo sąlygas.

Tačiau įgyvendinto projekto analizė išryškino kai kuriuos sprendinių trūkumus:

- Estetiškai prasta želdinių būklė.
- Nepakankama izoliacija nuo gretimbėse esančių vizualinės taršos objektų.
- Skveras nepritaikytas regėjimo negalią turintiems žmonėms.
- Upelį imituojantis betoninis latakas estetiškai nepakankamai raiškus.
- Nėra informacijos apie projekto autorius, skulptūras ir apie Vingrių šaltinius.
- Skveras neturi pakankamai darnaus funkcinio ryšio su kitais šio rajono želdynais.

Nepaisant pastebėtų trūkumų, kuriuos ateityje galima nesunkiai pašalinti, galima konstatuoti, jog sukurtas prasmingas kraštovaizdžio architektūros objektas, praturtinantis Vilniaus centrinės dalies aplinką.

Literatūra

Baubinienė ir kt. 2021. Vilniaus miesto upeliai. „Žalioji pasaulis“.

Baubinienė, A. ir kt. 2019. Historic changes of hydrographic network and urban structure in Vilnius Old city. Conference: 3rd International Conference on Life and Environmental Sciences 2–4 of May Kaunas.

Budriūnas A. R. Estetinis gamtovaizdžių vertinimas. Problemos, 1971, Nr. 1(7). 70–78 p.

Conran Terence. Mažos erdvės. Vilnius, 2002.

Eringis K., Budriūnas A. R., Pakalnis R. Kraštovaizdžio estetinių išteklių vertinimo metodologija // Kraštovaizdžio tvarkymas ir planavimas: Vokietijos ir Lietuvos patirtis – konferencijos seminaro 1997 m. lapkričio 10–12 d. pranešimai. Vilnius, 1997. 43–50 p.

Juodkasis V., Papievis L. 2006. Vilniaus šaltinių vanduo. Mokslas ir gyvenimas. Nr. 11. 34–35 p.

APIE AUTORIŲ | ABOUT THE AUTHOR



Petras Grecevičius – atestuotas architektas, kraštovaizdžio architektas, urbanistas, Klaipėdos universiteto profesorius, humanitarinių mokslų daktaras architektūros srityje, Lietuvos Kraštovaizdžio architektų sąjungos Ekspertų tarybos narys, Azijos Kultūrinio kraštovaizdžio asociacijos narys. Ilgametis Klaipėdos universiteto mokslo ir pedagoginis darbuotojas, katedros vedėjas, Gamtos ir matematikos mokslų fakulteto dekanas, Senato narys. Bendrųjų planų projektų, mokslo studijų, architektūrinių projektų, parkų autorius, įvairių respublikinių ir tarptautinių architektūrinių bei meno konkursų dalyvis. Knygų ir mokslinių straipsnių autorius, mokslinių tyrimų vadovas. 2013 m. Baltų kultūros parko projektas Kinijoje Jinzhou mieste įvertintas bronziniu apdovanojimu. Už nuopelnus Lietuvos kraštovaizdžio architektūrai 2014 m. apdovanotas specialiu Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos žymeniu. Mokslinių tyrimų interesai: Tolimųjų Rytų sodų ir parkų kultūros įtaka Europos kraštovaizdžiams, architektūriniai tyrimai, urbanistika, rekreacinių teritorijų planavimas, kraštovaizdžio tyrimai ir modeliavimas, baltų kultūros reprezentavimas kraštovaizdžio architektūroje.

Petras Grecevičius – certified architect, landscape architect, urban planner, Klaipėda University professor, doctor of Humanities in the field of architecture, member of the Expert Council of the Lithuanian Landscape Architects Union, member of the Asian Cultural Landscape Association. Long-term scientific and pedagogical employee of Klaipėda University, head of the department, dean of the Faculty of Natural and Mathematical Sciences, member of the Senate. Author of general plan projects, architectural projects, parks, participant of various republican and international architectural and art competitions. Author of books and scientific articles, head of scientific research. Author of Baltic Culture Park in Jinzhou, China. In 2013 this project received a bronze award. Research interests: influence of Far Eastern garden and park culture on European landscapes, architectural research, urbanism, planning of recreational areas, landscape research and modeling, representation of Baltic culture in the landscape architecture

Jurkštas J. 1990. Senojo Vilniaus vandenys. Vilnius, 141 p.

Gete Z. K. ir kt. Erdvė, forma ir spalva. Kaunas, 1997.

Graham H. Discover Color Therapy. Canada, 1999.

Grecevičius P., Genys J. ir kiti. 2013. Kraštovaizdžio architektūros tyrimai. Dalis: Urbanizuoto kraštovaizdžio analizės ir vertinimo metodika. Klaipėda: KU leidykla.

Grecevičius P., Janeliauskas E., Atienė V. Kai kurie rekreacinės architektūros semantikos aspektai Lietuvos kraštovaizdžio identiteto apsaugos ir vystymo kontekste. Kaunas: Technologija, 1998.

Kavaliauskas P., Jankauskaitė M., Veteikis D., Šimanauskienė R. 2013. Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio erdvinės struktūros įvairovės ir jos tipų identifikavimo studija. I dalis. Kraštovaizdžio supratimo ir jo erdvinio pažinimo nuostatos. Vilnius. 95 p.

Lynch, KA, 1981, Theory of Good City Form, Cambridge, London.

Simonds J. O. Landscape Architecture. USA, 1983.

Stauskas V. 1976. Rekreacinė architektūra (objektas, uždaviniai, diapazonas). Lietuvos TSR architektūros klausimai. V (I). Vilnius.

Stauskis G., Jakaitis J. 2024. Kraštovaizdžio objekto recenzijos rengimo gairės. Vilnius.

Tutlytė J. 2000. Rekreacinės architektūros vertinimo kriterijai. Urbanistika ir architektūra. XXVI. Nr. 4. Vilnius.

Urban design. Editor: Agata Losantos. Barcelona, 2008.

Vilniaus miesto savivaldybės informacija. www.vilnius.lt

Waterman, T. 2009. The fundamentals of landscape architecture. AVA Publishing. Singapore.

Ziemeļniece, A. 2012. Contextual searches of the architectural space and green structure of bauska old town. Journal of Architecture and Urbanism 36(4). 298–303 p. doi:10.3846/20297955.2012.752935

Vilnius City Cultural Landscape. Vingriai springs Square Project and its implementation

SUMMARY

In October 2022, the Vingriu springs square was opened in Vilnius on Pylimo Street at the junction of Old Town and New Town. It is symbolic that in this place was the old Vilnius aqueduct, which supplied water from 1501 to 1914 through wooden pipes from the natural Vingriu springs located here. The stream that flowed from the slope of Vingriu Street flowed through the entire Old Town, and near the Lower Castle, it flowed into Vilnius. The long-forgotten springs of Vingriu have now come to life again. The gurgling spring water in the square brings life to the recreational space, and at the same time reminds visitors about the important water place of Vilnius that used to be here. The area of the square is 1.5 ha. Vingriu Square was built with the funds of the Vilnius City Municipality and the EU Structural Funds and the Republic of Lithuania. The authors of the project are Paulius Jonys and Lolita Vileikienė, UAB „Vilniaus planas“ architects, the implementer is „Vilnius development company“ UAB, the contractor is „Conresta“ UAB. The value of the project is 1.4 million Eur. The square is supervised by VšĮ „Vilnius City Parks“.

It should be noted that the installed Vingriu springs square was chosen as the best public space of the year in the national architecture awards in 2023. This led to a closer examination and evaluation of its good points and identified areas for improvement. A critical evaluation of the realized landscape project is important for the further development of green spaces in Vilnius and other cities.

The Vingriu springs square project in Vilnius is an important highlight in the creation of the city's green recreational spaces. The concept of the square chosen by the project authors to use the image of the old Vingriu watering place is reasonable and semantically valuable. Small streams have played a role in the past and play a role now, and their knowledge is important and necessary for the reconstruction of the former image of the city and the perception of the present and past conditions.

However, the analysis of the implemented project highlighted some shortcomings of the solutions:

- Aesthetically poor condition of greenery.
- Insufficient isolation from objects of visual pollution in the vicinity.
- The square is not suitable for visually impaired people.
- The concrete channel imitating a stream is not aesthetically clear enough.
- There is no information about the authors of the project, the sculptures and the water sources of Vingriu.
- The square does not have a sufficiently harmonious functional connection with other green spaces in the area.

Regardless of the observed shortcomings, which can be easily eliminated in the future, it can be stated that a meaningful object of landscape architecture has been created, enriching the environment of the central part of Vilnius.

The concept of the square chosen by the project authors to use the image of the old Vingriu watering place is reasonable and semantically valuable

Critical review

Post Island (Pasta sala) Jelgava, Latvia

Madara Markova

Dr. Assoc. prof. landscape architect
Latvia University of Life Sciences and
Technologies LBTU

The evaluation of the project is based on the values of the territory and their use, as well as the evaluation of the achievement of the objectives of the creation of the territory. In my opinion, for every project essential is the context and initial settings for the development of the territory. Also, it is important to have some bullet points to use them in future for comparison. In the public projects it is important to balance aesthetic, environmental and social quality and it is done by multilevel assessment – context, site and projects assessment (Stauskis, Jakaitis, 2022).

Pasta sala 1, Jelgava, municipality object, project done by Ltd "Projektu birojs Grietēns un Kagainis", architect Vents Grietēns, landscape architect Marta Tabaka. The project started with a design competition in 2011. Reconstruction was

done in stages from 2013 till 2019 in area of 9 ha. The Lielupe and Driksa rivers divide the Jelgava city territory into two parts. Post Island is a link, its location by the water of the rivers creates far-reaching perspectives and forms the foreground of the main panorama of the city centre. The created perspectives form a united recreational space with the renovated Jānis Čakste boulevard and the Lielupe promenade.

For this specific object very important is that it was unused nature territory in the city centre.

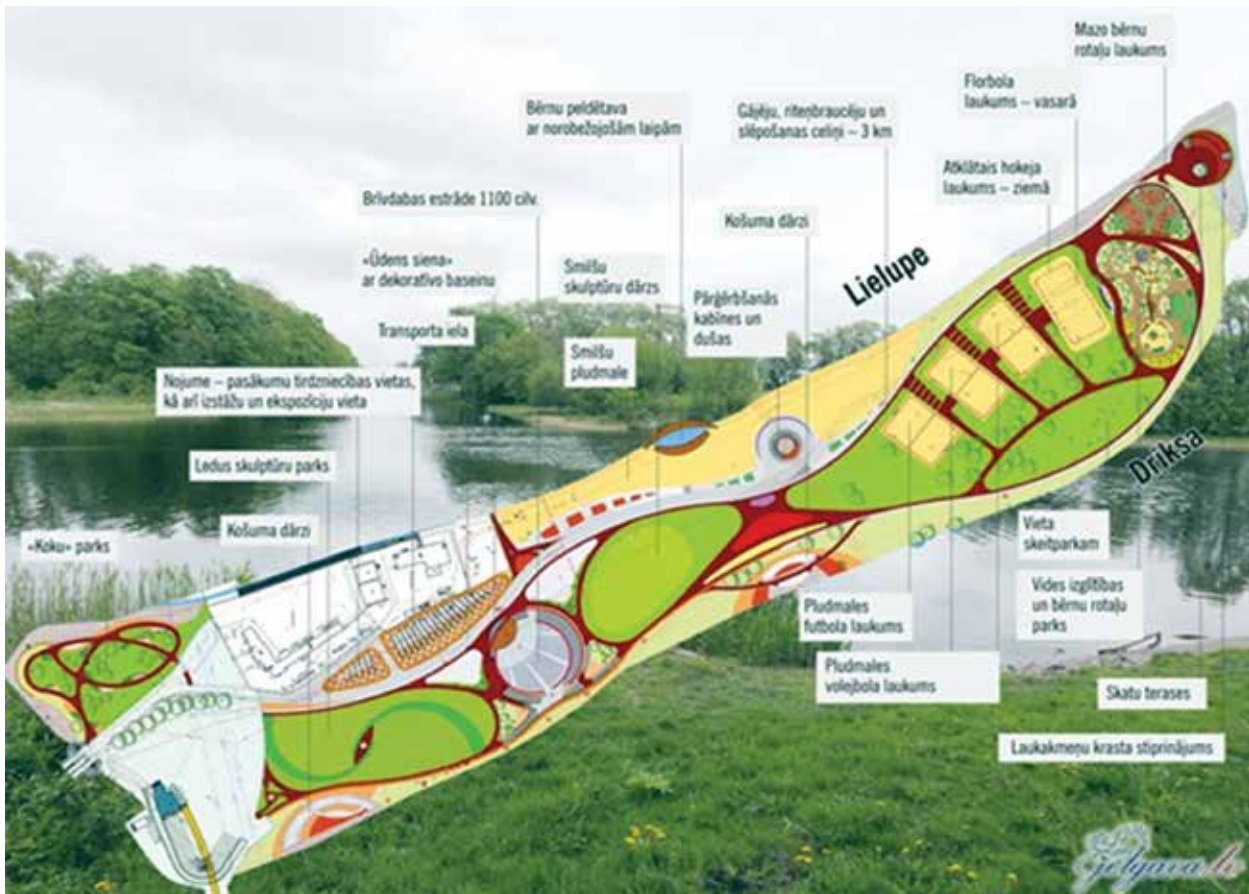
POST ISLAND LANDSCAPE AND ITS CONTEXT

The island forms a good connection in style and idea with the water, which can be read in the stylistics of the objects, elements such as stones, which



Post Island overview

<https://www.laaab.lv/laaba-balva/pieteikumi-2022/pasta-sala/>



Post Island development idea

<https://www.jelgava.lv/dokumenti/projekti/2012-gads/pasta-salas-labiekartosana-un-upju-ka-turisma-un-aktivas-atputas-produkta-veidosana-jelgava/>

are used in different ways, as well as greenery in the coastal area according to the theme of the river. Also used plants are native as for example different *Salix* species. The created opportunity to access water and use it for swimming and boating is essential. Now the water quality and usability is really raised and place has introduced back historical use.

On the island, it was not possible to preserve the existing trees in the coastal zone or in the open areas of the island, because the land level of the island was raised, and thus no connection with the urban greenery structures was formed.

THE SUSTAINABLE SOLUTIONS USED

The use of wood and stone in various building elements is positively evaluated. Buildings and a pedestrian bridge, which use glued wooden structures, have gained recognition on a national scale. Local stones have been used in the construction of retaining walls and bank fortifications. One of the areas for children has added val-

ue - because it teaches about different habitats.

In general, however, intensively maintained areas dominate the island, which are suitable for large masses of people, but as a result, they require intensive mowing, care, and maintenance and do not have distinct local vegetation.

CONTRIBUTION TO THE ECOSYSTEM

It is planned to develop tree plantations in the area, which will be an investment in the creation of a green oasis. This is clearly a place that encourages residents to stay in the fresh air, offering the opportunity for various outdoor activities.

In general, unfortunately, the site lacks biodiversity and the area is very exposed to wind, noise, etc.

SOCIAL IMPACT

A significant positive benefit is the activities for different age groups and different areas on the island, which allow everyone to find a suitable



Extensive lawn areas, not all planted trees survive (spring 2024)



Post Island during sand sculpture festival view with city centre objects in background
<https://www.jelgava.lv/jelgavas-vestnesis-arhivs/sestdienas-vakara-bus-slegta-pasta-sala-1/>

Intensively maintained areas dominate the island, which are suitable for large masses of people, but as a result, they require intensive mowing, care

ble way and place for recreation. It is also important to be able to easily reach the territory on a daily basis.

Unfortunately, when there are big events taking place on the island, the island is only partially accessible.

ARTISTIC TOUCHES IN LANDSCAPE

In the objects and elements of the architecture of the Post Island, an important theme that is carried through is the theme of the river - the meanders of the river, typical elements of the coastal vegetation, shells, stones. The island provides an opportunity to create new works of art every year for creators of fireclay, sand, wood, and ice sculptures.

Considering that this is an area in the city centre, the main challenge has clearly been to balance intensive use and the natural base, where the intensive use has gained a large advantage, leaving the natural values and structure in the background.

References

Stauskis, G., & Jakaitis, J. (2022). Multicriteria assessment of landscape architecture projects: the sustainability perspective. Proceedings of the Latvia University of Agriculture: Landscape Architecture & Art, 21(21).

<https://www.laaab.lv/laaba-balva/pieteikumi-2022/pasta-sala/>

<https://www.jelgava.lv/jelgavas-vestnesis-arhivs/sestdienas-vakara-bus-slegta-pasta-sala-1/>

<https://www.jelgava.lv/dokumenti/projekti/2012-gads/pasta-salas-labiekartosana-un-upju-katurisma-un-aktivas-atputas-produkta-veidosana-jelgava/>

Pašto sala Jelgavoje, Latvijoje

RECENZIJĄ

Projekto vertinimas grindžiamas remiantis teritorijos vertybėmis ir jų panaudojimu, bei teritorijos kūrimo tikslų pasiekimo rezultatais. Mano nuomone, kiekvieno projekto esmė – kontekstas ir pradinės teritorijos vystymo nuostatos. Be to, svarbu turėti keletą esminių taškų, kuriais galėtumėte remtis ateities palyginimuose. Viešuosiuose projektuose svarbu subalansuoti estetinę, aplinkos ir socialinę kokybę – tai yra daugiaplanio vertinimo esmė, nes apima daugiapakopį konteksto, vietos ir projektų siūlymų vertinimą (Stauskis, Jakaitis, 2022).

Pašto sala Jelgavoje yra savivaldybės objektas, kurio pertvarkai projektą atliko UAB „Projektu birojais Grietēns un Kagainis“, architektas Vents Grietēns, kraštovaizdžio architektė Marta Tabaka. Projektas pradėtas rengti projektavimo konkursu 2011 m. Rekonstrukcija etapais atlikta nuo 2013 iki 2019 metų 9 hektarų plote, ji apima Lielupės ir

Saloje vyrauja intensyviai prižiūrimos teritorijos – jos tinkamos dideliems žmonių srautams, tačiau dėl to reikalauja intensyvaus šienavimo, priežiūros ir neturi ryškios vietinės augmenijos



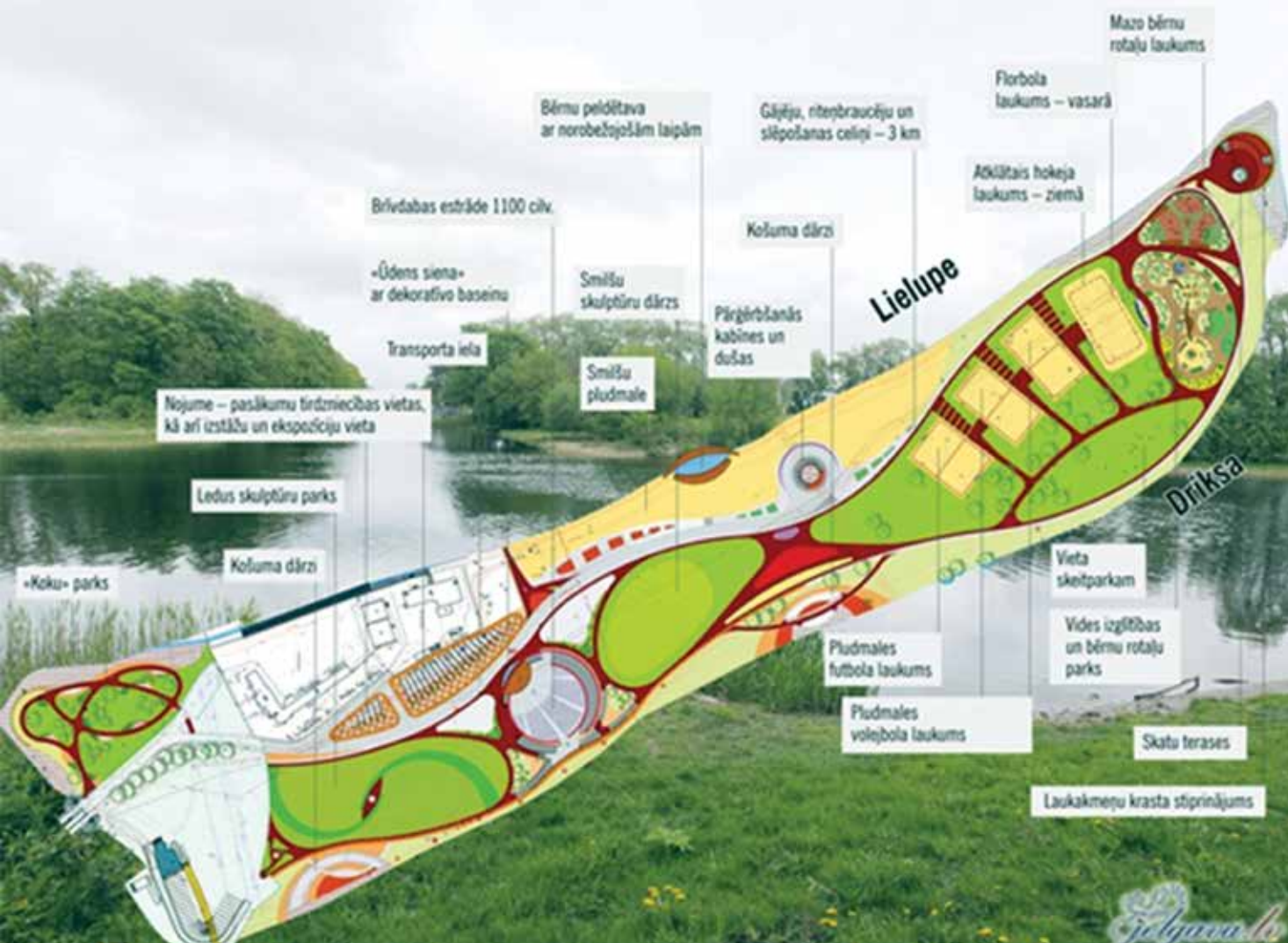
Pašto sala per smėlio skulptūrų festivalį su miesto centro objektais fone:

<https://www.jelgava.lv/jelgavas-vestnesis-arhivs/sestdienes-vakara-bus-slegta-pasta-sala-1/>

Driksos upių, dalijančių Jelgavos miesto teritoriją į dvi dalis, teritoriją. Pašto sala yra jungtis, jos vieta prie upių sukuria tolimas perspektyvas ir formuoja pagrindinės miesto centro panoramos priekinį planą. Sukurtos perspektyvos sudaro vieningą rekreacinę erdvę su atnaujintu Jāņo Čakstės bulvaru ir Lielupės promenada.

NAUDOJAMI TVARŪS SPRENDIMAI

Teigiamai vertintinas medienos ir akmens panaudojimas įvairiuose šios teritorijos elementuose. Nacionaliniu mastu pripažinimą pelnė pastatai ir pėsčiųjų tiltas, kuriuose naudojamos klijuotos medinės konstrukcijos. Vietos akmenys buvo naudojami statant atramines sienas ir kranto įtvirtinimus. Ypač vertinga viena iš vaikams skirtų zonų, kuri moko apie skirtingas gyvosios gamtos buveines.



Pašto salas vystymo idėja

<https://www.jelgava.lv/dokumenti/projekti/2012-gads/pasta-salas-labiekartosana-un-upju-katurisma-un-aktivas-atputas-produkta-veidosana-jelgava/>

Apskritai saloje vyrauja intensyviai prižiūrimos teritorijos – jos tinkamos dideliems žmonių srautams, tačiau dėl to reikalauja intensyvaus šienavimo, priežiūros ir neturi ryškios vietinės augmenijos. Vyrauja dideli vejų plotai, ne visi pasodinti medžiai išgyveno (vertinama būklė 2024 m. pavasarį).

INDĒLIS Į EKOSISTEMĄ

Teritorijoje planuojama plėsti medžių plantacijas, – tai bus investicija į žaliosios oazės sukūrimą. Neabejotinai tai yra vieta, skatinanti gyventojus pabūti gryname ore, suteikianti galimybę įvairioms pramogoms lauke. Deja, apskritai sklype trūksta biologinės įvairovės, o vietovė yra labai veikiamą vėjo, triukšmo ir kitų miesto įtakojamų veiksnių.

SOCIALINIS POVEIKIS

Svarbūs teigiami šios teritorijos privalumai – įvairioms amžiaus grupėms skirtingose salos vie-

tose skirtos veiklos, leidžiančios kiekvienam rasti sau tinkamą poilsio būdą ir vietą. Taip pat svarbu, kad teritorija būtų kasdien lengvai pasiekiamą. Deja, kai saloje vyksta dideli renginiai, sala prieinama tik iš dalies.

MENINIAI PRISILIETIMAI KRAŠTOVAIZDYJE

Pašto salas architektūros objektuose ir elementuose svarbi perteikiama besikartojanti upės tema: upės vingiai, tipiški pajūrio augalijos elementai, kriauklės, akmenys. Sala suteikia galimybę kasmet kurti naujus meno kūrinius šamoto, smėlio, medžio, ledo skulptūrų kūrėjams.

Atsižvelgiant į tai, kad tai yra miesto centre esanti teritorija, akivaizdu, kad pagrindinis iššūkis buvo subalansuoti intensyvų naudojimą ir gamtinį pagrindą. Rezultatai rodo, kad intensyvus naudojimas įgijo didelį pranašumą, o gamtos vertybės ir struktūra liko antrame plane.

„Gyvenu įdomiai!“

Reinoldui Liaudanskui – 70

Lietuvos Kraštovaizdžio architektų sąjungos ilgametis asocijuotas narys Reinoldas Liaudanskas 2024 m. rugpjūčio pradžioje pažymėjo gyvenimo 70-ies metų sukaktį.

Gimė 1954 m. liepos 25 dieną Palangoje. Čia 1972 metais baigė Palangos vidurinę mokyklą. Jis visą savo profesinės kraštovaizdžio architekto veiklos laiką, daugiau kaip 40 metų, buvo ir yra kraštovaizdžio architektūros propaguotojas. Tačiau jo veikla šia sritimi neapsiriboja. Nuo 1977 metų, bestudijuojant želdynų specialybę, atsirado pomėgis fotografuoti gamtą bei gražius Palangos vaizdus. Nuo 2003 metų R. Liaudanskas tapo „Palangos fotoklubo 750“ nariu, aktyviai dalyvaujantį įvairiuose visuomeniniuose renginiuose. Nuo 2009 metų – Palangos kraštovaizdžio bičiulių klubo narys. Nuo 2011 metų – Lietuvos Kraštovaizdžio architektų sąjungos narys, aktyvus Sąjungos suėigų ir kitų renginių dalyvis. 2007 metais surengė personalinę parodą Palangoje, 2008 metais – Punske, 2009 metais dalyvavo bendraautorinėje fotografijų parodoje Ustkoje (Lenkija) ir 14-oje Sankt Peterburgo fotomugėje.

Reinoldas baigė buvusį Kauno Mičiurino technikumą (miestų ir gyvenviečių želdintojo specialybę) ir įgijo Lietuvos Žemės ūkio akademijos diplomą, parašė diplominį darbą tema „Poilsiavietės „Energetikas“ teritorijos tvarkymo ir apželdinimo projektas“. Diplominiame darbe pateiktas idėjas įgyvendino praktiškai. Tenka pastebėti, jog poilsiavietės teritorijos želdyne ir po daug metų jaučiama profesionalių sprendimų įtaka. Bedirbant, anot jo, „atsirado pomėgis fotografuoti gamtą, landšaftą bei gražius Palangos vaizdus“. Juos ne tik fotografuoja, bet ir piešia. Reinoldo kūrybą puošia gausus rinkinys grafikos technika nupieštų medžių, kurie tamsiame piešinio fone išryškėja tarsi gėlės.



**Reinoldo kūrybą
puošia gausus
rinkinys grafikos
technika nupieštų
medžių, kurie
tamsiame piešinio
fone išryškėja tarsi
gėlės**



1 pav. R. Liaudansko piešiniai dvelkia meile gamtai (nuotr. iš asmeninio R.Liaudansko archyvo).

„REIKIA SVAJOTI“

Reinoldo tėvų seniai nebėra, jo mama buvo medikė, o tėtis dirbo milicijoje (dab. policija), vėliau Palangos oro uoste. Prisiminęs artimuosius, jis papasakojo atmintyje išlikusius momentus, kada jie, vaikščiodami su savo tėvu, užėjo pas seną kurorto balandininką K. Špuogį. Tėvas sūnų įkėlė į jo balandinę, kuri stovėjo šalia buvusio pašto. Tada sūnaus Reinoldo paklausęs: „Ar patinka balandžiai?“ Gavęs pritarimą ne tik iš vaiko, bet ir iš žmogaus, kurio balandinė buvo, visai netrukus jis nupirko ją ir parsivežė su visais balandžiais į savo sodybą Palangos „Pavėsio“ soduose. „Esu dėkingas tėčiui, kuris padėjo man pastatyti dar vieną balandinę šioje sodyboje. Mano sūnui šis pomėgis iš pradžių patiko, bet augdamas vis labiau linko į techniką“, – šypsosi Reinoldas.

„MYLIU NE TIK MEDŽIUS“

R. Liaudanskas – „Palangos fotoklubo 750“ narys, yra surengęs daug personalinių fotografijos parodų Palangoje, Lenkijoje, Sankt-Peterburgo fotomugėje. Reinoldui patinka ne tik fotografuoti, keliauti, bet ir bendrauti. Lietuvos 1000-mečio

vardo paminėjimo proga jis 2009 m. išleido leidinį „Žmonės, balandžiai ir Palanga“, tais pačiais metais R. Liaudanskas tapo Palangos kraštovaizdžio klubo nariu. Nuo 2010 m. – Vokietijos Klaipėdos aukštakraidžių balandžių puoselėtojų klubo garbės narys, floristinių puokščių Palangoje organizatorius, rinkimų „Gintarinė snaigė“ ir „Metų žmogus“ nominantas.

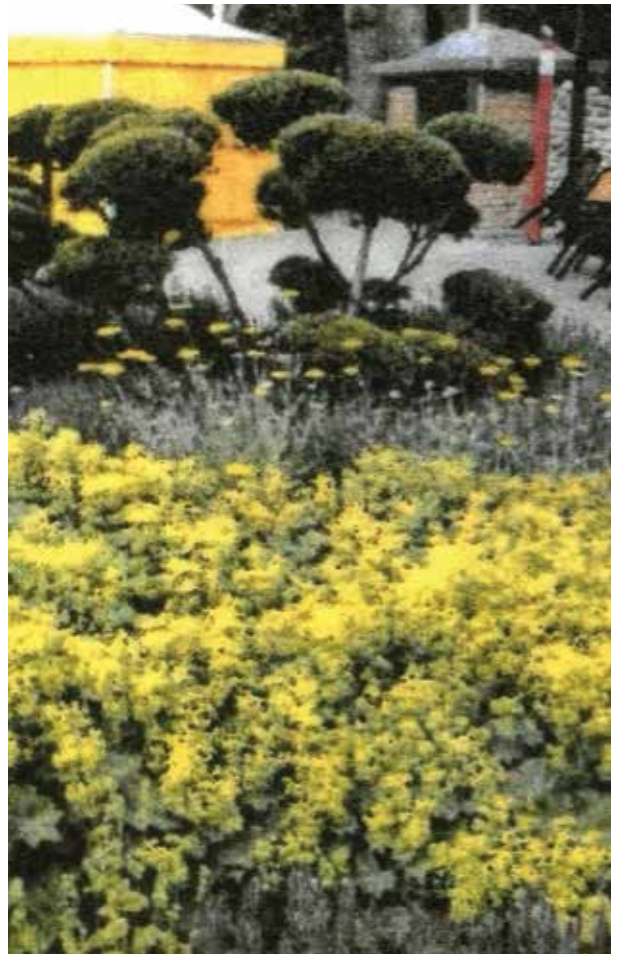
Nors jau daug pasiekęs ir nuveikęs, Reinoldas – kuklus ir niekad nesigiria savo pasiekimais.

Dar vienas iš R. Liaudansko pomėgių – balandžių statulėlių kolekcionavimas. 2019 metais vykusios VI-osios paukščių ir gyvūnų parodos „Pet Show Lietuva“ metu, agentūra „Faktum“ prie Lietuvos kultūros fondo užregistravo Lietuvos rekordą – gausiausią balandžių statulėlių rinkinį (250 balandžių statulėlių). Šiuo metu R. Liaudansko kolekcijoje yra surinkta virš šešių šimtų balandžių statulėlių iš trisdešimties pasaulio šalių. Lietuvos Kraštovaizdžio architektų sąjungos kolegos linki Reinoldui dar daug gražių kūrybinių darbų ir aukšto skrydžio nuostabiuose pomėgiuose!

Parengė prof. dr. Petras Grecevičius



2 pav. Puošti aplinką savo rankomis (nuotr. iš asmeninio R.Liaudansko archyvo).



3 pav. Jubiliato sodinti ir prižiūrėti gėlynai Basanavičiaus gatvėje Palangoje (nuotr. iš asmeninio R.Liaudansko archyvo).

Jaunųjų kraštovaizdžio architektūros absolventų projektai Lietuvos miestams

Prof. Gintaras Stauskis
VILNIUS TECH

Po ilgokos pertraukos, nuo 2021 m. Lietuvoje pradėti rengti kraštovaizdžio architektai, o šių 2024-ųjų metų pavasarį VILNIUS TECH Architektūros fakultete studijas baigė ir baigiamuosius darbus sėkmingai apgynė devyni jaunieji kraštovaizdžio architektai.

Baigiamiesiems darbams vadovavo Urbanistikos katedros dėstytojai doc. Giedrė Laukaitytė Malžinskienė ir prof. Gintaras Stauskis bei Architektūros pagrindų, teorijos ir dailės katedros dėstytoja Justina Muliulytė. Vadovai pasiūlė nagrinėti įvairias kraštovaizdžio tvarkymo problemas Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Bakalauro studijose išbandomi teoriniai ir praktiniai plataus kraštovaizdžio architektūros lauko profesinės veiklos aspektai, todėl baigiamuoju darbu siekiama pademonstruoti tvirtus kraštovaizdžio planavimo, projektavimo ir priežiūros pagrindus. Išbandę jėgas, praktiniame kraštovaizdžio architekto darbe studentai tyrė vietovę, bendravo su vietos bendruomene, kūrė sprendimus ir vertino galimą jų poveikį kraštovaizdžiui. Baigiamuosiuose darbuose nagrinėtos parkų ir skverų, žaliosios – mėlynosios infrastruktūros, mokyklų ir gatvių kraštovaizdžio temos. Visi bakalauro studijas baigę absolventai dirba skirtingose šalies įmonėse, dauguma – tęsia studijas kraštovaizdžio architektūros magistrantūroje. Pristatome jums kelių jaunųjų kraštovaizdžio architektų bakalauro baigiamuosius darbus.

Lindos Kepežinskaitės bakalauro baigiamojo darbo tema – Kraštovaizdžio architektūros sprendiniai darniam judumui skatinti: Švenčionių gatvė Nemenčinėje Vilniaus rajone. Vadovas prof. Gintaras Stauskis, recenzentė Česlava Lisovska, Vilniaus rajono savivaldybės administracija. Dabartinėje visuomenėje žmonės retai susimąsto apie tvaraus miesto naudojimo prioritetus bei jų naudą kasdienėje – vartotojiškoje visuomenėje. Įsiskaitę įpročiai leidžia sunkiai formuoti suvokimą apie naujų, šiuolaikinių technologinių integracijų įsiveržimą

į mūsų gyvenimą, dėl to kenčia žmonių fizinė bei psichologinė sveikata. Projektuojamos teritorijos analizės metu išryškėjo vienas iš svarbiausių problematiką apimančių aspektų, kurio pagrindu vystosi ir kitos miesto problemos. Šiuo metu Nemenčinės miesto centrinė gatvė yra nesuvaldyta, daug nesuformuotų kamerinių erdvių, kurios neturi paskirties. Gatvės yra žymiai per plačios – skirtos automobiliams, o ne gyventojams, dėl to centrinės gatvės erdvė yra visiškai nepritaikyta žmonėms. Dėl šios priežasties Nemenčinė nepritraukia investuotojų į mažuosius verslus, neatsiranda naujos darbo vietos, nepritraukiama jaunų šeimų kurti gyvenimo šiame mieste. Taigi, pasenęs miesto urbanistinis kontekstas nugramzdina Nemenčinę į natūralią „užsikonservavimo“ būseną.

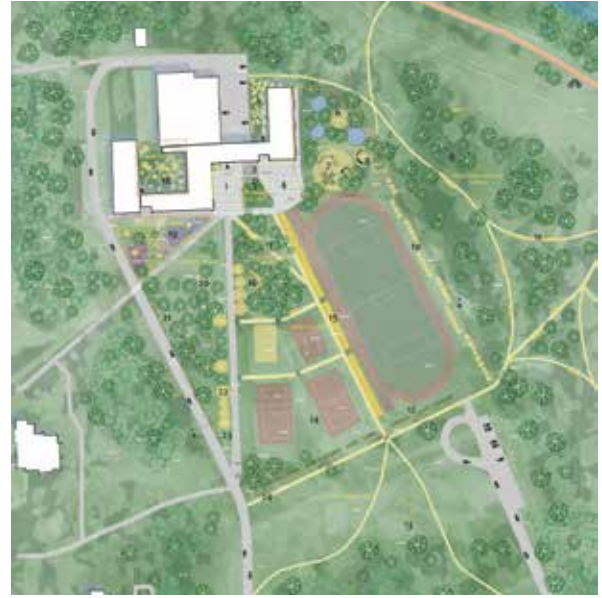
Per kraštovaizdžio tvarkymą galima pakeisti miesto gatvės charakterį ir bendrą įvaizdį, gyventojų įpročius bei jų kasdienybę, taigi projekto dėka miesto centrinė gatvė taps saugesnė, aplinka – patogesnė, žmonės bus skatinami judėti ir daugiau praleisti laiko lauke. Siekiama užtikrinti žmonių, gyvenančių, dirbančių ir keliaujančių Nemenčinėje, geresnę socialinio gyvenimo kokybę bei skatinti darnų susisiekimą aplinką tausojančiomis transporto priemonėmis ar pėsčiomis, prioritetą teikiant aplinkos neteršiančioms transporto priemonėms.

Dovilė Mažeikienė kūrė kraštovaizdžio architektūros sprendinius tipinės ugdymo įstaigos – Emilijos Pliaterytės progimnazijos lauko erdvėms. Vadovė – dėst. Justina Muliulytė, recenzentas – Linas Ūsas, ID Vilnius. Atlikus E.Pliaterytės progimnazijos Vilniuje teritorijos gamtinę, urbanistinę, vizualinę ir poreikių analizę, pasiūlyti teritorijos vystymo sprendiniai. Sau suformuota užduotis – kurti kūrybiškumą ir sveikesnį, aktyvų mokslievių gyvenimo būdą skatinančią mokyklos aplinką; kiemo erdves išnaudoti mokymuisi ir poilsiui; integruoti mokyklos, Žirmūnų mikrorajono ir gretimų želdynų (Neries, parko, dviračių tako) erdves į vientisą kraštovaizdžio sistemą. Projektuojant mokyklos lauko erdves vaikams vadovautasi požiūriu – kurti kuo paprasčiau, tvariau, kad vaikai galėtų



Lindos Kepežinskaitės projekto vizualizacija.

eiti, tyrinėti, paliesti bei jaustis erdvės šeimininkais ir puoselėtojais, o ne svečiais, sukaustytais įvairių ribojimų ir draudimų. Projekte sukurtos tematinės, mažesnės erdvės atsižvelgiant į augančio žmogaus mastelį. Visa paupio teritorija, papildyta skirtingų veiklų traukos taškais, tampa dar patrauklesne vietine gamtine erdve. Sukurti nauji želdynai yra indėlis į ekologinės sistemos stiprinimą didinant bioįvairovę bei puoselėjant vietines bei nykstančias augalų rūšis. Sklandi takų sistema papildyta jungtimis ir derančiomis dangomis. Su projektuotos erdvės vaikams ir jų ugdymui, pritaikytos išskirtinai šiai teritorijai. Kuriant atsižvelgta į gamtinius teritorijos aspektus, prisitaikant prie esamo reljefo ir suformuotų terasų, saugant esančią medžių įvairovę ir papildant ją krūmais bei daugiamečiais žoliniais augalais. Tokios ir panašios, į ugdymą orientuotos lauko erdvės gali būti rimtas postūmis ir įkvėpimas visai Lietuvos švietimo sistemai, kad vaikai augtų smalsesni, fiziškai ir emociškai sveikesni, socialesni ir atsakingesni gamtos advokatai. Sprendiniai sukurti konkrečiai šioje vie-



Dovilės Mažeikienės projekto vizualizacijos.

toje esančiai mokyklai, bet dauguma jų gali būti pritaikomi bet kuriai tipinės architektūros pastato ir erdvių ugdymo įstaigai atliepiančioms šiuolaikinius vaikų, pedagogų, bendruomenių poreikius.

Kristina Karužienė pasiūlė patirtinių erdvių formavimo Žemosios Fredos teritorijoje Kaune sprendinius. Vadovė – doc. Giedrė L. Malžinskienė, recenzentas – Vainius Pilkauskas, UAB Želdynai. Šio darbo vieta – išskirtinai industrinė teritorija, stokojanti draugiškų ir humaniškų jungčių pėstiesiems bei dviratininkams, nuneigianti gamtinių elementų potencialą. Čia gausu įdomių pramoninių elementų, kuriuos būtina išsaugoti ir įvertinti rekultivuojant teritoriją.

Atliepiančioms būsimas mikrorajono transformacijas į daugiafunkcines paskirtis ir teritoriją, kaip miesto centro dalį, sukurtas kraštovaizdžio projektas, pabrėžiant ir sujungiant vietos gamtinę struktūrą bei atsižvelgiant į vietos pramonės istoriją. Suformuotos naujos gamtinės ir viešųjų erdvių jungtys, įsiliejančios į bendrą miesto urbanistinį

audinį, pasiūlytas protokolas galimam post-industrinio parko želdinimui. Projekte įgalintas Svirbės upelis kaip jungtis tarp stiprių gamtinių elementų, kuris sukurs didelę ekologinę vertę vietinei florai ir faunai, rekreacinę, socialinę vertę vietos naudotojams ir svečiams. Tai galėtų būti pilotinis projektas, rekultivuojant kitas industrines teritorijas, pasitelkiant esamų vandens elementų iškėlimą į dienos šviesą bei pabrėžiant augalų – pionierių svarbą šiandieniniame klimato kaitos kontekste.

Edgaras Stuopelis pasiūlė kraštovaizdžio architektūros sprendinius kuriant ryšius tarp visuomenės ir gamtos Babrungo upės slėnių teritorijai Plungėje. Vadovė – dėst. Justina Muliulytė, recenzentė – Vaiva Marozienė, SĮ Vilniaus parkai. Baigiamajame bakalauro darbe projektuojama Babrun-

go upės slėnio teritorija, tarp Dariaus ir Girėno, Vandentiekio, Paupio bei Ramunių gatvių, esanti Plungės m. Plungės r. sav. Teorinėje dalyje iškeliami gamtos žmonių gyvenime privalumai. Analizuojant nustatyta esama žemės naudojimo paskirtis, vietos privalumai, trūkumai, gamtinės buveinės.

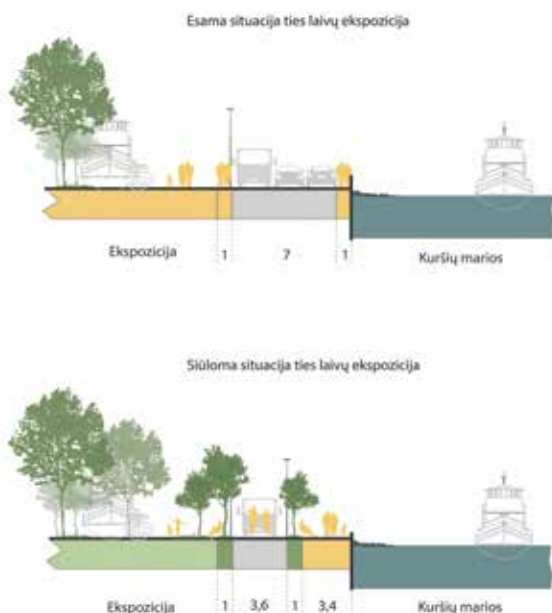
Koncepcijos brėžiniu nurodoma tolimesnės gamtinės miesto jungties vizija. Projektuojant išnaudojamas visas vietos gamtinis potencialas. Atsižvelgiant į sudėtingas gamtines savybes, greta esančią Kultūros paveldo teritoriją, sukuriama reprezentacinė zona, paplūdimys, sporto aikštynai, vaikų žaidimo aikštelės, renginių erdvė ir kitos ramus poilsio erdvės, skirtos šalia esančioms bendruomenėms. Sukuriamos naujos jungtys. Elementai projektuojami taikant universalaus dizaino principus. Projektuojamu apželdinimu siekiama pagerinti vietos biojvairovę. Planuojant vietos ateitį, numatyta Babrungo upės slėnio teritorijos pagrindinė tikslinė žemės naudojimo paskirtis, žemės naudojimo būdai ir pobūdžiai, rekreacinių išteklių naudojimo ir apsaugos režimai, teritorijos tvarkymo priemonės regeneruojant apleistą teritoriją ir pritaikant ją viešajai paskirčiai, suformuotos



Kristinos Karužienės projekto vizualizacijos.



Edgaro Stuopelio projekto vizualizacijos.



Rūtos Žiugždės projekto vizualizacijos.

dviračių ir pėsčiųjų jungtis, aktyvaus ir pasyvaus poilsio zonos, išdėstyta reikiama rekreacinė infrastruktūra. Nustatytas teritorijos užstatymo pobūdis ir intensyvumas, statinių architektūrinė raiška.

Projektas sukurtų naujas miesto pėsčiųjų jungtis, kurios stiprintų skirtingų krantų gyventojų bendravimo ryšius. Būtų išsaugomas stambus skersai miesto einantis žaliasis masyvas, taip ne tik stiprinantis miesto sistemą, bet ir sukuriantis patogią jungtį iki miesto parko. Sustiprėtų ryšys su Vandentiekio gatvės alėja, vedančia į turgaus aikštę, šalia kurios eina ir pagrindiniai miesto dviračių takai. Atvykę turistai turėtų galimybę ne tik apžiūrėti Mykolo Oginskio dvarą su parku ir pernaktoti „Oginski hotel“, bet ir apsilankyti šiame natūralistiniame, daug funkcijų turinčiame parke. Į teritoriją pritraukus lankytojų, išsispjėtų ir dabartinės problemos: atliekų vertimas, savavališkų daržų laukų kūrimas, neišvaizdžių vidinių kiemų užsitvėrimas. Tikėtina, kad kiltų ir nekilnojamojo turto vertė.

Rūta Žiugždė kūrė Smiltynės gatvės Klaipėdoje humanizavimo sprendinius kraštovaizdžio architektūros priemonėmis. Vadovė – dėst. Justina Muliolytė, recenzentė – Vaiva Marozienė, SĮ Vilniaus parkai. Smiltynė yra unikalaus grožio neįvertintas kampelis Lietuvoje. Šiuo metu jis tarnauja tik kaip persikėlimo punktas iš Klaipėdos į Nidą, bet taip buvo ne visada. Smiltynė tarpukariu buvo nuostabus, jaukus vietinės reikšmės kurortas, patrauklus Lietuvai savo kiotokia – kuršiška, prūsiška, vokiška dvasia ir kalba. Dar



labiau nuvertinta yra Smiltynės gatvė, besitęsianti 3 km nuo Lietuvos Jūrų Muziejaus iki Klaipėdos jachtų uosto. Gatvė yra labai siaura, iš viso tik 8 m, iš visų pusių apribota arba vandens, arba miško, arba privačių sklypų. Pagrindinis ir labai didelis Lietuvos mastu interesų objektas – Šiauriniame gale esantis Jūrų muziejus – ją paverčia tiesiog tranzitine, ir dar blogiau – į Muziejų žmonės ne eina, o važiuoja, ir visi važiuoja savo asmeniniais automobiliais, nes viešojo transporto tiesiog čia nėra.

Įgyvendinus parengtą kraštovaizdžio projektą, Smiltynės gatvėje pasikeistų eismo dalyvių prioritetai, juostų pločiai, jų funkcijos, atsirastų daug naujų naudojamų erdvių, žmonės čia sustotų, užsibūtų, ilsėtusi, leistų laiką su šeimomis ir draugais ar tyliai vienvėje stebėtų į jūrą išplaukiančius laivus. Atsirastų ekologiškas viešasis transportas, o kitų motorizuoto eismo dalyvių patekimas į gatvę būtų labai apribotas. Bendro naudojimo gatvėje prioritetas būtų skirtas pėstiesiems ir dviratininkams, atskiriant juos želdinių juosta, o kur tik įmanoma – erdvė pėstiesiems praplatinama (terasos krantinėje, jaukūs nusukimai į kiemelius) ir įveklinama.

Siekiami, kad dangos kurtų Lietuvos pajūrio vaizdą, imituodamos jūros bangų išmetamus gintarus smėlyje, o naujai kuriami želdiniai būtų tvarūs ir dekoratyvūs – siūlomos tos rūšys ir veislės, kurios yra vietinės kilmės arba kurios puikiai augtų esamomis sąlygomis ir dovanotų jūros, kopų ir marių jausmą.

Gairės mokslinių straipsnių autoriams

REIKALAVIMAI PUBLIKACIJAI

Publikacijų tipai: originalūs moksliniai straipsniai, mokslo darbo recenzijos.

Redakcinei kolegijai pateikiama elektroninė rankraščio kopija, parengta MS Word redaktoriu mi Times New Roman šriftu. Kartu pateikiamas ir lydraštis. Tekstas spausdinamas 12 pt 1,0 intervalo eilėtarpiu. Puslapio formatas: viršuje – 25 mm; apačioje – 25 mm; kairėje – 22 mm ir dešinėje – 18 mm. Straipsnio apimtis – nuo 7 iki 15 puslapių. Jeigu autorių yra daugiau kaip vienas, nurodomas asmuo, atsakingas už korespondenciją su žurnalo redkolegija. Straipsnį slaptai recenzuoja du redkolegijos nariai arba jos paskirti tos mokslo krypties specialistai. Priimtą spaudai straipsnį autorius turi pataisyti, atsižvelgdamas į recenzentų pastabas, arba motyvuotai paaiškinti, kodėl į jas nebuvo atsižvelgta. Pataisyto straipsnio elektroninė kopija pateikiama redkolegijai ne vėliau kaip po dviejų savaičių nuo recenzijos gavimo.

STRAIPSNIO INFORMACIJOS IŠDĖSTYMAS IR TVARKYMAS

Žurnalui pateikiami moksliniai straipsniai turi atitikti tokią struktūrą:

- straipsnio pavadinimas;
- autoriaus (-ių) vardas (-ai), pavardė (-ės);
- organizacija (adresas, telefonai, el. paštas);
- anotacija originalo kalba;
- anotacija užsienio kalba;
- įvadas;
- tyrimų metodika (metodai);
- rezultatai ir jų aptarimas (galimi ir du atskiri skyriai „Rezultatai“ ir „Rezultatų aptarimas“);
- išvados;
- literatūra;
- santrauka užsienio kalba (ne mažiau 700 žodžių);
- trumpa informacija apie autorius.

Straipsnio anotacijos apimtis – ne daugiau kaip 500 - 700 spaudos ženklų, anotacijos pabaigoje rekomenduojami ne daugiau kaip 5 straipsnio turinio esmę nusakantys reikšminiai žodžiai. Anotacijos teksto dydis – 10 pt, Normal.

Straipsnio santraukos apimtis – ne mažiau kaip 250 žodžių anglų kalba, jeigu straipsnis parengtas lietuvių kalba, arba lietuvių kalba, jeigu straipsnis parengtas anglų kalba. Santraukos teksto dydis – 10 pt, Normal. Santraukos viršuje pateikiamas straipsnio pavadinimas ta pačia kalba, kuria pateikiama santrauka.

Straipsnio pavadinimas rašomas 14 pt, Bold, centruotai, žodis „Anotacija“ rašomas 10 pt, Bold, lygiuojama kairėje, visų kitų struktūrinių dalių (skyrių) pavadinimai rašomi 12 pt, Bold centruotai.

Skyrių pavadinimai nuo teksto atskiriami 1 eilutės intervalu. Pirmą eilutę atitraukama 10 mm.

Poskyrių pavadinimai rašomi iš naujos eilutės 12 pt, Italic, tekstą tęsiant toje pačioje eilutėje.

Pavadinimai po paveikslais, lentelių pavadinimai ir pastabos po lentelėmis rašomi centruotai lietuvių (10 pt, Normal) ir anglų (10 pt, Italic) kalbomis.

Lentelėse tekstas rašomas 10 pt, Normal.

Paveikslai ir lentelės nuo teksto atskiriami 1 eilutės intervalu.

Po straipsnio pagrindinio teksto pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudaromas pagal APA (American Psychological Association) citavimo stiliaus reikalavimus. Literatūros sąrašas spausdinamas 10 pt, Normal šriftu. Literatūros sąrašė nurodomi visi tekste cituojami literatūros šaltiniai. Pageidautinas naujausių literatūros šaltinių citavimas. Mokslinės ataskaitos, vadovėliai, žinytai, reklaminiai bukletai, rankraštinė medžiaga, populiarūs žurnalai literatūros šaltiniais nelaikomi ir į sąrašą neįtraukiami. Leidinių pavadinimai netrumpinami. Literatūros sąrašas pateikiamas originalo rašyba, abėcėlės tvarka, pirmiausia lotyniškais, po to – rusiškais rašmenimis.

Straipsniai priimami nuolat -<http://ka.lkas.lt/index.php/KA/submission/wizard> arba straipsnį siųsti el. paštu petras.grecevicius@gmail.com

PRIVATUMO PATVIRTINIMAS

Šioje žurnalo svetainėje įrašyti vardai ir el. pašto adresai bus naudojami tik nurodytais šio žurnalo tikslais ir nebus naudojami kitiems tikslams ar pateikiami bet kuriai kitai šaliai.

Guidelines for authors of scientific articles

GENERAL GUIDELINES

Types of papers: original scientific articles, reviews of scientific work, review of a professional project or plan. An electronic copy of the manuscript prepared by the MS Word editor in Times New Roman font is submitted to the Editorial Board. A cover letter is also provided. Text is printed at 12 pt 1.0 line spacing. Page margins format: top - 25 mm; at the bottom - 25 mm; 22 mm on the left and 18 mm on the right. The length of the article is from 7 to 17 pages. If there is more than one author, the person responsible for correspondence with the editorial board of the journal is indicated. The article is blind-reviewed by two members of the editorial board or specialists in that field of science appointed by the editor. The author must correct the article accepted for publication, taking into account the comments of the reviewers, or explain with reasons why they were not taken into account. An electronic copy of the revised article shall be submitted to the editorial board no later than in two weeks after receiving the review.

LAYOUT OF INFORMATION

Scientific articles submitted to the journal shall comply with the following structure:

- Title of the article;
- Author(s) name(s), surname(s);
- Organization (address, phones, e-mail);
- Annotation in the original language;
- Annotation in a foreign language;
- Introduction; • research methodology (methods);
- Results and their discussion (two separate sections "Results" and "Results discussion" are also available);
- Conclusions;
- Literature;
- Summary in a foreign language (at least 700 words);
- Brief information about the authors.

The scope of the article's annotation is no more than 500 - 700 characters, at the end of the anno-

tation no more than 5 keywords describing the essence of the article's content are recommended. Annotation text size - 10 pt, Normal. The length of the abstract of the article is at least 250 words in English, if the article is written in Lithuanian, or in Lithuanian, if the article is written in English.

Summary text size - 10 pt, Normal. At the top of the abstract is the title of the article in the same language as the abstract. The title of the article is written in 14 pt, Bold, centred, the word "Annotation" is written in 10 pt, Bold, aligned on the left, the names of all other structural parts (sections) are written in 12 pt, Bold centred. Section titles are separated from the text by 1 line spacing. The first row is retracted by 10 mm. Subsection titles are written from a new line in 12 pt, Italic, continuing the text on the same line. Titles under the figures, names of tables and notes under the tables are written centred in Lithuanian (10 pt, Normal) and English (10 pt, Italic). In the tables, the text is written in 10 pt, Normal. Figures and tables are separated from the text by 1 line spacing. After the main text of the article, a list of literature sources is presented, compiled according to the requirements of APA (American Psychological Association) citation style. The bibliography is printed in 10 pt, Normal font. The bibliography lists all literary sources cited in the text. Citation of recent literature sources is preferred. Scientific reports, textbooks, handbooks, advertising booklets, manuscripts, popular magazines are not considered literary sources and are not included in the list. Publication titles are not abbreviated. The list of references is given in the spelling of the original, in alphabetical order, first in Latin, then in other characters.

Articles are accepted online continuously: <http://ka.lkas.lt/index.php/KA/submission/wizard> or send the article by e-mail to the editor: petras.grecevicius@gmail.com

DATA PROTECTION

Names and e-mails used on this magazine website will only be used for the stated purposes of this magazine and will not be used for any other purpose or disclosed to any other party.

Atestuoti Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos nariai

Certified association members

Kraštovaizdžio architektas yra vertingas partneris komandoje, suteikiantis gerosios patirties, žinių ir kūrybiškumo, įgyvendinant įvairius projektus. Todėl savivaldybių administracijas, privačius užsakovus kviečiame kreiptis į patyrusius LKAS narius, turinčius Želdynų projektų rengimo vadovo, Statinio projekto vadovo, Teritorijų planavimo vadovo, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų atestatus. Tai patikimas pagrindas gauti geros kokybės sprendimus.

Vardas, Pavardė	Kvalifikacija	Atestato numeris	Kada atnaujintas-išduotas	Cyvenamoji vieta ar interesų regionas
Aurelija Lozūraitienė	Želdynų projekto vadovas	30	2017	Kaunas
Mantas Pilkauskas	Želdynų projekto vadovas	51	2020	Kaunas, Lietuva
Modesta Dauderytė Mazūrienė	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-1	2022	
Jurgita Stonkutė	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-2	2022	Vilnius, Molėtai
Danguolė Liagienė	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-6	2022	
Agnė Dailidaitė	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-11	2022	
Dėja Želvienė	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-17	2023	
Jūras Balkevičius	Želdynų projekto vadovas	59	2021	Vilnius
Petras Grecevičius	Statinio projekto vadovas	A927	2021 – 2001	Vakarų Lietuva, Vilnius, Palanga
	Teritorijų planavimo vadovas	A927	2021 – 2001	
Dovilė Ivanauskienė	Želdynų projekto vadovas	53	2020 – 2010	Vilnius
Jonas Jakaitis	Teritorijų planavimo vadovas	A739	2018 – 2003	Vilnius
	Statinio projekto vadovas, ekspertas	A739	2018 – 2003	
	AKA ELSEVIER sertifikuotas recenzentas		2019	
Aurelija Jankauskaitė Bukantienė	Želdynų projekto vadovas	45	2020	Klaipėda, Palanga

Laura Fukumoto	Želdynų projekto vadovas		2022	Visi Lietuvos regionai
Elė Kalvelė	Želdynų projekto vadovas	42	2020	Vilnius
Jurga Kučinskienė	Želdynų projekto vadovas	50	2020	Klaipėda
Aušra Misiūnienė	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-7	2022	Molėtai
	Teritorijų planavimo vadovas	A1930	2018	
Alvydas Mituzas	Želdynų projekto vadovas	5	2015	Vilnius
	Teritorijų planavimo vadovas	A554	2015	
	Statinio projekto vadovas	A554	2015	
Vainius Pilkauskas	Želdynų projekto vadovas	48	2020 – 2015	Vilnius
Vytautas Sipavičius	Želdynų projekto vadovas	22	2017 – 2002	Kupiškis
	Statinio projekto vadovas	A454	2018 – 2013	
Virginijus Skardžiukas	Statinio projekto vadovas	A1549	2018 – 2008	Vilnius
	Teritorijų planavimo vadovas	A1549	2018 – 2008	
	Želdynų projekto vadovas	44	2020 – 2010	
Gintaras Stauskis	NKP apsaugos specialistas	746	2020 – 2010	Vilnius
	Teritorijų planavimo vadovas	A1498	2022 – 2002	
	Statinio projekto vadovas, ekspertas	A1498	2022 – 2002	
Linas Ūsas	Želdynų projekto vadovas	52	2020	Vilnius
Jurga Silvija Večerskytė Šimeliūnė	Želdynų projekto vadovė	17	2022	Vilnius
	Statinio projekto vadovė	A1326	2021	
	NKP apsaugos specialistė	624	2020	
Egidijus Vidrinskas	Želdynų projekto vadovas	(26) ŽPV-14	2023	Šilutė
	Statinio projekto vadovas	455	2018	
	NKP apsaugos specialistas	749	2020 – 2010	

(Informacija pagal www.lkas.lt)



betono mozaika



Pervalkos pirsas, Neringa

Mūsų tikslas – produktai ir sprendimai, leidžiantys kurti patogią, funkcionalią erdvę. Siekiame tapti kraštovaizdžio produktų ekspertu, todėl nuolat gilinamės į rinkos poreikius, technines galimybes, sprendimus. Nuolat dirbame, kad galėtume rinkai pasiūlyti kokybiškus, inovatyvius gaminius.

Kartu su profesionalais kuriamos formos leidžiančios užtikrinti žalias funkcionalias dangas

Dangų tekstūros ir spalviniai sprendimai konkretaus projekto funkcionalumui spręsti

Inovatyvūs produktai užtikrinantys poslinkio prevenciją įkalnėse, nuokalnėse, intensyvaus judėjimo, stabdymo / greitėjimo zonose

Grindinio pagrindų sprendimai

DAUGIAU INFO



Artery, Vilnius

